ГЬАРГЬ ГАБЕЧИА

илаф жәабжьқәа

ГЬАРГЬ ГАБЕЧИА
(ҚӘАТАС-ИҦА)
ИЛАФ ЖӘАБЖЬҚӘА

АҞӘА – 2002

Еиқәиршәеи
Л. Х. Саманб

ГЬАРГЬ ГАБЕЧИА (�ET ҨӘАТАС-ИҴА) ИЛАФ ЖӘАБЖЬҚӘА./
Еиқәиршәеит Л. Саманба. – Аҟәа: 2002. – 140 д.

АԤСУА ԤЫБҨАКАЗА, АЛАФХӘАФ ДУ

Аҿы ԥсыр адәы аҭынхоит,
ауаҩы дыԥсыр ажәа иҭынхоит.
Аԥсуа жәаԥҟа

Жәҩахкыла иалырхуаз, зуаҩреи зыламыси ҳаракыз, знықымкәа зҿыбҨаҟазарала ауаа зыргәырҨьахьаз, Аԥсны Ареспублика анҭыҵгьы зыхьз-зыԥша наҩхьаз алафхәаҩ ду Гьаргь Қәабзач-иԥа Габечиа диит 1910 шықәсазы Лыхны ақыҭан (Аҵьымҿыҩра аҳаблан), Аҟәатәи аокруг Гәдоуҭа аучастка аҟны.

Гьаргь Габечиа иаб Қәабзач Лыхны ақыҭан унеишь-уааишь ҳәа зарҳәоз, зажәа иақәиҭыз, анхамҩаҿы ихәыдамыз, зчеиҵьыка ҭбааз, ихьыԥшымыз, анхацәа нагақәа ҳәа ззырҳәоз дрылаԥхьазан. Усҟантәи аамҭазы уи иашҭа инҭаԥшыз аҳҭынрак ибазшәа игәы ааҟалон. Уи имзырха ԥшза аиҿкаашьа, ибаҳчара, иқәаҵара уаҩы илаԥш хырымкырц залшомызт. Знык иадамхаргьы, абри абзанхаҩы иҿы сасра сымҩахыҵындаз уҳәо агәаҳәара уауа иҟан, усоуп ишыҟоу иахьагьы абри агәараҭа.

Абри агәараҭаҿы лассы-лассы сасраҳәа имҩахыҵуан аҿыбҨаҟазацәеи, ауаа нагақәеи, алафхәацәеи.

Гьаргь Габечиа иҿыбҨаҟазареи, иҟәышреи, илафи ициит ҳәа ауаа изырҳәо дҟазҵаз, жәаҳәарада, абасеиԥш иҟаз аҭаацәа еиқәшәа, ҟыҟ-ҿыҟ ахьыҟамыз, аҳәоу еиқәшәара аҳра ахьауаз иирҽи изҳареи роуп.

1925 шықәсазы Лыхнытәи х-класскҭәи алагарҭатә школ даналга, Гьаргь Габечиа иҵьатә усура ахы акит иаб инхамҩаҿы цәаҨәаҩык, аарыхҩык иаҳасабала.

Гьаргь Габечиа Лыхны ақыҭан аколнхарақәа реиҿкаара, урҭ рырҨәҨәареи рырҿиареи рыҟны зҵьабааи, зымчи, зыхшыҩи адызҵаз дыруазәкуп. 1930 шықәсазы, Аҵьымҿыҩра (Лыхны ақыҭа аҳаблақәа ируаку), Гьаргь Қәабзач-иԥа усҟантәи аамҭазы зыпрогрессивтә дунеихәаԥшышьа ҳаракыз, иҩызцәеи иареи рыбзоурала раԥхьаза акәны еиҿыркааит аколнхара "Аҵьымҿыҩра ҟаԥшь". Насгьы урҭ Лыхны адгьыл чашә иамбацыз ачаи, аҳаҳареи ахашәалеи иаураны иҟази ирызхәыцны, аиҭаҳареи аазареи иалагеит, даҽакала иаххәозар, уи акультура ауасхыр азышьҭарҵеит. Иазгәаҭатәу, Гәдоуҭа араион иахьаҵанакуаз ақыҭақәа рҿы ачаи культура убри нахыс ауп аԥыжәара аиуа ианалагаз.

Аҽыбӷаказа Гь. Габечиа.
(А. Краинюков иҭыхымҭа)

Ҳәарас иаҭахузеи, ачаи культура аԥсуа ибзынхаразы ахаҳара иалоу, аҭыԥ ду иааннакыло ԥыхьагьы уажәгьы атәы аҳәара аҭахзам, уи идыру усуп.

Гьаргь Габечиа "Аџьымҿыҕра ӄаԥшь" аколнхара анапхгараҿгьы дыӄан, махәҿа еилҳәала аусгьы иуан 1942 шықәсанза.

1942–1944 шықәсқәа рзы Аџьынџьтәылатәи аибашьра Дуззаан. Гьаргь Габечиа Гәдоуҭа араион аӄны еиҿкааз анырцәаратә баталион далан. Иара убас Клыхәратәи акаҵәара ахьчара далахәын. Кавказтәи ашьхарақәа рыӄны хаҵәнымырха аҕа хәымга диҿагылан диабашьуан.

Гьаргь Габечиа Аџьынџьтәылатә еибашьра Дуззаҿы иааирԥшыз агәымшәаразы ианаршьеит – "Кавказ ахьчаразы", "Агәымшәаразы" ухәа амедалқәа. Уи иԥсадгьыли иуааҗәлари рҿаԥхьа илиршахьоу рзы иакымкәа-июбамкәа аџьшьарақәа иоуxьан. Ианашьан Қырҭтәылатәи ССР иреиҳазоу Асовет Апрезидиуми Аԥснытәи Иреиҳазоу Асовет Апрезидиуми Раҳаҭыртә грамотақәа. Иара убас ихҵан "Аԥснытәи АССР аӄны афизкультура зеаԥсазтәыз аусзуҩ" ҳәа аҳаҭыртә хьзы.

Гьаргь Габечиа араион аџьажәлар рыюнуҵӄа аҳаҭырқәҵара иман, активра злаз уааҗәларратә усзуҩын. Уи зныкымкәа далырххьан җәлар рдепутатцәа рқыҭантәи рраионтәи хеилакқәа рдепутатс. Лыхны ақыҭан абыргцәа рсовет далан. Атәанчара даныӄазгьы иқыҭантәи аҿар аҿырԥшы бзиақәа дырбауа аус иуан аҵыхәтәантәи имшқәа рзынза. Уи иахьагьы дшыргәалашәо иӄәышыз, инхаҩ бзиаз,ауаҩы дыгәҵаразкуаз уаҩ ҳалалны ауп.

Җәытә-натә аахысгьы аԥсуаа аеыбҕаӄазара ҳаҭыр ду ақәырцоит, аспорт хкқәа раԥхьа идыргылоит. Аеылатәи аспорт аԥсуаа ирԥсықәароуп.

Аԥсуа ҭоурыхтә қыҭа Лыхны. Аԥсны Җәлар рпоет Баграт Шьынқәба иажәақәа рыла иаҳҳәозар, "Лыхны даеа қыҭак иаҳзадкылом, аԥсуа изы ари иԥшьоу ҭыԥны иԥхьазоуп. Уи иахьеи иаци иӄалаз усым, шәышықәсала ус ауп ишаауа!"[1]

Аԥсуаа рҵеи хьзырҳәага ду Нестор Лакоба "Лыхны Аԥсны иагәуп"[2] – иҳәеит.

Абас еиԥш иӄоу аԥсуа қыҭақәа рыгәҭылсаҿы, аӄәышцәа, аҳәынҭқарра аусзуҩцәа, ашәӄәыюҩцәа, аҵарауаа дуқәа злиааз аеыбҕаӄазацәагьы мгылашьа рымамызт.

Гьаргь Габечиа аеқәа рыбзиабара иоуxьан дшыхәыҷзаз. 1925 шықәсазы Гь. Габечиа есышықәса Лыхнашҭаҿы имҩаԥысуаз аеырхәмаррақәа раԥхьаза акәны иерылаирхәит. Уи жәибжь шықәса ракәын ихыҵуаз аеыбҕаӄазаратә спорт хкы аҿы Гәдоуҭа араион данаҷемпионхаз.

---

[1] Аҵитата аагоуп Б. Шьынқәба истатиа аӄынтә (Алашара №5. – 1988. – ад. 105)

[2] Г. А. Дзидзариа. Лыхны. – Сухум. 1986. С. 3.

1925 шықәса инаркны Гьаргь Габечиа иеыбӷаҟазара иазҳауа, аеимартаҿа, ихышхыцәаны зегьы ирбарҭаны иҟалеит. Иара еырхәмаррацыԥхьаза иазыҟаҵаны иқәиҵаз аеы араион аҟны, соуп аҳәоз еыбӷаҟазак, шамахамзар, даиааины дзыҟамлазеит. Лыхнашҭаҿы еырхәмаррацыԥхьаза Ӷәатасаа (Габечиаа абшьҭрала ус ирыԥхьоит) реыҩ ақәлара ауаа зегьы ргәы хыҭ-хыҭуа, иҟанаҵарызеишь ҳәа иазыԥшын, уи аԥхьа ишҩеиуаз шырдыруазгьы.

Гьаргь Габечеиа 1930-тәи ашықәсқәа рынҵәамҭазы дҟалеит аеқәа разыҟаҵара атәы бзиазаны издыруа, азә иакәны.

1930–1931 шықәсқәа рзы Гьаргь иқәла бзиа Шулиа Лакрба идҵан Лыхны ақыҭан раԥхьаза акәны аеыбӷаҟазаратә спорт хкы (ОСОВИАХИМ) аиҿкаара. Абри араионтә гәыԥ еиднакылон. Ашьҭахь Аԥсны анҭыҵгьы еицырдыруа иҟалаз аеыбӷаҟазацәа дуқәа иреиуоуп: Шулиа Лакрба, Роман Арзынба, Гьаргь Габечиа, Золоҭинска Аншба, Мелтон Кәарацхелиа, Қьаазым Чуаз, Кәат Џьениа, Тышькәа Вартагаа, Шьаадаҭ Ахба, Миха Царгәыш, Гриша Барцыц, Гәыгә Цәышба, Кәаҵиа Баӷба уҳәа убас азәырҩы.

1946 шықәсазы, Қырҭтәылан аспорт гәыԥ иҟанаҵаз аҳәарала, Гь. Габечиа дрышьҭуеит Пуҭҟа. Ускан Пуҭтәи аеыбӷаҟазацәа ркоманда даараза аиҵахара аман. Гьаргь инапы ианын ари аспорт хкы ашьҭыхра. Зыҟаҵаҩ еиҳабык иаҳасабала Гьаргь араҟа илиршаз рацәоуп. Уи шықәсык иалыршаны Пуҭ араион акоманда Қырҭтәыла иачемпионхартә иазыҟаиҵеит. Ашьҭахь иара ҩаԥхьа дхынҳәуеит Аԥсныҟа, Гәдоуҭатәи аетәы спорттә клуб ашҟа.

Гьаргь Габечиа аеыбӷаҟазацәа разыҟаҵаразы илиршаз рацәазоуп. Уи есқьынгьы дрылаехәон еицырдыруа иҟалаз: Васиа Ҳагба, Жора Гәымба, Алықьса Лакрба, Чынчор Арџьениа, Дора Папба, Дапаҭбеи Ачба, Владимир Габечиа, Иура Ԥлиа, Заабеҭ Гәымба, Володиа Ҭарба, Ақсент Ҭарба, Симон Ҷанба, Камуна Џьениа, Лезбар Барцыц, Таниа Валико, Ражден Қьецба, Оҭар Абӷаџьаа, Алик Оҭырба уҳәа убас азәырҩы.

1960–1970-тәи ашықәсқәа раан урҭ ирыцагылаз аҿар иреиуоуп: Харлам Симониа, Оҭар Ҷанба, Беслан Гәымба, Едик Лакоиа, Владимир Кәарчелиа, Валико Ҭраԥшь, Валери Шьаҟрыл, Џьофа Гәымба, Кока Лакрба, Моса Папба, Нодар Папба, Нури Қамлиа, Аслан Ԥлиа, Шьыка Нодараиа, Славик Ҭраԥшь, Мераб Гочуа. Ажәытәи иахьеи рыбжьара аеыҩқәа ирықәтәоз иреиуаз еыбӷаҟазацәан: Шоҭа Алаииа, Ҷаҷ Камлиа, Сократ Ҭарнаа, Валико Ҭаниа, Комуна Џьениа, Санарда Камлиа, Шьаҟрыл Жора, Игор Қардиа, Иура Озган, Толики Кәымкеи Саманџьиаа, Даур

Барцыц уҳәа ирацәаҩны. Абарҭ рхыԥхьазараҿы иҟоуп СССР иачемпионцәахахьази иапризиорцәахахьази.

Аҿыҩқәа аҿырыҩра дуқәа разыҟаҵаразы Гьаргь Габечиа дызвагылаз, аԥышәа дуқәа змаз, жәҩахкыла иалырхуаз иреиуан: Ҭаниа Быцьб, Кәыдрыҭ Лакрба, Шьқәыҭи Џьотеи Асаманбақәа, Кәыкәа Мқанба, Алықьса Чычба, Аиба Ақсент, Расим Ҭаркьыл, Мкан Аҩзба, Золоҭинска Габечиа, Володиа Маргаииа, Фазлыбеи Гочуа уҳәа ирацәаҩны.

Жәыт-натә аахысгьы аҿыҩқәа азыҟаҵаны изырҩуа ажәлақәа иреиуоуп: Габечиаа (Ґәатасаа), Ҭаркьылаа, Шьаҟрылаа, Оҭраа, Ачычбақәа, Аираа, Шамаа, Маанаа, Ԥлиаа, Гочуаа, Лакаа, Саманаа (Гычаа), Ҳагаа, Смыраа.

Аԥсны Асовет мчра шьақәгылаанзагьы ахьз-аԥша ду змаз, акәадыр иаласоуп ҳәа ззырҳәоз, хаҭала Гьаргь Габечиа иидырраз, лымкаала Нестор Лакоба ҳаҭыр зқәиҵоз ҿыбҕаҟаза дун Ҭар Гәыд, иара убас раԥхьазатәи аҿыбҕаҟаза дуқәа ираԥхьагылан Ԥлиа Бырдыҕә, Шьаҟрыл Ҟазылбақь.

Гәдоуҭа араион аҿы аҿыбҕаҟазара ашьҭыхразы еснагь ацхыраара ду ҟазҵоз ҳәа Гьаргь Габечиа гәыблыла игәалаиршәоз иреиуоуп: Гриша Ԥлиа, Константин Озган, Басариан Аиба, Гриша Арзынба, Ҳақыбеи Аиба, Иван Ҭаркьыл, Валери Барцыц, Жора Ԥатхвариа, Манча Сақаниа, Миша Ҳагба, Шоҭа Џьапуа, Ҷиҷико Маргаииа.

Араҟа иазгәаҭазар бзиоуп аԥсуа ҿыбҕаҟаза ду Гьаргь Қәабзач-иԥа Габечиа иҿыбҕаҟазара дшаршанхахьаз, ацәанырра ҵаулақәеи арҿиаратә гәаҳәареи шизнарҵасыз еицырдыруа асахьаҭыхыҩ ду Алеқсеи Краиниуков. Уи ус шакәу арҵабыргуеит Аԥсны Ареспублика аҟны зеаԥсазтәыз асахьаҭыхыҩ А. Краиниуков иаԥҵамҭақәа иреиҕьзоу ируаку "Ажәытә ҿыбҕаҟаза Гьаргь Габечиа" захьзу аҭыхымҭа. Ари аԥҵамҭа ду изныкымкәа-ҩынтәымкәа ацәыргақәҵақәа ирылахәхахьан, ахәшьара ҳаракзагьы иаԥсахахьан.

Ҳара Гьаргь Габечиа избахә анҳамоу иааҳгәалашәоит, XX ашәышықәсазы аурыс шәҟәыҩҩ ду Георги Паустовски аԥсуа хацәа рзы ииҩуа ацәаҳәа шьахәзақәа: "Урҭ реиҳараҩык иаарыгны, уаа нырҳақәак, ианеицәажәоз ашьауардынқәа рыбжьы уаҳауазшәа угәы иабон. Аԥсуаа, шамахамзар, иҿыжәҵны – ршьапы адгьыл иқәдыргыло иубазомызт. Рыеқәагьы дара реиԥш ихыцәхыцәза, ршьап пақәа рыла аффаҳәа икәаруан. Дарбан аԥсуазаалакгьы ихаҿыртәашьала аџьаз-рҭәа иалху абаҟа изыҟаҵара даԥсаны дыҟан. Ахацәа рхы-рҿы ианагь аԥагьара ықәуп, иаразнак ргәы еибакуеит, рицарҵасҵәҟьа иқьиоуп, амала, мыцхәы

ицәажәазом, иццакзом"[3]. Идыруп, ари аҳәахьа Гь. Габечиа ифызцәа аԥсуа хацәа рицарцәа шракәу!

Иара саргьы, абри ацәаҳәақәа. Габечиа шиакәыз сзымдырзо. еилк ашәа ахь амҩа сшыҟәыз далсԥылеит. Аԥсуа еыбӷаҟаза иеыжәа иацәа даласоушәа, еырԥа-еырԥа ҟаԥо, схәыҷы лаԥш хикит. иагьсарҿит абас еиԥш иҟаз ацәаҳәаҟәа:

> Ауаҩы днеиуеит еырԥала,
> Ихҭырԥа ачыхә еилашәашәауа,
> Сихәаԥшуан ахьшьыцба даҩызаха
> Дахьнеиуаз, икәымжәы шәыршәыруа.
>
> Исахҭан еимаа ишьаҵа,
> Иҟама ҵәрыԥса иҟәынҵа,
> Изара ҭкәыцәаа, дкалаза,
> Иеы даҟәтәоуп дыԥшзаза.[4]

Убри аены инаркны Гь. Габечиа сылаԥш дыхгылоуп, иеы ашьаԥҟәа адгьыл иҟәымкьысзошәа иԥырны инеиуашәа.

Аԥсҭазаараҿы зегь реиҳа ихадоу аҭаацәара бзиа, аҭаацәара еиҿкаа аԥҵара ауп. Ишдыру еиԥш, ҭаацәара-ҭаацәарала ауп аҳәынҭҟарраҕьы шышьаҟәгылоу. Ус анакәха, аҭаацәара аҳәынҭҟарразы аҵакы дууп.

Гь. Габечиа аҭаацәара ҟаимаҭ иаԥиҵаз иахьа абас ауаҩы еҭаацәара ыҟандаз иҳәо, ихы рыдиныҳәало иҟоуп.

Гьаргь Габечиа иԥҳа аиҳабы Нора Габечиа-Саҟаниа СССР аҳәынҭҟарратә премиа далауреатын, 1971 шыҟәсҟәа рзы Аԥсныҭәи АССР Иреиҳазоу Асовет депутатс дыҟан, Аԥсныҭәи акомпартиа аобком абиуро алахәыла.

Гьаргь Габечиа исасцәаны иҭаахьан, иҿцәажәахьан. Аԥсны анаукеи, акультуреи, аҟазареи, аҵара лашареи рырҿиараҿы зхы аҵьыка ыҟәызххьаз аԥсуа интеллигенциа рхаҭарнакцәа: Гь. А. Зиариа, Ш. Д. Инал-иԥа, Б. У. Шьынҟәба, К. С. Шьаҟрыл, Хә. С. Бӷажәба, Л. Ш. Каслнзиа, Шә. А. Ԥачалиа, А. Р. Агрба, Р. М. Агрба, С. Гә. Кобахиа, иара убас аҳәынҭҟарратә усзуҩцәа: М. Ҭ. Бӷажәба, В. О. Кобахиа, Б. В. Адлеиба, К. К. Озган.

Аеыбӷаказа, ажәабжьҳәаҩ ду Гьаргь Габечиа СССР аҿы аиԥш анҭыц инахараны дырдыруан. Уи ишҟа иаауан ашыҟәс ра-

---

[3] К. Г. Паустовски. Ныҟәара аладаҟа. Аҟәа. Алашара. – 1970. Ад. 196. (Еиҭ. А. Цьениа).

[4] Самаҵьыа З. Л. Аеуас. "Аԥсны ҟаԥшь". – Апрель 22, 1961ш., ад. 4.

цәа анцыра аилкааразы Иапониа, США, Франциа, Чехословакиа убас ирацәаны адунеи атәылақәа рҟынтә ацарауаа.

Қәыдры зырмақаруа АмтҞьал ауп ҳәа, Гьаргь Габечиа иашьҭахьҟа дцызуаауаз, дхазырҭәааауаз ипшәмапҳәыс, иарҕьажәҩа Кортуа-пҳа Шьушьа лоуп.

Ажәакала, Гьаргь Габечиа Егри-Бзыԥи рыбжьара абзиеиацәгьеи рахь иныҟәаракәа иҩны ирацәаны дахнагон.

Ахаца усгьы аԥҳәыс усгьы ирҿыз иԥшәмаԥҳәыс Шьушьа лакәын. Уи ачаибҕьы ҿыхны, аҟанч хәацы аазаны абагәа аҳәынҭқаррахь иалалгалон, аҵла дықәланы ажь лҭаауан, ацәмаа лара илкын, фҩык ахшарагь лаазон, асас дааиргьы бзиала уаабеит ҳәа лчеицьыка лнапы иқәыргыланы диԥылон. Уи ак сеацасырхом схәыҷқәа сыхьзаанза ҳәа уахгьы-еынгьы круран дызҿзаз. Лара усгьы лҳәалон лыԥшәма изыҳәан: "Иара дхаҵоуп, уаҭахуп ахьырҳәаз дыҟоуп, амарџьа, ауаа рҿы ахьымзҕ имгааит, ҳара ҳхы ҳшьрым".

Гьаргь Габечиа иԥшәмаԥҳәыс Кортуа-пҳа Шьушьа Аԥсны акультура амаҵ ду азызухьаз, аԥсуа быргцәа рансамбль еиҿызкааз, акомпозитор, амелодист Иван Еснаҭ-иԥа Кортуа иаҳәшьеиҵбы лакәын.

Қәабзач Габечиа ҳҭынрак иаҩсуаз инхамҩа иҷкәын Гьаргь изынижьит. Гьаргь иаб иҵас-иқьабз иеаҵамырхазакәа инхамҩагьы еихаҳауа дааиуан. Аха аԥсҭазаара иара атәы ҟанацоит, Гьаргь инхамҩа ду ихшара ирзынижьыр акәхеит. Гьаргь инхамҩа ҟаимаҭ ихшара иззынижьыз аҵамхеит, урҭ акырза пхьаҟа иргеит. Пыхьа еиԥш ари ахәышҭаара ду ҩаԥхьа ихәыжжаза амца еиқәуп кьаҭара ақәымкәа.

Ари аҩнаҭа ду аҳҭынрак иаҩсуа, зныҭрысала шәҩык асас дахьцәа мҩахыцит ҳәагьы еиламырцҳазакәа ирбаратәы, рыԥсы рыланы иҟоуп. Ажәа ишалоу еиԥш, азыхь ахьааиц иааиуеит.

Абзыԥан, бзиараз, цәгьараз еснагь илаԥш рхын, дагьырзааигәан Гьаргь Габечиа иара иаҭкыс қәрала еиҳабацәаз ажәабжьҳәаҩцәа дуқәа: Џьни Осман, Мықә Аабыҵь, Плиа Амтон, Ҭаркьыл Махҭы, Хыш Дарафеи, Шьқәыҭ Саманба, Ҳаг Махҭы, Плиа Антипа, Сақаниа Маадан, Џьни Синаҭ, Арџьениа Даҭа, Царгәыш Арзамеҭ, Џьни Џьгәаҭ, Кобахиа Гәџьыр, Паш-иԥа Ҳаџьараҭ, Гәыџь-иԥа Хәаҭхәаҭ.

Гьаргь Габечиа ибзианы дырзааигәан, рчеицьыкагьы еилан абжьуаа рҿы еицырдыруаз ажәабжьҳәаҩцәа нагақәа Ҭарашьи Ҭандели Џьапуаа, Гәаџь Ламиа, Аршба Уарҭан уҳәа убас азәырҩы. Уи ифольклортә жәабжьқәа, илафқәа иакымкәа Ареспубликатәи араионтәи ажурналқәеи агазеҭқәеи ирнылахьеит.

Гьаргь Габечиа дырзааигәан, аиҭанеиааира рыбжьан, еиҩызцәан, еиқәлацәан, рыбзиеи-рыцәгьеи еилан Гәдоуҭа араион еицырдыруаз ажәабжьҳәаҩцәа, алафҳәаҩцәа дуқәа Џьни Џьгәаҭ, Кәарацхьи Дацьь, Тәан Мураҭ, Лакрба Шулиа, Мышә Аркади, Сафар Аргәын, Царгәыш Арзамеҭ, Чичба Алықьса уҳәа азәырҩы. Еицырдыруа аҧсуа поет, апрозаик, алитератураҭҵааҩ Гь. К. Гәыблиа излеиҩуала, арҭ "аҵәгьа-абзиаҿы еибабон, еизгәдуны еицәажәон, еихлафуан, аҵәы рылибахуамызт, еизгәаауамызт. Ииз "ажәабжь" иаразнак ауаа ирылаҵәон, азәы иҿынтә еазә иахь, ҩаблак аҿынтә еаҳаблак ахь... Иаразнак ала ақыҭа иакәшон, нҭыҵ-ааҭыҵ ауаа ирдыруа иҟалон, рқьышә иқәкын, ирхашҭуамызт".[5]

Аҧсны Жәлар рпоет Д. И. Гәлиа еицырдыруа "иажәабжь кьаҿқәа" рҿы иҩуаз аҧхьажәаҿы баша иааимгеит ажәытәзатәи аџьам шәҟәыҩҩ Нуред-Дин Абд-ер-Раҳман Ибн-Ахмед (Џьами) ишәҟәы "Бехаресҭан" ("Ааҧынтәи абаҳча") излалаго аҵәаҳәақәа: "Ишәхашәмыршҭын аҭаҳмадацәа рҳәамҭа ажәабжьқәа, уи аншәылымша, ма ишәхашәмыршҭын урҭ рыхьызқәа, шәара хәарҭас ишәоуразы".[6]

Д. И. Гәлиа ишазгәеиҭо еиҧш, абри дааразa крызҵазкуа ажәоуп. Убри аҟынтә ауп Д. И. Гәлиа аҭаҳмадацәа рҟынтәи иаҳаз ажәабжьқәа ашәҟәы ианҵаны изаҳзеиқәирхаз. Иара убри азоуп, уажәааигәа, ҳпоет ду Гь. К. Гәыблиа хәы змазам Жана Ачба иашәа хьырҵәаҵәақәеи Џьни Џьгәаҭ иажәабжь хьыршәыгәқәеи аџьабаа дузза рыдбаланы, еиқәырханы изҳазҭижьыз.[7]

Ус анакәха, хыхь ишаҳҳәахьоу еиҧш, Гь. К. Гәыблиа иҩызцәеи иқәлацәеи ажәабжьҳәаҩцәа, алафҳәаҩцәа дуқәа дара-дара ахьааиқәшәалоз лафла ианҵәылибахлоз аамҭазы, уи ибжьеигалоз, иихәоз ажәабжьқәеи алафқәеи, хықәкылагьы иара идҳәалоугьы нарылаҵаны хыҧхьазара раҵәала иахьагьы ажәлар ирылаҵәаны иҟоуп. Ауаҩы иҟәышра хыцхырҭас измоу арҭ ажәабжьқәа еизганы, еиқәыршәаны, аус рыдуланы рҭыжьра иус бзиахап ҳәа агәаанагара ҳамоуп.

Абри аус ҧшьаҿы хаҭала ирылдыршаз раҵәоуп Гьаргь Габечиа иҧа Валикәеи, Аслан Ҭаркьыли, Караман Лазбеи. Урҭ имаашьазакәа ақьаад ианырҵеит Гьаргь Габечиа илаф жәабжьқәеи иара идҳәалоу ахҭысқәеи.

Ҳара араҟа иахәҭаны иҳаҧхьазом ажәабжьқәа реилыргара, рыхцәажәара, анализ рзура, избанзар урҭ рхала рҿахәы рҳәоит,

---

[5] Гьаргь Гәыблиа. Аҧхьажәа. Џьни Џьгәаҭ иажәабжьқәа. Аҟәа. Акультуратә центр "Абаза". 2000. – ад. 3 (Еиқә. Гь. Гәыблиа).

[6] Д. И. Гәлиа. Иҩымҭақәа реизга. II ат. – Аҟәа, 1982. – Ад. 229.

[7] . Жана Ачба. Зхылҧа зқьашаноу. Аҟәа, 2000 ш. (Еиқә. Гьаргь Гәыблиа)

аҧхьаҩ игәы ркуеит, дхырхуеит, дыррала дҿырхуеит, ихшыҩзцара дырцыхцыхуеит.

Иазгәаҭатәуп, ашәҟәы бзыҧтәи адиалеқт аҷыдаракәа шазныжьу, атеқстқәа рыҧсабара ахаҭа аиқәырхаразы.

***

Д. И. Гәлиа ихьз зху аҧсуаҭҵааратә институт аусзуҩцәа гәыҧҩык ҩышықәса раҧхьаҟа Лыхны ақыҭан имҩаҧаагон аекспедициатә усуракәа.

Ҳара усҟан Гьаргь илафтә ажәабжьқәа ҧыҭ-чыҭқәак ашәҟәы ианаҳҭцахьан. Ҩыцьара раҟара ҳнеихьан, нас ҳамҩахыҵит ашәарыцара иадҳәалоу ажәабжьқәа ранҵаразын Лыхны ақыҭан инхо ашәарыцаҩ ҟаза Чанба Шоҭа иҩны. Уи ҳзызнеиз аус закәыз аниаҳҳәа, абнеи ашәарыцареи ирызкыз иидыруаз зегь ҳзеиҭеиҳәеит.

Иара убас ҳиазҵааит Гьаргь Габечиа иҳәамҭоу лафк, мамзаргьы иара ихаҭашьа аазырҧшуа, маҷк акәзаргьы, ҳзеиҭеиҳәарц.

– Гьаргь изыҳәан иуҳәара мачхәума. Уи илаф ахәыҷы инаиркны аду иҟынза зегь изҿлымҳауп, цәгьароума, бзиароума, ҳраион аҿы уахьнеилакь Гьаргь иҩызцәа алафҳәацәеи иареи рызбахә ахьумаҳауа ыҟазам.

Ҳраион аҿы амацара акәым, сара ирацәаны ацәгьеи абзиеи рзыҳәан абжьуаа рахьгьы снымҟәалоит. Убраҟагьы аишәачара ҳахатәаны ҳаныхәмаруа, ҳаныччо сшыбзыҧтәу анырдырлакь, Габечиа Гьаргь дудыруама ҳәа еғьараан исазҵаахьан.

Гьаргь деыбҕаҟазан, дныҟәаҩын, уи аҧсҭазаара аҩны аҵкьыс абна ихигахьеит. Гьаргь Аҧсни Қырҭтәылани раионк дахьықәымгылацыз ыҟамызт, дахьнеилакь иеыбҕаҟазара инаҷыданы илафгьы нхон.

– Гьаргь илаф нҭыц-ааҭыц иаҳа изаҳауа иеықәтәаара иахҟьаны акәзар ҳәа сгәы иаанагоит, – иҳәеит Шоҭа.

– Ҳқыҭан цәгьарак-бзиарак аҿы Гьаргь даныҟам иаразнак иаарнубалон. Гьаргь ачараҿы аиҧшҵәҟьа, ацәгьара – аҧсраҿгьы иҵааиуан алаф. Сара изымбеит зныкгьы, агәлымҵәах дыҧсны дахьықәу днеиргьы, зегь акакәын ргәы аазҟычша ажәак имҳәар ҟалазомызт. Аиаша шәасҳәап, Гьаргь абри ажәа абра иаҭәамкәан иҳәеит ҳәа сара исмаҳацызт.

Уажә саналажәгалах, – иҳәеит Шоҭа, – ишәзеиҭасҳәап ҳраион аҿы ҧсанышәаҭарак аан, Гьаргь ииҳәаз слымҳала исаҳаз ажәабжьк.

– Пыҭк ааҵуеит ҳраион аҿы зықәра бзианы иназгаз, иалашәхуи, зыҷкәынразы цәгьарамзар бзиа ҟазымҵоз, ашшракәеи арзракәеи злаз хаҵак анышә дарҭон.

Ашьыжь сара аԥсанышәаҭараҿы снеит. Аены амшцәгьа ыҟан, акраамҭагьы аԥсы цәҟа дырзылбаагомызт амшцәгьа иахҟьаны.

Ус, асааҭ 11 реиԥш амш аеанааиқәнак, аԥсы илбаагара нап адыркит. Ҳаԥшызар, Гьаргь иӡыза бзиа аеыбҵаҟаза Шулиа Лакрбагьы иаргьы агәарԥ иааҭалеит. Иҵәуахьан, ишааиуаз, иԥсыз ичҟәын аиҳаби ҳареи ҳахьеидгылаз иааҳадгылан, ҳнапқәа ааҳамырхын, иаагылеит.

Убасҟан аԥсгьы дылбааргaн, иазыҟаҵаны иҟаз ашьаԥаҿы дныгҿарҵеит. Аԥсы данықәырҵоз ачҟәынцәа реилымкаара иахҟьаноума, издырхуада, ихы алада имырхакәан, аӡада ирханы дықәырҵеит. Зегьы ихапапан, ԥхәысгьы хаҵагьы иеиҿкаароуп изҿу, арахь ихы ахьхоу атәы азәгьы ибазом.

Ари зегь Гьаргь мыжда дахьгылоу ибазаап, ус ибжьы ӡҭыган аԥсы ихагылан деиҿызкаауаз рахь ҿааиҭит: – Уара уа шәызхагылоу ихы ахьхоу акәзам, алада ишәырха, алада, уи ихы алада ирхатәижьҭеи акраацуан, аха иахьанза ҿҳәарас имазаарын.

Игылаз ҳазегьы иаҳзымычҳазт ҳааибарччеит. Ичҟәын аиҳаб иҳадгылаз, дшыччоз дынҳадцын, иаб дахьыгҿаз ашҟа иҿынеихеит. Пыҭрак ашьҭахь еималак-еиҿалакха ихы алада ирханы днықәырҵеит.

Ичҟәын иаб ихагылақәаз шәнаскьа-ааскьа иҳәан инеихицан, уажәшьҭа уеизгьы-уеизгьы иҳаҳаша ҳаҳахьеит иҳәан, нас иԥышә ачча ықәыхәхәо, Гьаргь иахь ибжьы наиргеит:

– Гьаргь, уашьҭа ишԥоубо, уаҳа иагу акрыҟоума?

Гьаргь дахьгылаз зaa избахьазу уара идыр:

– Уара ихы ҭажьцәоушәа збоит, амни иӡмедалк зхьынҳалоу ахчбаба ихы ӡышьҭыхны иаҵашәҵа, мамзары изымычҳар иблахаҵ гьежьыр ҟалоит, – иҳәеит Гьаргь папаҵҟәыр, – дыччо иажәа даалгеит Шоҭа.

***

Гьаргь Қәабзач-иԥа Габечиа иҳәамҭақәа, илафқәа ианҵаны сыстол ианықәла, исҭаххеит аԥхьажәаҿы иаарқьаҿны акәзаргьы иеыбҵаҟазара атәгьы хәычык иадамхаргьы сналацәажәарц.

Сара Гьаргь иеыбҵаҟазара иазкыз аматериалқәа аиуразы исҭаххеит иара данеыжәлоз ицеыжәлоз рахьтә азәык-ӡыцьак сырҿынцәажәарц.

Шықәсқәак раԥхьа Лыхны ашҭа аеырыюра ду мӡаԥысуан. Араҟа, сара излеилыскааз ала, Гьаргь Габечиа иқәлацәаз иӡызцәа шамахамзар адунеи рыԥсаххьеит. Аха, уеизгьы иҟоуп макьана Гьаргь иаҵкьыс акырза шықәысла еиҵбацәазаргьы –

Цәышба Гәагә, Ҳагба Васиа, Гәымба Жора, Володиа Ҭарба. Аха ахәык рапҳьа сара сзыниаз Аԥсны анҭыцгьы еицырдыруаз аеыбҕаҟаза, зныкымкәан Аԥсни Қырҭтәылеи ирчемпионхахьаз Ҳагба Васиа иоуп. Уи сынидгылан, исҭаху абасгьы-абасгьы ҳәа аниасҳәа, сажәагьы ифеимтәит. Ҳшеимаз ҳнеин аҭәа аҵаҟа иадчаԥалаз асқам ҳнықәтәеит. Ус Васиа исҭаз азҵаара аҭак аҟаҵарахь дниасит.

– Сара рапҳьа санеыжәла, Гьаргьи Аилакрбеи рышықәсқәа акыр иназахьан. Аилакрба рапҳьаза Гәдоуҭа араион аҿы "Асовиахим" аиҿкаара инапы иананырҵа... – Саҭамзааит, аха Васиа иажәа снаԥылан Аилакрба ҳәа шәызҿу ихьзузеи анысҳәа, – Васиа даапышәырччан, уи ихьз аҳәара сақәиҭым, сабхәа иоуп иҳәеит. Сара саацәажәан, Шулиа иакәхап, излаcаҳахьоу ала анысҳәа, ихы ааирцысит Васиа. (Абри ала иубаратәа иҟоуп ари ауаф аамсҭашәаар, иаԥсуара пату ахьынзаизақәыз).

– Рапҳьаза иарҕьажәфаны иааивагылаз дреиуоуп Гьаргь.

Габечиа (Ґәатасаа) рыжәла жәытә аахижьҭеигьы (иахьагьы) имаҷымкәаны аеқәа дырыфхьеит. Гьаргь иара ижәла зхыз аеқәа рымацара ракәмызт дзышьҭаз. Усҟантәи аамҭала араион ахьзала ифуаз аеқәа зегь иара инапы иҵихуан, аԥышәа ду змаз азәы иаҳасабала. Избан ҳәа уазҵаауазар, Гьаргь уамашәа иқәҿион аеыфқәа разыҟаҵара. Иахьысҳәо даеакала азәы игәы акала иаанагап ҳәа сыҟам. Гьаргь иаҟара Гәдоуҭа араиони Аԥсни рыхьзала аеқәа зырыфхьаз, Гәдоуҭа, Очамчыра сҳәом, Аҟәеи Қарҭи рымацара шаҟа еы азыҟаҵаны аԥхьахә диргахьаз атәы аҳәара сцәуадафуп.

Гьаргь аеқәа азыҟаҵан рырыфра мацара акәмызт дызҿыз. Уи егьырҭ еылатәи ахәмаррақәагьы шьахәлаҵәҟьа ицааиуан. Сара схаан ианызба, Гьаргьи Аилакрбеи, Аншба Залаҭинскеи, Кәарацхьелиа Мелтони, Чуаз Қьаазыми ирыцназгоз дыҟамызт еыла аҳәаҟьараҿы. Гьаргь хаҭала фынтә Қырҭтәыла дачемпионхахьан аҳәаҟьаразы.

Рапҳьаза акәны, аибашьра ду ашьҭахь, Қарҭ имфаԥысуаз ачемпионат апрограмаҿы иаларгалеит – еыҳәаҵәыла аисара (ашықәс иашаны исгәалашәом). Абри аспорт хкы ҿыц аҿы, аиаша уасҳәап, Гьаргь уаф димаҭәамхт. Қырҭтәыла дачемпионхеит.

Ҳраион аеыбҕаҟазара шамахамзаргьы ириааиуаз дмаҷын. Аха ажәааҿы ирымҳәои, амҟәыб енагь азы аанагом ҳәа. Рацәак ианҳақәымҿиозгьы ыҟан, усҟан ҳгәалаҟамзаара збаз Гьаргь илаф бзианы иҳахәон, ҳирлахҿыхуан, зны-зынла ҳгәалаҟазаара убриаҟара ишьҭихуан, ҳгьежьны ҳашьҭахьҟа амфа ханықәла[illegible] азхьагылара згаз ҳара ҳакәушәа аҟынза ҳхы аабо ҳҟаицон.

Аеыбӷаҟазара аганахь акриҿызҵааз ҳрацәоуп. Уи имаз аԥышәа змеидоз аҷкәынцәа, иахьа Аԥсны анҭыҵгьы зыхьз бзианы ирдыруа рацәоуп. Гьаргь иааԥсаракәа зегьы рыхә бзианы ишьоуп. Аҳәынҭҟарра аҿаԥхьа аеыбӷаҟазаразы ихҵоуп ахьз ду "Аԥсны зеаԥсазтәыз афизкультуреи аспорти русзуҩы" ҳәа. Гьаргь араҟа аҳаҭыртә грамотақәеи апремиақәеи иоухьаз акубоккәа зегь реиқәыԥхьазара хәыҷык исцәуадаҩуп. Избан уҳәозар уи ианаршьахьаз аҳамҭақәа даара ирацәоуп, – иажәа даалгеит Васиа.

Сара саачҷан, иҭабуп, Васиа, уаԥсуара уагымзааит, Гьаргьи Аилакрбеи ратҟьыс ақәра ду нуҵааит, – сҳәан инапы ааимсхит.

Л. Х. Саманба,
афилологиатә наукақәа
ркандидат, адоцент

САРА СТӘАКӘЗАР ҞӘЦЬАЛЛАГЬ СЕИГЗОМ

Ари аныҟалаз Гьаргь аҭаацәарагьы дамылалацызт. Гьаргь иашьеиҳаб аҿыцнхаҩ Амтон ашьхаҟәа рацәаны изанын. Ҽнак Амтон Гьаргь ус еиҳәеит, уара уашьҭа ухәыҷзам, азә дааугаратәа уҟоуп, ушал уаҵәы Гәдоуҭа ҳцап ацха ҳаманы. Ахә бзиоуп рҳәоит, иуҭир акәымжәи акабеи ҳәа угәы иалоугьы аауҳәап, иҳәеит. Гьаргь даҟәашаҳаҭхеит. Адырҩаены ашьыжь шаанза, иҩагылан раҳаҭаҟәа реыхәдаҟәа иааҟәкны агаҟа ицеит. Уа ианнеи Гьаргь аҵха иҭан ҭыԥк ахьыманшәалаз, дныҟәыргыланы, Амтон иара иусҟәа рахь дцеит.

Гьаргь аҳаҳаираҳәа ацха аҭира даҿуп. Ус, абазар даалалеит Џьни Џьгәаҭ папаҵҟәыр, Гьаргь алаф ицызҳәалоз. Днаԥшызар, Гьаргь ацха аҭира даҿуп. Џьгәаҭ, Гьаргь иааигәара дымнеикәа, днаскьан цәгьахәыц дхәыцуа дгылоуп, абри уажә ак шԥеизызури, ҵәык злаилысхрызи ҳәа.

Ус Џьгәаҭ дыԥшызар, Сафер абазар далаланы днеиуеит. Џьгәаҭ ахьышәҭҳәа Сафер дынихьзан аԥсшәа еиҳәеит. Нас инапы аанкыланы днаскьаԥхьаны: – Иҟоу удыруоу, Сафер, – иҳәеит.

– Изакәи, Џьгәаҭ? – дцааит Сафер.

– Изакәу умбои, амнахьхьи ацха ҭиуа иҟәгылоу дубо, дазусҭада?

Усҟан Сафери Гьаргьи еибаздырзомызт. – Амни иубо Габечиа Гьаргь ҳәа алафҳәаҩ папаҵҟәыр иоуп.

– Нас иуҭахузеи?

– Исҭаху умбои, амни ацха ахьиҭиуа унаидгыланы иҵоугалалакь ас аума, анс аума данургәааа, акрыфарҭаҿы улартәаны укьаф ҟасҵоит. – Нас, ари убо, – иҳәаан Џьгәаҭ иҟәынҳәалаз иаԥсуа ҳәызба днахәаирԥшит, – абригьы ҳамҭас иусҭоит, – иҳәеит.

– Сафер азнаказы ари апапаҵҟәыр уамак салаигалоит, аха еицәастәыр ҳәа дхәыцуа, иҟаиҵара изымдыруа, Џьгәаҭ диҿаԥшуа дгылоуп.

– Узырхәыцуеи, Сафер, заҟа иурласуа аҟара еиҳа [illegible] маншәалахоит, – иҳәеит Џьгәаҭ.

– Иҭахы-иҭахым даҟәымшаҳаҭхар амуит Сафер.

– Сара амна савагылан сшәыхәаԥшлоит, иҳәеит Џьгәаҭ. Сафер дышиашаз Гьаргь ацха ахьиҭиуаз дынидгылан, акраамҭа аҵха дахәаԥшуа; нас, Гьаргь диҿаԥшуа дгылан. – Гьаргь аҵха аазхәуа азә дааизаап, иҳәан, иеырмазеины даагылт. Нас Сафер ашьшьыҳәа инапы аҿынаирхан, аҵха зҭаз ачаҟәа инацәа нзааҵшьылан икархәхәа инеиҿышьны ифеит. Нас даеазнык, еиҭах Сафер дааҟәымҵзакәан дызҿыц даҿуп. Гьаргь ус игәы иааналгеит, зхы еиқәшәаам џьара азәы иакәзар ҳәа, аха уахьихәаԥшуа ус иҟоу азә иакәны дибом.

Сафер дааҟәымҵзеит, зынзас еҳагьы иеыраапкзаны аҵха афара даҿуп, абри уашьҭа дынбасзыцҟьо, аицәҳара ҳанбалаго ҳәа дхәыцуа.

Гьаргь ашьшьыҳәа даацәажәан: – Саҭамзаит, аха узҿу закәыз сзеилымкаауит, – иҳәеит.

Сафер ибжьы фхеицалан: – сызҿу умбазои, аҵха сфоит, улаҟәа цама, мамзаргьы ашьхымза арымза уеигзома, – иҳәеит.

– Уара абзамыҟәшәа иҟоу иуасҳәо закәу удыруоу, ари ашьхымза арымза акәзам, аҵха ауп иахьзу. Ашьха аҵха анаанаго зынзаск имаҷзаноуп ишаанаго, – убри аҟнытә хәыҷык сеигзоит. Амала арымза ҳәа узҿу сара стәы акәзар, ҟәцьалла иуҭахызаргь сеигзом, – иҳәеит Гьаргь мыжда.

Абригьы наиҳәеит Гьаргь, Сафер иԥышә азә дҭасызшәа наҟ днадууаан, ихы иқәыжьны иҿынеихеит. Сафер иааишьа Џьгәаҭ рацәак игәамԥхазо днеиԥылеит.

– Уара Џьгәаҭ мцахәыцәгьа дазусҭада уара сыздугала, – абасгьы абасгьы иҟасҵаз иасҳәаз, исеиҳәазгьы абас ауп, иҳәан Сафер, акы аанмыжькәа инизеиҭеиҳәеит Џьгәаҭ.

– Уаҵахеит аԥсцәеирымга, наҟ уца, ҳампал ауп акрыфарҭаҿ уахьсыртәо, – иҳәан, абазар дналалеит Џьгәаҭ.

БАРА, УА НЫМФАК АԤҲӘ ААГИШЬ

Раџьаб захьзыз Аҷандаратә хаҵа барбаршәа азәы, сасра ҳәа Хыгә иҿы дымфахыҵит. Аԥшәмацәа рысас ишиқәнагаз ала ихәы ҟарҵеит. Крырфит-крыржәит, нас анахь-арахь ҳәа Хыгә ажәабыжьқәак изеиҭеиҳәошәа даҿын. Хыгәгьы ари иуафышьа збаз, шьҭа умфа уқәлар цәгьамызт ҳәа дшиҿаԥшуаз: – Иҟоу удыруоу, Хыгә, – иҳәан ҿааиҭит Раџьаб. – Сара уажә сышнеиуа Гьаргь иҿы сымфахыҵуеит. Уаҟагьы ҵәыцақәак скыроуп, насгьы лафқәакгьы неибаххәароуп, ҵәык аайлымхкәа сызцом, – иҳәеит.

Гьаргь уиҟәаҵны афныҟа уцар цәгьагәышьамызт аагәахәт Хыгә, аха...

– Уара угәы ус ианаҭахха, ибзиоуп, – иҳәеит Хыгә.

Аԥсшәақәа анреиҳәа, Хыгә иҷкәын Харитон дикит Гьаргьраа рҿынза усыцныҟәароуп ҳәа. Харитон ишиҭахгәышьамыз Рацьаб дицны Гьаргь иҿы иаакылсит. Гьаргь аены хәыҷык игәалаҟазаара ееимызт, иаҳиҭқәит ыҟамшәа дыҟан. Гьаргь иԥшәмеи иареи иааиз инырԥылан, аԥсшәа рарҳәеит. Нас инеин ашьашәыраҿ инатәеит. Гьаргь иԥшәмагьы аҩныҟа дныҩналеит, иааиз рхәы армазеираз.

Атәахагь рмоуит Рацьаб даацәажәан: – Уара Гьаргь, уанацьалымбахеит, уажәгьы уԥсы ҭоума, – иҳәеит.

– Аиеи, ус сааигәышьоит сеимырбазакәа, – иҳәеит.

– Иумбазои уқәлацәа зегь еиԥхьашьшьаа анышә ишарҭахьоу. – иҳәахт Рацьаб.

– Аиеи гәышьа, зегь лахьынцак-лахьынцак рымагәышьоуп, – иҳәеит Гьаргь. Гьаргь уажә ибоит исас акы ширчақьуа, аха макьана ус иеиламгалацәакәа дааиуеит.

– Гьаргь, – иҳәахт еиҭах Рацьаб. – Уара уажәит, уҭаацәа уртәаны баша акруҿарцауоу мамзар акыр урзаԥсоу? Акгьы урзаԥсамзар, наҟ абаҳчахь еиҳа еиҕьзами, – иҳәеит Рацьаб ашыхә-шыхә дыччо, иааира дук згаз еиԥш.

– Оо, бара, – иҳәан Гьаргь иԥшәма ибжьы налықәиргеит.

– Иуҭахузеи?

– Бара, уа бызҿу бааҟәыҵны нымҩак аԥҳә аагишь!

Хыгә иԥа игәнаҳа цәгьахеит, ари ацә мчыла ицәымҩахыцзаап. Ишаха иацныҟәазом, амла иакызаап, Аҷандаранза агара ицәыцәгьоуп. Ибдыруеи нымҩак аҟара аҿаҵаны зык наҳаржәыр, ашаха иацныҟәозаргьы ҳаздыруам, – иҳәеит Гьаргь.

ЗАКА ИШЬЫМҬА ХААУЗЕИ

Аҷандара ақыҭан инхоз алафҳәаҩы Царгәыш Арзамеҭ ичараҿ Гьаргьи Цьни Цьгәаҭи рқьафқәа бзианы иҟарцеит. Рызхара илафит изыдтәалаз зегь лах-ҿыхза, абарҭ макьана ҳкажьны имгыландаз ҳәа ишрыхәаԥшуаз, ҳаҭамзааит, рҳәан, астол иҩахыцит. Хәыҷык заа ргылара зыхҟьаз Гьаргь имҩа ахьыхараз ауп. Арҭ аҩыцьа ашьаԥа иҵаланы иахьнеиуаз, Екәыԥ иеыҕреиԥш зегьы ирдыруан: – Ара ҵәыцак ҳзышәкроуп, ана ҵәыцак ҳзышәкроуп ҳәа зегь ҩархаҵгылоит, аха дара зынза мап кзаны знык наҟ ашьаԥа ҳазныҵцында ҳәа ацара иаҿын. Аха иамуит иаҿамшәар аҵыхәтәаны.

Ирзааигәаз шьоукы ҵәыцак ҳзаанышәкыл ҳәа ирашьапкуа иаҥалага, иақәшаҳаҭхеит. Раԥхьа аҵәца здыркыз Гьаргь даа-

ныҳәа-ныҧхьан иацәца иҭаз ыжәны иныҟәиргылеит. Ирхаҵгылаз мыжда зухьаз, Гьаргь ихаҧыцқәа шуашәшәырыз идыруазу, мамзаргьы иара ус машәырны иҟалоу, дашк аамихын асызбал инзаашьны инапала днахан Гьаргь иҿы инҭеиҵеит. Иганаҿы игылаз ахаҵагь канфеҭк аақәихын Гьаргь иниркит. Гьаргь иҿы иҭаз адаш иҟаҟеит, иҟаҟеит аха умҧсит, аладагь ицом аҩадагь ицом, икәымпылуа иҿы иҭоуп. Игәы анҧцәаза ани идыркыз аканфеҭгьы ацәа аахихын идаш ахьыҟаз ахь аҿынаирхеит. Адашгьы аканфеҭгьы еибаркәашо Гьаргь иҿы ишҭаз, Џьгәаҭ иаҵәца идыркыз дахныҳәаны ижәны ианыҟәиргылоз аламҭалазы, Гьаргь иҿы иҭаз аканфеҭ ааныжьны, адаш ааҭиган асызбал инзаашьыланы: – Уҿы раҳа, Џьгәаҭ, – иҳәан днахан Џьгәаҭ иҿы инҭеиҵеит. Џьгәаҭ акыргьы иҟаҟеит-ҟаҟеит, аха албаадара илшом. Иара усгьы ииулакь-иихәалакь ашәашәи еиҧш дыхәцәырххо илылбааидеит. Иҧсы анааивига Џьгәаҭ, Гьаргь диҿаҧшуа даацәажәеит: – Ҳаи, иқәақәра згааит абри ашьтәа зшьыз, иҳәеит Џьгәаҭ.

– Избан? – дҵааит Гьаргь.

– Избан умбои, уара Гьаргь, шаҟа ишьымҭа хааузеи аканфеҭ фҩы ахышәшәа, – иҳәеит Џьгәаҭ мыжда, Гьаргь иҟаиҵаз заманала еилкааны, аха акы инмырҧшзо.

КАПИТОН ИПАТРЕҬ

Мшаҧык аҿны Гьаргьи иашьцәа Михеи Шашкеи еаанызбзиала ҳәа неибыҳәаны аишәа илахатәонеиҧш, Гьаргь игәарҧ дааҭалеит иҩыза бзиа Маҭбеи.

Маҭбеи иааира еигәырҕьеит, еаанбзиала ҳәа наиаҳәан, аишәа илахатәеит. Алаф рҳәоит, афара-ажәра иаҿуп еаанызбзиала ҳәа раҵәцақәа ааинҟьо. Рқьафқәа бзиа иҟарҵахьан еиҧш, уаҳа азәы ибжьы имаҳазакәа ашә аартны дааҩнашылеит Ҟәланырхәа инхоз Гьаргь ианшьа Рамиз. Зегь ҩеихаҵгылан, бзиала уаабеит, Рамиз, рҳәан аҧсшәа иарҳәеит. Иҧшызар Рамиз иаҧхьа аиқәаҵәа акәыршаны, иҧацақәа хыршаны, камбашь уардынк ахәда дықәтәаны, азәы ипатреҭ икыдуп.

Рамиз иаҧхьа икыдыз апатреҭ Гьаргь уамашәа ибеит, ианшьа ари аҩыза арыцҳара дақәшәаны иара иахьизымдырыз. Рызынтәыкгьы анылеибартәақәа, Гьаргь, Рамиз ихы наиқәикын: – Уара, Рамиз, абри уаҧхьа икыду апатреҭ дарбану, исзеилымкааит, – иҳәеит.

– Уара, Гьаргь, баша уехырцәажәоит акәымзар, дызбоузымдыруеи, Капитон иоуми, – иҳәеит Рамиз.

– Дабанзатәи Капитону уара?

– Дабанзатәиу угәаламшәазои, Галынтәи агыруа сара сҿы аҩны ауардынқәа ҟаҵаны изҭилоз?

– Нас ихьи? – дааехырцәажәеит Гьаргь.

– Ихьи, дыԥсит, иҷкәынцәа ашәаҵьҳәаҩы дысдырбан аԥсраҿы сыҟан.

– Гьаргь уашьҭа Рамиз иҵәгәыр иаҿаршәарахь хәыҷы-хәыҷла аиасра даҿуп.

– Нас ипатреҭгьы уаԥхьа иадыркит акәу? – иҳәахт Гьаргь.

– Ааи, рҭынха дук еиԥш сыԥхьазаны аҵьабараҿы сдыргылт, саԥхьагьы дара реиԥш ипатреҭ адырзахылт, – иҳәеит Рамиз.

– Нас ранаҵьалымбахеит, ианамухгьы, абри акамбашь уардын ахәда дықәыртәаны иҭихыз ада уаҳа Капитон ипатреҭк рԥыхьамшәазеи?

– Иҷкәынцәа ус ирҭаххеит. Ҳаб даныҷкәыназ аахижьҭеи ауардынҟаҵара акәын дзызкыз ҳәа, абри ауардын ахәда дықәтәаны иахьҭихыз еиҳа еиҕьыршьеит, – иҳәеит Рамиз.

Гьаргь даахәыҵԥшшәа: – Ааи, Капитон бзиахә рыцҳа, – иҳәеит. Нас Рамиз дахьтәаз днеихагылан, цәгьахәыц дхәыцуа: – Уара, цқьа снахәарԥшишь, иудыруазеи дысгәалашәозаргьы, – иҳәан, Рамиз иаԥхьа икыдыз апатреҭ дахәаԥшуашәа ааҟаиҵан: – Галтәи Капитон иакәын уажә ара иаҳзымхоз, – иҳәан, Рамиз иаԥхьа икыдыз апатреҭ ламижәан, амца зҭаз рганаҿы игылаз ауаҵьаҟ инҭажьны ашә наиркит.

Гьаргь иашьцәа Михеи Шашкҿи ирцәымҕаханы инеиҿаԥшыааиҿаԥшит. Маҭбеи мыжда аганахь дыԥшны аччара даҿуп. Рамиз ахьышәҭҳәа дҩагылан: – Сушьит, Гьаргь, убыржәы иааиуа аԥшьашаз Капитон иҩынҩажәамшы ауп, сара уахь цашьас исымоуи, аԥшәамацәа рнапала саԥхьа иадыркыз апатреҭ саԥхьа икыдымкәан, – иҳәан ибжьы хацалазаны Гьаргь аиаҕьра днала-геит.

– Гьаргь, уареи сареи иахьарнахыс аншьареи-еҳәшьаԥареи ҳабжьам, – иҳәан Рамиз дгәааны ацара иеазикит.

– Ара агәаара аҭахзым, Рамиз, – иҳәеит Гьаргь, – уеизгьыуеизгьы патреҭк уаԥхьа иаркымкәан Галҟа уҩармышьҭуазар, Капитон ипатреҭ аҵкьыс еицәоума, абар Маҭбеи дахьтәоу ипатреҭқәа улрыларԥшны иреиҕьу акы уаԥхьа иаркны уҳашьҭып. Амала Капитон иԥаҵақәа реиԥш Маҭбеи итәқәа хыршаны иҟамзаргьы, уи егьурым, – иҳәан Гьаргь Маҭбеи дыниалацәҟәит.

Маҭбеи мыжда уеизгьы акы иеауаҭаирхахуаз: – Аиеи, Рамиз, ҽнак-ҩымш рзыҳәан спатреҭ уахызбаауам, амала, амарҵьа, сызлауҳәо акы ыҟоуп, Гал уахьҩеиуа угәы уеаныз уаԥхьа иаамхны мцакы илақәцаны иануцәырблы, сушьит ауп, – иҳәан даачҷеит.

Итәазгьы ааибарччеит. Убасҟан, сымцар зуам ҳәа игылаз Рамизгьы, сызлахада, шәанаҵьалымбахт, – иҳәан, аишәа дынрыцахатәеит.

ЗАКАН ИӘЫӨ

Закан ҳәа хаҵак аеқәа бзиа избоз Жәандәрыԥшь дынхон. Уи шықәсык өба-хԥа әы еиҭниԥсахлар акәын. Уи азанааҭ бзиа ибон, акы иҭиларын акы ааихәаларын.

Аҵыхәтәан иақәикит, ианҵаны имаз иеқәа наҟ иныкәганы, әыө бзиак ааихәарц. Ус иагьыҟаиҵеит. Нхыҵҟа дцан, Ҟабардатәи әыжәла бзиак аахәаны иааигеит. Аәы ҭаргыланы ибон, аәырыөрақәа ааигәахо иаңалагоз, дақәтәаны дынҭыц-ааҭыцлон.

Закан игәылацәа иабжьаргеит, аәы аԥшреи асахьеи агым, аәырыөраҿгьы ихәыдамхар ҟалап, уара аеқәа ртәы бзианы иудырует, аха иара усгьы Гьаргь днашьклараԥшызар цәгьамызт. Егьа умҳәан Гьаргь уара уеиҳа аеқәа рҿы аԥышәа имоуп ҳәа.

Әнак Гьаргь ашьашәыраҿы дыштәаз, Закан иәы дақәтәаны агәарԥ дааҭалеит.

– Уа, бзиала уаабеит, Закан! – иҳәан днеиԥыланы аԥсшәа еиҳәеит.

Аәы наҿаҳәаны, дара ашьашәыраҿы инеины инатәеит. Еицәажәо иштәаз Закан Гьаргь иахь ихы наирхан: – Аказы суҳәаразы сузааит, – иҳәеит.

– Изакәызеи?

– Изакәу умбои, сыеқәа зегь наҟ ианысхит, Нхыҵҟа сцан абри аәы аасхәеит, унахәаԥшыр сҭахын, аәыөра алҵып угәахәоу?

– Ахьз алоугааит, ԥшреи сахьеи агым, иахыҵрызи? – дцаит Гьаргь.

– Измысыхәҳаз излеиҳәаз ала 7-шықәса еиҳам иҳәеит.

– 7-шықәса ракәзар, макьана иҷкәыноуп, иалоугьы гәаҳҭап, – иҳәеит Гьаргь цәалашәарак иоуны аәы ахь дыԥшуа.

Нас Гьаргь аәы ахьҿаҳәаз днадгылан, аәы аҿы инапала иаартны ахаԥыцқәа дынрыцаԥшын, дааԥышәарччеит. Уи иараминуҭ ибеит аәы ақәра ду шамаз, ахаԥыцқәа ӡынзаск ишуашәшәырахахьаз. Нас ишԥоубои, Гьаргь, – дцаит Закан.

– Уи уажә иубоит, – иҳәеит Гьаргь.

– Оо, бара, уа џьықәреи лаԥҟьак сзааги, – ҳәа иԥшәма лахь лбжьы наиргеит.

Аџьықәреи аалган инеилыркит. Гьаргь аәы аҕәра ааҿихын, алаԥҟьа ааөцәаны аәы аҿы дөахан инҭеицеит. Акыраамҭа аҿы

иҭаркәымпылуа аҟаҟара ишаҿыз, иҧшызар аеы аҿы азганк ала ашхәыцә лаҿырԥын инкаҳаит. Егьи аҿы аганахь ала иҿнарпыз аџьықәреи арыцқәа зегь лаҿыцшәан илкаҧсеит. Закан илақәа ҭырхаха Гьаргь днеиҿаҧшит, ииҳәарызишь ҳәа.

– Закан, иҳәан Гьаргь даацәажәеит. – Аеы арыԥра атәы ҳәа иуасҳәо акгьы сыздыруам. Амала сара излазбо ала, уаҳа зҭахым аџьықәреи ҿырпыга амашьынка бзиа аауеит, – иҳәеит Гьаргь.

ГЬАРГЬ АԤЫ ДШАХДЫРҚӘААЗ

Гьаргь иан Сима лгәы иалан лыҷкәын хәыҷык арыжәтә иеахьадицалацәоз.

Ҽнак рҭынха ду Манча даалыҧхьан, ус иалҳәеит: – Нан Манча, уцхыраара сҭахуп, ишубо еиҧш, Гьаргь арыжәтә амцхә иеадицалоит, машәырк ихьыр сабацари. Иашьцәагь аилабжьара иаҿуп. Арахь, ишубо еиҧш, дкәалкәало еык данахьынҳалам ыҟазам. Еиҳабацәақәак уаарыҧхьаны, длартәаны шәилабжьа машәырк игаанза, дахшәырқәаа ҧыҭраамҭак аԥыжәра.

– Ибҳәаз саҳаит, Сима. Уи сара харак изгом, аҭыҧ иқәысцоит.

Манча Гьаргь длаиртәан изеиҭеиҳәеит игәы иҭаз аусқәа.

– Азамана, – иҳәеит Гьаргь, – зегь уара ишааурҭаху бзиоуп, – иҳәеит, уеизгьы-уеизгьы ҟырҿ-мырҿк шҧаҟамлари ҳәа гәаныла дыччо.

Манча даалаган ауаԥы дырницеит шәнеишь-шәааишь ҳәа зарҳәоз аҭаҳмадацәа Хыгә, Дыгә, Мсураҭ, абри амш аены Гьаргь иԥны шәысҭахуп ҳәа.

Еиқәшәеит иалхыз амш аены изаҳәаз зегьы. Гьаргь иашьцәа асасцәа хатәрақәа аныраа, ишақәнагаз рхәы ҟаџатәын, џьмак ршьит, идырхиеит аишәа ишақәнагахарыз.

Еиҳаб-еицбыла доусы ишрықәнагаз аишәа илахатәеит. Акыԥба џәыца раҟара ааныркылахьан, аха иззеиқәшәаз азбахә макьана уаԥ даламцәажәазац. Ус, Манча дԥагылан даацәажәеит: – Абраҟа иахьа еиқәшәаз макьаназ ишәыздырзом ҳаиқәшәара зыхҟьаз.

– Хыгә, Дыгә, Мсураҭ, Симагьы саргьы, Гьаргь иашьцәагьы убас ҳазбеит, ишыжәбо еиҧш, Гьаргь макьана дыҷкәыноуп, арахь еы дылбаауазар уеизгьы ижәдырует, арыжәтә маҷк дачычоуп, машәырк игар ҳәа ҳшәоит, убри аҟнытә ҳшәыҧхьеит џьара лабжьарақәак ҟашәцарц, ҧыҭрак иадамхаргьы аԥы дахырқәаазарц азыҳәан, – иҳәан Манча иҭыҧаҿ длатәеит.

Нас доусы еиҳабы-еиҵбыла иааиз зегьы алабжьарақәа ҟарҵеит, ҧыҭрак иадамхаргьы даҟәыҵырц.

– Аиеи ибзиоуп, иҭабуп исашәҳәаз алабжьарақәа рзын, – ҳәа Гьаргь ихы ааирҵысуеит. Афара-ажәра иаҿуп зегьы. Гьаргьгьы иркуа аныҳәаҿақәа бжьамыжькәан ажәра даҿуп. Уажә зегь ҧшуп Гьаргь дҩагылан ҭакс иҳаиҭарызишь ҳәа. Гьаргь ашьшьыҳәа аҵәца аақәхны итәаз дынрылаҧшит. Иашьцәа Амтон, Есыф, Нестор, Хәаҭхәаҭ, Миха уҳәа зегь рылақәа ҭырхаха рашьа инаихәаҧшит иҳаиҳәарызишь ҳәа.

– Иахьа абра зусқәа кажьны иаҳзааҧсаз Хыгә, Дыгә, Мсураҭ, Манча зегь даара иҭабуп ҳәа шәасҳәоит, – иҳәеит Гьаргь.

Нас Гьаргь ибжьы ҩеиҵыхны: – Сан, – иҳәан, иан лахь ихы наирхеит. – Сан бара ибымаҿоуп, абра еиқәшәаз зегьы ишәымаҿоуп, сара дунеи ахаан сыҧсы ҭанаҵы...

Абри агьиҳәт Гьаргь: – Оо, уан дукәыхшоуп, ус умҳәан, лҳәеит Сима.

Ари лгәы иаанагаз уи ауп, Гьаргь сыҧсы ахьынзаҭоу арыжәтә шысымжәуа иҳәоит ҳәа.

– Сара сыҧсы ҭаны арыжәтә сшахымқәаауа, – иҳәеит Гьаргь. Итәаз зегь неиҿаҧшы-ааиҿаҧшит. – Сара арыжәтә саҧысыртә еиҧш сҟамлац, ишыжәбо еиҧш, макьана сыҷкәыноуп. Арыжәтә сара сацкьыс иаҧысуа ианалаго, азамана, сазыразуп. Убасҟан даҽа џьмак шьны ҳааидтәалап, – иҳәан иаҵәца ыжәны илықәиргылт Гьаргь.

ГЬАРГЬ АХӘЫШӘТӘЫРҬАҾ ДШЫШЬҬАРҴАЗ

Ари ҟалеит 1940 ш. азы Қарҭ аҽырыҩра ду аан. Араҟа имҩаҧысуан Қырҭтәыла ачемпионат. Аҧснынтәи инеиз аҽыбҕаҟазацәа зеиҕьаҭамыз ақәҿиара бзиақәа аадырҧшит. Гәдоуҭа араион аҽыбҕаҟазацәа Қырҭтәыла иачемпионатцәахеит. Агәалаҟазаара бзиа рыман рышьҭахьҟа амҩа иқәлеит. Ауха аҵх агәҭаны Гәдоуҭатәи авокзал аҿы адәыҕба илалбааит еицыз зегьы. Ас еиҧш ианыгьажьлоз патула ирҧылалон, аха ари ауха арҭ шыхынҳәуаз атәы азәгьы издыруамызт. Аҧсшәақәа ааибыҳәаны уаҵәы ҳахьеиқәшәаша ҳәа наҳәаны, доусы еимҩалацәаз рыҩныҟақәа рахь идәықәлеит. Дәырҧшьҟа зхы хаз Гьаргьи Қәарцхи Мелтони, Чуаз Қьаазыми Гәдоуҭа ажәытә ахәышәтәырҭа ахьгылаз аҿаҧхьа аҵла ианнамҵагыла, аҽырхәмарракәа раан иршәырҵоз раҧсуа маҭәақәа зҭаз рчамаданқәа наргыланы инрықәтәеит.

Ус иштәаз ақәа алагеит, арахь Дәрыԥшьӄа зхы хоу ҳәа машьына ыӄазам. Ақәа ессааира иацнаҵо иалагеит, еаѡраҭагаланшьҭахь акәымзи, ахьҭагь аауҙымычҳартә иӄалеит. Ахѡыкгьы шеилысрыз еилысит, арахь ақәа аӄәыцуам, изго ҳәагьы машьына ыӄазам. Ируа рзымдыруа еикәагьежьуа игылоуп. Ус, Гьаргь дыԥшызар Мелтони Қьаазыми наскьаны еиҿахәыҭхәыҭуеит. Гьаргь иараминуҭ ицәа иалашәт арҭ уажәы акы арчақьра ишаҿыз.

– Ишәзеибымҳәои, уара, уа, – аниҳәа Гьаргь, – баша акы ҳалацәажәоит – рҳәеит.

– Баша акы шәамылацәажәакәа, амш кахха шәгылазаап шәарҭ ацәыгьккәа, – иҳәеит.

Ус, ԥыҭк анҵы Гьаргь дахьтәаз иааин иаагылт. Уажәы акы рҳәар рҭахуп, аҳәашьа иақәшәом, алашьцара иалԥшны дарадара неиҿаԥшуеит. Гьаргь дара рахь дагьхьаԥшуам, дагьцәажәом.

Ус, Мелтон даацәажәан: – Гьаргь, уақәшаҳаҭхо ҳаздырам, аха Қьаазыми сареи ак ҳазбеит.

– Ибзиоу ак шәызбызар, сзыѡруеит.

– Ишубо еиԥш, ҳаилысит, арахь ақәа аӄәыцуам ақәа аӄәыцуам, уажәшьҭа ҳазго ҳәагьы машьына ыӄам. Уара артистра азын убзиоуп, учмазаѡушәа ужәѡа ҳаҵагыланы ахәышәтәырҭа ҳаѡналар, шаанза ҳаудԥхьалон, нас шар ҳамѡа ҳақәлон, – иҳәеит Мелтон.

Гьаргь ҿиҭуамызт, гәанысла ахәыцра даҿын, ишәсырбап сара ахәышәтәырҭа аѡналашьеи адәылҵшьеи зеиԥшроу, сара шәысмазҵаакәа ишәырчақьқәои ҳәа гәаныла дцәажәон.

– Шәара ус шәгәы ианаҭахха, мап сызшуыцәкуам, амала сара сроль сара инасыгзоит, шәара шәхы шымѡаԥыжәгаша шәара ижәдыр, – иҳәеит.

Уи акәхеит, инеин ахәышәтәырҭа аѡналарҭа ашә иасуа иалагеит. Ашә зыхьчоз аԥҳәыс ахышә аалыртын: – иӄалазеи? – лҳәеит.

– Иӄалазеи, ачымазаѡ гәаӄ дҳамоуп.

– Шәлеи-шәлеи, –лҳәан, ашә аалыртит.

Мелтони Қьаазыми Гьаргь ижәѡа иаҵагылан илыѡнашылеит.

– Ара дшәыртәа, уажәыцәӄьа аҳақьым сиԥхьоит, – лҳәан дцеит.

Қьаазыми Мелтони неиҿаԥшы-ааиҿаԥшуеит, абри уажә џьара мыждарак ҳаҵеимгалондаз ҳәа. Ус, аҳақьым даант.

– Дарбану ачымазаѡ, – аниҳәа, – абри иоуп, – рҳәеит.

Гьаргь зынзас иԥсуа иԥшра иҭаны дтәоуп. Нас диазҵааит иабаухьуеи, ишԥаухьуеи ҳәа.

Гь. Габечиа – "Лынашҭа" аныҳәахь

Абас-абас ҳәа зегь аиқәыԥхьазара иалагеит. Мелтон даацәажәан: – Еиҳаразак ибылхаҵ гьежьуеит, – иҳәеит.

Нас аҳақьым ани ашә илагылаз аԥҳәыс илыдиҵеит, азы рԥханы ишьапқәа заалыргыларц. Азы рԥханы лагьанла иаалган акраамҭа Гьаргь ишьапқәа аз ԥха изааргыланы рҟәиара даҿуп. Ус, аҳақьым дааҩнашылан арахь дшәыманы шәааи иҳәан, дрыманы уаҭахк иҭацәыз иныҩнашылт.

– Абраҟа дыриа, насгьы ачеи аԥхара иржә, – ҳәа налыдиҵахт аҳақьым, ани аԥҳәыс. Али-аԥси рыбжьара ачеи ршны илыманы дааин, лнапала Гьаргь ачеи илыржәит. Мелтони Қьаазыми неиҿаԥшын иааибарлацәҟәит. Гьаргь дахьиаз иааҩсын, еилырганы иҟаз аиарҭа ианахәаԥшит, ҳаргьы ара ҳахқәа нкыдахҵап ҳәа збаны. Ус, дааҩнашылахт аҳақьым. Гьаргь иаԥхьа длатәаан ипарат аацәырганы. Ана иадкыло, ара иадкыло акраамҭа днарҳәы-аарҳәуа дихәаԥшуан, нас имцашоура ишәеит.

– Ишакәым ахьҭа улаланы уҟоуп, угәы аусушьа бзиоуп, – иҳәеит. Нас днеин хәшәык ааганы иниржәын, гәыркгьы наилаҵаны дындәылҵит. Ани аԥҳәыс, дыԥсыхыргьы, Гьаргь џьара даидшәом. Гьаргьи ҏареи аҷҷаҳәа аиацәажәара иаҿуп, уи моу лафқәакгьы налеиҳәозаап. Ларгьы зны-зынла аччара даҿуп. Абас 20 минуҭ рышьҭахь аҳақьым дааҩнашылахт. Ани аԥҳәысгьы дындәылҵны дцеит. Аҳақьым Гьаргь иаԥхьа днатәахын инапы аан-

кыланы ишьшьуа: – Нас уажәы хәычык аԥсеивгара умоузеи? – ҳәа дҵааит.

Гьаргь даацәажәан: Аԥаса аиҳа сеиҷьымкәа, ахьҭшьрагьы сақәыҵит, сыблахаҵ агьежьрагь иаӄәыҵит, даара иҭабуп. Уажәшьҭа исҭаху аҵәара ауп, – иҳәеит.

– Уи даара ибзиоуп, уцә, – иҳәеит. – Амала адтәалаԥ дуҭаххарыма? – ҳәа данҵаа: – Ара ҳаӄами, – рҳәеит Мелтони Қьаазыми еицәакны.

– Аҳақьым ухаҵкы, арҭ аԥныӄа ицааит, ара иаангылар уаха шаанза аҭаҭын иахоит, ицәажәалашт, аԥсшьаха сырҭом, – иҳәеит Гьаргь игәы дҭаччо.

– Аҳы, шәдәылҵ, ииҳәаз шәаҳаит, иԥсы ишьароуп ачымазаԥ, – иҳәеит аҳақьым.

Нас ани аԥҳәыс дааин, ашә аалыртын адәахьы индәылцаны, аԥныҵӄала аҵаԥха аҷараҳәа иналаркит.

Имеида-гәеидаха инеин ажәытә рҭыԥаҿ инагылахт ақәаԥса рхьыцәҵәа. Қьаазым иԥсахы ԥыжәжәо: – Ашьыжь укәыба рымаиԥеиааит, Гьаргь, – иҳәеит.

Мелтон дахьгылаз: – Сара сцәа иалашәаны иӄан, иара даламырхәкәа ҳара ҳхала ианаҳазбы, џьара папаҵӄәыррак шаҳзиуаз, – ихы ааирҵысит.

Анша, Гьаргь аҳақьым даара иҭабуп, уажәшьҭа хар сымам, – ҳәа наиаҳәаны, ичамадан аашьҭыхны ахәышәтәырҭа дындәылҵит.

ТӘАН МУРАҬ ГЬАРГЬ ИАН ДШИҴӘУАЗ

Гьаргь иан дыԥсит ҳәа злымҳа иҭасыз Тәан Мураҭ аԥсанышәаҭаранза сеаанысхылап ҳәа избеит. Аԥсанышәаҭаранза снеир уеизгьы крыфара ӄалазом ӄаиҵеит. Анышә дарҭозаргьы иахьоуп анигәахә, иеы дԥақәтәан амԥа дықәлеит.

Лыхни Дәрыԥшьи рҳәааҿы ауахәама ахьгылоу ахәы даныԥахала, шьоукы ачаи ахыхра иаҿуп. Аԥсшәақәа анреиҳәа: – Шәызҿуи, уара, Гьаргь иан иахьа анышә дарҭоит, шәара ачаихыхра шәаҿуп, – аниҳәа, – уи иахьакәзам уаҵәоуп, – рҳәеит.

– Ӄоҳ, дналхьызыгзааит, уаҵә иаахуада, дҵааны дықәеиҵама, – иҳәан, иеы аақәыргьыжьны, – шәымш аабзиахт, – иҳәан, аԥныӄа дцеит.

Ари зегь Гьаргь илымҳаҿ инаргахьан. Адырԥаены ашьыжь Мураҭ агәарԥ данааҭашыла, дышиашаз днеин астол игылаз днадгылеит, ихҭарԥа нықәҵаны ҵәуара схалоит ҳәа. – Убри аамҭазы Гьаргь Мураҭ иахь ибжьы наирган: – Мураҭ, иацы ауахәамаҿ

уааины угьежьны уанцоз... – аниҳәа, – уажә азы иаасараза, уи нас, – иҳәан ихы даасуа иҿынеихеит. Убри аамҭазы аԥсы ԥсыкәабараҳәа ддәылырган, акаруаҭ аҿы аԥсыма акәын иқәыз, ус инеины иҵәуон ауаа.

Мураҭ ихы даасуа акаруаҭ данынахагыла, иԥышә азә дҭасызшәа ахьышәҭҳәа дындәылҵит. Ари дымҵәуакәа дышдәылҵыз збаз Гьаргь, Мураҭ иахь ибжьы наиргеит: – Иҟоуҵеи, уара, иацҭәи азмырхакәа, иахьа уанаахгьы, сан лҵәуара уаҭәаумшьазеи? – иҳәеит.

– Гьаргь, акаруаҭқәа сызҵәуазар, аӡны сара сыҿгьы игыламзи – иҳәеит Мураҭ дԥышәарччо.

– Иухьзи абааԥс, Мураҭ, уареи сареи ҳаиӡызара удыруан, сара саҳаҭыр азын сан дкәабаны даргаанза, уҿы ак нақәыршәны лҭыԥаҿ уныҟәиар ҟамлози. Нас Ларгьы дкәабаны духьырымгзарызи, – иҳәеит Гьаргь ачча аарла иҟажо.

МАҲҬЫ АҲКӘАЖӘ ДЫШЛЫЦНЫҞӘАЗ

Гьаргь иҭынха бзиа Дәрыԥшь инхоз Лазба Миша, иҭаца лганахьала иӡны имааицкәа иҟаз лҭынхацәақәак иҭааит. Миша ацә рзишьит, рхәы ҟаиҵеит. Шәхәы мазеиуп анырҳәа, Гьаргь дназлаз зегьы аишәа илахатәеит.

Акрыфара-акрыжәра иаҿуп, аамҭагь акыр цеит. Гьаргьи, иӡызцәа аҭаҳмадацәа хәӡыкҟеи рқьафқәа аныҟарца, ҳаҭамзааит аҿар ишәзынҳажьуеит аишәа рҳәан иӡахыҵит. Дара неин аӡны абарҵаҿы итәаны ацәажәара иаҿуп ҳасасцәа ӡагылаанза ҳәа. Абар, игылеижьҭеигьы ӡ-саатк иреиҳауп, дара рышьҭахь игылазгьы мачзам, аха аишәа аҿы еизынхаз рееидцалазаны ажәра иаҿуп. Аҭаҳмадацәа аҿар рзызырӡуа иахьгылаз, иаарыдгылаз Џьота иахь ихы наирхан Ҭарба Иасон даацәажәеит: – Иҟоуи, уара Џьота, аишәа аҿы ирааишьоузеи?

– Иҟахуи, – иҳәеит Џьота, аталамбашь Колиеи сас чкәынаки еизынхеит, инеиҿаԥшы-ааиҿаԥшуа итәоуп. Сара урҭ реиҿаԥшышьа злазбо ала, рныҳәаҿақәа нҵәазшәа ауп ишыҟоу.

– Анцәа иныс аҳкәажәи Маҳҭи ирыхьыз шрыхьуа, – иҳәеит Гьаргь дахьтәаз.

– Урҭ ирыхьыз шҳауҳәара, Гьаргь, – иҳәан даацәажәеит Гьаргь иганаҿы итәаз Бениа Иасон.

– Уи шәмаҳацзар ишәзеиҭасҳәап, астол аҿы инхаз ӡагылаанза, – иҳәан дналагеит Гьаргь. – Ари ҟалеижьҭеи ԥыҭк ааҵуеит, аамсҭеи-ҭауади раамҭа ииасхьан, аха шьоукы-шьоукы аҳкәажәцәа ҳаҳкәажәра шьҭаҳҵом ҳәа реадырԥсыланы иркын.

Ачандаратәи аҳкәажәи Анхәа ақытан инхоз Мқанба Кәыкәа иаб ахәпҳас длымазаарын, Кәыкәа иаб дыпсиижьҭеи уахь дықәымлацзаарын ари аҳкәажә. Ус илзбеит аҳкәажә, сыхәпҳа дыпсызаргьы, иҷкәын Кәыкәа Анцәа ишиҳәара дыҟоуп, уахык сиҭаап ҳәа. Аҳкәажә Мқан Кәыкәа адырра илҭеит абри амш аены сасра суҭоуп ҳәа. Аҳкәажә сасра дахьцоз илыцныҟәашаз иралҳәеит. Абӷаҵьаа Маҳҭы аѡыжәраҿгьы дыӷәӷәоуп, алаф аҿгьы дыбзиоуп лҳәан, Маҳҭгьы иалҳәеит ѡызара длыцныҟәарц. Иалхыз амш аены уаа җәохәѡык Маҳҭы дынзлаз раҳкәажә рапхьа дыргыланы Мқан Кәыкәа игәараҭаҿы илеыжәцит. Кәыкәа асасдкылара иахьа ибазма, ацә лыпшаах ду лкажьны ишьит, агәыла-азла азә даанмыжькәа зегьы дрыпхьеит. Аишәа анмазеиха, Кәыкәа аҳкәажә днеиган аишәа ахаҿы длаиртәеит. Зегьы рҭыпкәа ааныркылеит. Маҳҭы аишәа аҵыхәа ахьаанцәоз, ахаха аҳкәажә дылҿапшуа длатәеит. Уаа-ѡынѡажәаѡык инреиҳаны аишәа иахьахатәаз, афара-ажәра, ашәаҳәара-акәашара иаҿуп. Аишәа бжа чан инеиуан еипш Кәыкәа таламбашьс иалихыз илымшазт дгылт. Нас даеа гәыла хаҵак идикылеит аталамбашьра. Аҳкәажә лакәзар, иааныркыло аныҳәаҿақәа акы набжьамыжьзакәан даауеит. Аишәа иахатәазгьы шьҭа кыр иаамаҷхеит, иалухуи, ани аѡбатәи аталамбашьгьы дымгылар амуит. Уашьҭа аишәаҿ еизынхаз аҳкәажәи Маҳҭи рымала заҵәык роуп.

Маҳҭы аишәа аҵыхәаҿы иқьаф бзиазаны иҟаҵаны, аҳкәажә илҳәаришь ҳәа дылҿапшуа дтәоуп. Аталамбашьра аҳкәажә илкит, хәаҵәцак ааидкыланы дахныҳәаны ижәны, Маҳҭы, еаанбзиала унеит, лҳәан илҭеит. Маҳҭгьы дѡагылан даахныҳәан ижәны инықәиргылеит. Аҳкәажә ҵәыцак даахан лапҳьа иныкәлыргылан, Маҳҭы диҿапшо ахәыцра даҿуп. Дхәыцт, деиҭахәыцт, аха умпсит, ныҳәаҿас илкрыз ак лхаҿы имааит, арахь ауаа рыхәапшуа игылоуп.

Аҳкәажә лгәы анпцәаза уаҳа ныҳәаҿас илкрыз анылгәаламшәа, Маҳҭы лхы наиқәылкын: – Маҳҭы ухаҵкы, абри ныҳәаҿак скыр сҭахуп, – анылҳәа, – бара ишаабҭаху, аҳкәажә быххьа згеит, – иҳәеит.

Аҳкәажә дыштәаз лаҵәца даахан: – Аѡсҭаа Анцәа диныҳәааит, – лҳәеит, – аѡсҭаа даѡысҭaауп, иааиҭаххар иааулимыршо ыҟазам, – лҳәан дныҳәа-ныпхьаны лаҵәца иҭаз лжәит.

Маҳҭгьы аҳкәажә дыштәаз илжәит саргьы ус ҟасцап иҳәан, дааныҳәа-ныпхьаны аѡсҭaа иныҳәаҿа ижәит дыштәаз...

Ргыларагь уи акәын, аишәа иахыҵит. Ауха иауцахуаз Кәыкәа иҿы иаанхар акәын. Зегь шашаны идыриеит, агәылара ицазгьы ыҟоуп.

Аҳкәажә днарган азал аҿы ддыриеит, азал аганаҿ иӄаз ауада хәыцы аҿы Маҳҭы дышьҭарцеит, – иҳәеит Гьаргь. – Ашара рацәак агымкәа Маҳҭы дааԥшызар, абар алаламбатә, ииарҭа ирбаазазаап. Ахьышәҭҳәа дҩагылан аҳкәажә дахьышьҭаз ала дниасны дцан, имаркан еиқәа рҩаны дааин днышьҭалеит. Днаҳәо-дааҳәуа ацәарҭа сырбоит ҳәа дшаҿыз, ацәа ихо иалагеит. Ных-ных, самхацәар еиҭа даеазнык исымхаӄаҵар аҵкьыс, иҳәан аҳкәаж дналывсын, дцаны зык каҭәаны дшааиуаз, аҳкәажә лыбжьы аалыргеит: – Иӄалеи, уара Маҳҭы, уахак адәахь цароупаароуп узҿу, – анылҳәа, Маҳҭы даацәажәан: – Аҳкәажә бсырԥхашьеит, абра сбыцны смаакәа сыԥсыр еиҳа еиҕьын, ацәарҭа сырбаазеит, – иҳәеит.

Аҳкәажә дааччан: – Уара акыр уақәшәа џьушьо, Маҳҭы, – сара соуп арыцҳараҵәӄьа иақәшәа, аду самхаӄаҵеит, лҳәеит.

– Ӄоҳ, – иҳәеит Маҳҭы, – абри аҩыза ҳақәымшәакәа уал дук ҳақәзар еиҕьымзи. Абри ҳақәзыршәа удыруоу, Маҳҭы, лҳәеит. – Дунеи ахаан уаҩԥсы зныҳәаҿа имкыц аҩсҭаа иныҳәаҿа ҳтәаны ианаҳк, нас ани абзиа ҳақәиршәозма, – лҳәеит аҳкәажә. – Уцаны уиарҭаҿ ушьҭал, – лҳәан ларгьы лҿы аҭзахьы инарханы днаиазаап.

Гьаргь, Џьота ихы наиқәикын, аманҭ аҩыџьа аишәаҿ зныҳәаҿақәа нҵәеит ҳәа узҿыз уаархылаԥшла. Ныҳәаҿа уамак рымхамкааит, – иҳәеит Гьаргь.

АЗӘ АСТӘИ ИҲӘАЛАП, АЗӘ АРСТӘИ ИҲӘАЛАП

Гьаргь, Ҭаркьыл Ҳаџьмеҭ дцәуан данаақәҵ, адашшылацәа ахьгылаз днеин, Ҳаџьмеҭ иҷкәын Витиа ихы наиқәкын: – Уаб иԥсра сара схарак аланы иӄазар, иара иахьаҵәӄьагь снеихьзааит, – иҳәеит.

– Иҭабуп, Гьаргь, уахьааԥсаз азын, – иҳәеит дыччо алаф знаалоз Витиагьы.

Гьаргь днеин ҭыԥк ҭаҵәны иахьибаз днатәеит. Уи акәхеит, хә-минуҭкгьы мҵит ари ара дыштәаз збаз азәазәала, ҩыџьаҩыџьала ияаикәшо маҵара, ауаа еилақь иааилагылт. Адашшылацәа рыда уаҳа азәы агәарԥ дықәубааyамызт, зегь Гьаргь икәшаны игылахьан. Иара даӄәымҵзакәа даҿуп, зегь ччароуп изҿу. Акы нраҳәан данаалгалагь, даеакы дналаго, нас даеазә иҵәгәыр днаҿаиршәуан, уи аҵә илхра дналагон. Ус, еилагылаз дынрылсаарылсуа, Гьаргь дахьтәаз иганаҿ днеиины днатәеит Арзынба Коҵиа. Коҵиа даацәажәан: – Гьаргь, суҳәоит ани шәқыҭан аԥҳәысаагара иаӄәымҵыз ахаҵа ихьыз шҳауҳәара, – иҳәеит.

– Уаҟәыҵ цьоушьҭ, Коҵиа, уи уажә ара иабаҭаху, насгьы уи заҟантәы исҳәахьоу измаҳац иҟада.

– Мамоу, Гьаргь, измаҳацгьы рацәаҩуп, – иҳәара даҟәыҵуам Коҵиа.

– Нас, ус ианышәҭахха, – иҳәан Гьаргь иҟалаз ажәабыжь дналагеит.

– Лыхны аҟыҭан, Алгыҭ аҳаблан, Парашут ҳәа иарҳәоит ашәҟәы дшану сыздыруам, хаҵак иуаҩыбжара дҭысхьан, азәгьы дааимгазакәан дыҟан. Сыплан насыгзоит ҳәа игәы иҭеику, уи шәара ижәдыр, хымыз рыҩныҵҟала хҩык аҳәсаҟәа ааганы ика-ижьт. Раԥхьатәи иааигаз лаан ишаҟәнагараха акампаниа бзиа ҟаиҵеит, аха иалухузеи лара дыцҟьамызт, иҳәан, дкаижьт. Иза-ҳазгьы ҟоҳ-ҟоҳ, рҳәеит, Парашут аарлаҳәа ианигәаҭьхгьы асеиԥш дышԥаҟәшәоз ҳәа. Мызк ааҵуан еиԥш Парашут даҿазәы даа-лыхахт, даҿа шьтәакгьы ишьыхт, агәбіла-азла зегь ҟьафуроуп ирымоу.

– Адырҩаены изырҩызар, зтәы иамуа итәы иамузозаап ум-бои, Парашут дызҟәшәац даҟәшәеит, рҳәеит. Парашут мчыбжьык ҿаҵак ымфакәа, ихы иҩнапык рыла икны, дтәаны ахәыцра да-ҿын. Ус иагьизбеит урҭ хәыҷык зыҟәра ыҟаз сара сырмыхәеит. Уи аҵкьыс зыҟәра маҷзоу азә даазгап, лбарагьы цәгьахашт аха, иҟасҵагәышьари слыцзаап, иаалҳәогьы ҟасҵаҺап ҳәа.

– Ус иагьыҟаиҵеит, мызк ааҵуаны еиԥш зыҟәра егьырҭ реиҳа акыр имаҷыз азә дааигеит. Саргьы шьоукы сырхҟьашәа акампаниа саҟәшәеит. – Ауха зегь ҳанеимгеимца ашьҭахь Пара-шут имҳарахьы дхалт. Иалашәхи алаламбатәыцәҟьа зырҳәо да-ҟәшәахзаап Парашут аиҟәԥса. Парашут амҳара дананыҩнашыла, иааигаз леелихны, акаруаҭҟәа ахьеивагылаз, рхы рханы излаиоз акәымкәа лара нада-аада аҭзы ахчы кыдҵаны диоуп. Парашут ари лиашьа уамашәа ибаны, лаԥхьа дныҟәтәан: – Бара ус акә-ым, ахчы абрахь иҟәҵаны ауп ишиауа, ауаа шиауа бымио, – иҳәазаап. Лара лыбжьы ҩхалцалан даацәажәеит.

– Азә анстәи иҳәалап, азә арстәи иҳәалап, – шәеилан-цәааит хаҵа шьаҭара шәыҟазамкәан шәызагь азәы шәылхыл-ҵызшәа шәышԥеиԥшу...

ИАРГЬЫ АЗҲАП...

Аԥсны имҩаԥысраны иҟаз ҿылатәи ачемпионат аҿазыҟа-цараҟәа ирҿын араионҟәа зегьы. Гәдоуҭа араион казацәагьы Лыхнаштаҿы аҿазыҟаҵараҟәа мҩаԥыргон.

Аены имҩаԥыргеит ахәмарракәа: еыла аҵәеигәыдҵара, еыла ампыл асра, аԥынгылакәа рхыԥара, нас аеыҩқәагьы адәы иахыргеит. Уашьҭа ирзынханы иҟаз еыла аҳәаҟьара акәын. Ари аспорт хкы лымкаала пату ақәырҵон зегьы. Ашҭа агәҭаны 60-метра инарзынаԥшуа амҿтәы шьаҟақәа риадла аҵәқәа рхаргыланы игылан. Еыла аҳәаҟьаразы зыхьз-зыԥша Аԥсны анҭыҵгьы ирдыруаз аеыбӷаҟазацәа Шулиа, Залатинска, Гьаргь, Мелтон, Қьаазым уҳәа рус ахь ииасит. Раҳәақәа ҭкәыцәаа азәазәала ибжьаланы ахыкәлаа еиԥш аҵәқәа хырффаны икарԥсон. Убриала иалгеит аеынтәи реазыҟаҵаратә хәмарра.

Ус, иԥшызар, аԥынгылақәа дызлархыԥалоз иеыз ҿаша ду дақәтәаны, аҳәак азәы ииаимихын, аҳәаҟьара иеазыҟаҵаны даагылеит Симон. Симон аҳәак иҟьоны ҳәа ахаангьы ирымбацызт иҩызцәа. Иара дзызкыз еыла аԥынгылакәа рхыԥареи еыла аиԥхныҩлареи ракәын.

Симон чоу! – иҳәан аҵәқәа риадны иахьгылаз, иаҳәа аԥырԥырҳәа иҟьо дынбжьалеит. Аха рыцҳарас иҟалаз ҩбаҟа ҵәы хиҵәахьан еиԥш, иаҳәа ааицәыблаҟьан иеы арма лымҳа ылҿкәыцәааны илкаижьит. Игылан иԥшуаз ирцәымӷхан ауу ааилдыргеит. Ари збаз аеыбӷаҟазацәа реиҳабы Шулиа арҵәааҳәа дыҳәҳәан Симон дигәыдлеит, ҳаишьит аԥараҿы ҳраион зегь зықәгәыӷуаз аеы дамыӷитәит ҳәа. Ецәҳароуп, еилыхароуп зегь зҿу аеы алымҳа амшала.

Абарҭ абас еилыхо аицәҳара ианаҿыз Гьаргь ашьшьыҳәа дынрылҵын днеин аҭәа-ҵла ду иалҳәҳәоз адац дныҟәтәан, ибӷа аҵла инадҵаны аҭаҭын ахара даҿын. Шулиа изхара Симон диацәҳаит, даӷьит, аеы лымҳада иаанужьит, уашьҭа изыԥсоуи ҳәа дуаруаруа ашҭа дыкәуп.

Иԥшызар, Гьаргь нахьхьи имала дтәаны аҭаҭын ахара даҿуп. Гьаргь дахьтәаз збаз Шулиагьы Мелтонгьы неин иганаҿы адацқәа инрыкәтәеит. Ус, Шулиа дгәамц-хамҵуа: – Симон ҳаишьит, иан длымазамкәан даалымшәааит, – иҳәеит. Гьаргь иҟалаз изымдырзозшәа: – иҟалеи, уара Шулиа, – иҳәеит.

– Иҟалеи закәи, Гьаргь, Симон аеы алымҳа аххьиҵәа умбазои? – иҳәеит иԥсахы пжәо.

– Нас, еабаак азыҳәан ҷкәынак машәырк импыҵҟьеит ҳәа даҳшьырцу? – аҭак ныҟаиҵеит Гьаргь.

– Иуцәажәашьоузеи Гьаргь аԥараҿы ҳраион зегь зықәгәыӷуаз иароуп, – иҳәеит Шулиа дгәамц-хамҵуа.

– Уамак ҟамлеит сынтәа заҵәык имыԥеит ҳәа, аԥсгьы ашьап, иаргьы азҳап, – иҳәеит Гьаргь.

– Иарбану, уара Гьаргь, изызҳауа, аҽы акәу, мамзаргьы аҽы алымҳа акәу? – дҵааит Шулиа, Гьаргь ицәажәашьа уамашәа ибо.

– Шулиа, аҽы аҟәрахь инеихьеит уаҳа иазҳазом, амала алымҳа азҳар алшоит, – иҳәеит Гьаргь мыжда, алаф ахь ихьарԥшуа.

Мелтон иҿы инапы адкыланы агаҿахь ихы рханы аччара даҿуп, Шулиа дибар ҳәа дшәаны.

– Оора, шәанацьалбеит, Гьаргь ихы ахьеилаԥса шәымбазои? Сара сахьыжәбо сааихьеит, – ирхагыланы ирзызырҩуа рахь ихы рханы, – аҳаиуан злымҳа хуҵәаз ҿыц иазҳаит ҳәа смаҳацт, – иҳәан, иҟамчы аҿывҳәа адгьыл илышьҭеикшеит Шулиа.

– Уи хьаас иумкын, Шулиа, амала иҟаҵатәу удыруоу?

– Изакәызеи? – дҵаауит Шулиа имырхаацәакәаны.

– Изакәу умбои, уаҵәы аҳәаҟьара ҳеазыҟаҵаны ҳанаалгалакь ашьҭахь, Симон даҽазнык дыҟәҳҵароуп аҳәаҟьаразы, – иҳәеит Гьаргь.

– Уара ари зынзаск деилаԥсазеит ҳәа сыҟоуп, – иҳәан ибжьы ҩхеицалт Шулиа.

– Мамоу, Шулиа, сара макьана схы аҭыԥаҿы иҟоуп, – сара Симон иахьа иаҳәаҟьашьа злазбаз ала, аҽы иазынхаз арҕьа лымҳа уаҵәы ихимҵәар иузом. Амала, Шулиа, сызлауҳәо, Симон уаҵәы аҳәаҟьараз даныҟәло цҟьа уихылаԥшла. Иазынхаз алымҳа анхиҵәо аан ак лаҟәшәа ак ҳаракшәа имхахҵәар, уашьҭан алымҳаҟәа "ианрызҳалакь" еихьымза-еиԥымзашәа еиҟарамхар, аҽ аԥшзара аҵәызыр ҟалоит, – иҳәеит Гьаргь папаҵҟәыр дыччо.

ГЬАРГЬИ МЫШӘБА АРКАДИЕИ

Гьаргь иҽы иҵәызын дашьҭан, аха ахабар ибомызт. Хымшԥшьымш уаҳа ахабар анимбаза, аҽы змихәҳаз Ҟәланырхәа инхоз Смыр Ҟьаазым ишҟа амҩа дыҟәлеит, издыруада аҽы уахь ахабар рбазар ҳәа. Ҟәланырхәа дахьнеиз Ҟьаазым диҟәымшәеит, аха аҷкәынцәа изларҳәаз ала, Абҕархыҟә аусҳәарҭа ааигәа ииасуа Дахәырҭа азы авҵахь ишгәарҵлоз иарҳәеит. Аены Гьаргь амҩа даныҟәлоз амш хәычык ихәашьын аҟнытә арезинатә калошҟәа ишьеиҵеит. Аха ашьҭахь ашоура цәырҵит, Гьаргь икалошҟәа ишьапҟәа рҭашуа иалагеит.

Гьаргь ддәыҟәлеит аҷкәынцәа иахьиарҳәаз аҭыԥ ахь. Ус, амҩа дыҟәын днаԥшы-ааԥшуа, аха аҽы ахабар ҳәа [illegible] ибомызт. Абгархыҟә аусҳәарҭа аԥхьа амҩаҿы данаакылс, [illegible] ауаа шеилагылаз ибеит. Анҭ игылоугьы рнапы инанысцап, цьара

ахабарк рбозаргьы ҳәа уахь иҿынеихеит. Данырзааигәаха днаԥшызар, Гьаргь изааигәаз алаф ицызҳәалоз Мышәба Аркадиа рыгәҭаны дгылоуп акы реиҳәақәозаап, идгылазгьы аччара иаҿуп. Гьаргь еыла данынрыдгыла, уа мшабзиақәа иҳәан, аԥсшәа наиҳәеит дымеыжәҵзакәа.

– Уа бзила уаабеит, Гьаргь, – иҳәан Аркадиа инапы ааимихит. – Уабақәнагалеи, бзиароу, Гьаргь? – иҳәан дҵааит Аркадиа.

– Сабақәнагалеи умбои, сеы сцәызын сашьҭоуп, измысхыз сразҵаан абарҭ аҭыԥқәа рахь ауп иахьҳәлоз рҳәан, ишубо еиԥш, абрааанза саaит, аха ахабар ҳәа акгьы збом, – иҳәеит Гьаргь.

– Уеы узышьҭоу сара издыруеит, урҭ ирымухиижьҭеи арахь ахабар ҳәа акгьы сымбацт, – иҳәеит. – Гьаргь ишубо еиԥш абарҭ игылоу зегьы ԥсрак ахь амфа ҳақәуп, аха ус еиԥш егьа иҟазаргьы сгьыжьуеит, умфахыҵ афныҟа, – иҳәеит Аркадиа.

Аркадиа мыжда дхәыц-хәыцуа дгылоуп абри уажә ҵәык злаилсхри ҳәа.

– Иҭабуп иахьуҳәаз, уара умфахь уца, арахь ишубо еиԥш ашоура ҁәҁәахеит ишакәым ала, скалошқәагьы сшьапы рҭашит – иҳәеит Гьаргь.

Абригьы наиҳәеит, Аркадиа мыжда азы ахықә дықәгыламзи, данынаԥш илаԥш нақәшәеит аҭанақьтә банка икажьыз. Днеин азы иааҭшьны иманы дааин, Гьаргь аеы дақәтәаны дахьгылаз дынидгылан ахы ларханы изкалошк инҭеиҭәеит, нас днеин еиҭах иааиган афбатәи илҭеиҭәеит. Гьаргь ҿиҭзом, игылаз ауаагьы ари збоз ирҳәара рҿамшәо иччарызу, мамзар Аркадиа уаангыл ҳәа иарҳәарызу рзымдыруа игылан.

Ус, Аркадиа даацәажәан: – Гьаргь, ушьапқәа шьҭа хәыҷык ихьшәашәамхазеи? – иҳәеит дԥышәырччо.

– Иҭабуп, афнынза исызхап, – иҳәеит. Нас Гьаргь еилагылаз рахь ихы наирхан: – Шәымфа ԥшзахааит, ԥшзала шәхынҳәааит, – иҳәан, иеы днасын аусҳәарҭа шыҟаз иҿынеихеит. Ԥыҭк данынаскьа, икалошқәа ааишьихын азы кеиҭәеит. Нас дышиашаз сара иусарбап уара аҷкәын мзышәа, иҳәан, дышиашаз Аркадиа дахьынхоз ахь иҿынеихеит. Аркадиа игәашә аартны данынҭала, иангьы иԥшәмагьы ааиԥылан аԥсшәа иаҳәан иеы наган инҿарҳәеит. Гьаргь иныҟәашьаз рзеиҭеиҳәеит, насгьы Аркадиагь иаргьы шеиқәшәаз. Иара аминуҭ ала акәты изыршьит, ухәы мазеихаанза, рҳәан, ашьашәыраҿы дызқәиашаз изааргaн, дфықәиан дыцәеит.

Ихәы анмазеиха длатәан крифеит-крижәит, агылара иеаназикуаз аламҭалаз Аркадиа иԥшәма лахь ихы наирхан, даацәажәеит: – Уаҵәы Аҟәанза уск сымоуп, сымцар ҟалом. Ссапогқәа азахфы иҿы иҿоуп уаҵәынза азахфы дзахьзом ҳәа Аркадиа иа-

ниасҳәа, уа сзиацкақәа аԥны иҟоуп, сыԥшәма илоуҳәар иулҭоит ҳәа сеиҳәеит, – иеҳәеит Гьаргь.

– Аа, урҭ ара иҟоуп, ишԥаухаҳбаауеи енак азыҳәан, – лҳәан, днеин Аркадиа изиацкқәа цырцырыуа илыманы даат. Гьаргь дԥагылан: – Шәчеицьыка азҳалааит, – иҳәан, ашьашәырaҿы днеин икалошқәа наҟ инаргыланы, азиацккәа дыԥрыхан иԥишьеицеит. Аԥсшәақәа нараҳәан иеы даннақәтәа, – Аркадиа иԥшәма лахь ихы наирхан: – Абарҭ игылоу скалошқәа ишьеицалаaит быԥшәма, ашоура бааԥсы аныҟоу ихамырштыкәа ҟәрышькак-ҟәрышькак азы рҭаҭәаны ҳәа сызиаҳә. Арҭ азиацкқәа егьараан сара иаасымгаргьы уахь дықәымлааит, – иҳәеит.

Ауха Аркадиа аԥны данааи аамҭа цахьан, иҟаз-ианыз адырԥаены акы аанмыжькәа иарҳәеит.

– Ҳаит, Гьаргь, уаргьы саргьханда, – иҳәан иԥшәма дылҿаԥшуа: – Быкәтгьы абга иафеит, сзиацккәа слымҳақәа саркьанда избараҳа избараны сыҟам, – иҳәеит Аркадиа. – Амала, – иҳәан, иԥшәма Гьаргь икалошқәа рахь дырԥшуа, – аманҭ бара ҳамҭас ибысҭоит, ашоура бааԥсы аныҟоу ибхабмырштыкәа ҟәрышькак-ҟәрышькак азы рҭаҭәаны ибышьаҵала, – иҳәеит Аркадиа дԥышәарччо.

АБРИ МУРАҬ ИТӘЫ...

Дәрыԥшь Ҳагаа рҿы ԥсанышәаҭарак ыҟан. Гьаргь днеины дҵәуан данаақәҵ, адышшылацәа днеины данрыдашшылан данаақәгьыжь, ахаха раԥхьа иааиԥыланы инапы имзхыз Тәан Мураҭ мыжда иоуп. Амш цәгьан, ақәа леиуан. Доусы ахьаақәшәаз анаара иҵагылан. Мураҭ, Гьаргь арахь уаалеишь иҳәан, аҳәсақәа аҟәыд ахьыржәуаз наныр хәыҷык аҿы диманы дныԥнашылеит.

Аҭыԥ ҭшәан, аҳәсақәа неивыс-аaивысуа аҟәыд ачаԥара иаҿын. Гьаргьи Мураҭи неин аҟәыд ахьжәуаз амцаҿы иныҟеҳәатәеит. Уашьҭак аҳәсақәа рҭыԥ зынзаск иҭшәахазеит, аха еиҳабацәақәак шәгыл ҳәа рызраҳәом. Дара рыбз аҵәа ахыхра иаҿуп иааԥнашылалакгьы акы нарыхҳәаауа.

Ус аҟәыд анымазеиха, ведрала иахыхны агара иалагеит. Аҟәыд ахьырго цәгьала аҵьабаа рбоит арҭ аԥыцьа ирыхҟьаны, аиҳаракгьы аҟәыд злаиаргоз аганахь ала итәаз Гьаргь иаҳа дырԥырхаган.

Ари зегь збоз, зыбз зҿы иҭамгылоз Забушьа ҳәа иҟаз аԥҳәыс, Гьаргь лхы наиқәылкын: – Гьаргь, уԥагыландаз аҟәыд уқә-

тәар ҳәа сшәоит, – лҳәеит. Аха иара емырҳа ԟатцаны, Муратгьы иаргьы зҿыц иаҿуп.

Еиҭах аҟәыд аниалгоз аан Забушьа, илулакь аарла Гьаргь данынаивс: – Ее, Гьаргь, убаашәт, угылар еиҳа еиҵьын ҟәыдк уҿаҭәаанза, – лҳәахт. Аха умԥсит, абри изҳәо дуаҩԥсуп ҳәагьы дрымԥхьазеит, џьара ак ҳашԥалызмырҳәари ҳәа акәу ирзбыз Анцәа идырп.

Ус, ахынтә раан Забушьа аҟәыд лыманы даниасуаз зынза згәы ԥцәазаз лыбжьы ҩхалцалазан: – Гьаргь, убаашәт, убыржәы хынтәуп исҳәоижьҭеи, уҩагылар еиҳа еиҵьын, мамзар аҟәыд уҿатата ауаа урылагылазаауеит, – лҳәеит.

– Иҟоу бдыруоу, Забушьа, – иҳәеит Гьаргь, Мураҭ ишьамхы инапы ныҟәкны. – Абри Мураҭ итәы быргылозар, саргьы сгылоит, – иҳәеит дԥышәырччо.

– Ҳаит, Гьаргь, уҿы аҟәыд нҭарҭәааит, – лҳәан лведра лыманы дындәылҵит Забушьа.

АМИН

Абзыԥан ибзианы еицырдыруаз алафҳәаҩ бзиа Тәан Мураҭ дычмазаҩы ҵәҵәаны дышьҭан. Уажәшьҭа иаргьы ибагәышьон харак дшымнеиуаз. Игәхьааигон алаф ицызҳәалоз иҩызцәа.

Мураҭ Гьаргь ауаҩы диницеит илшоны дыҟазар даабжьысны дибарц азыҳәан. Гьаргь ас еиԥш аниҳәа, иеы акәадыр ҩақәҵаны амҩа дықәлеит Дәрыԥшьҟа Мураҭ дибарц. Лыхни Дәрыԥшьи рҳәааҿ ауахәама ахьгылоу ахәы ӓаныюхала, абар ассир, Џьни Џьгәаҭ папаҵҟәыр еабаак дақәтәаны дыбжьаланы даауеит.

Арҭ аиҩызцәа бзиақәа анааиԥыла, аԥсшәа ааибырҳәеит. Нас, уара уабацои, сара сабацои ҳәа анааибырҳәа, Џьгәаҭ даацәажәан Оҭҳаранза сцароуп, убраҟа саҳәшьаԥацәа Аграа рҿы кампаниак рымоуп, уҳақәшәароуп ҳәа адырра сырҭеит, иҳәеит.

– Уара Џьгәаҭ, Мураҭ дыҵәҵәоуп ҳәа адырра сырҭан убрахь амҩа сықәуп, уара игәашә уавсны уааует, ункыдгылань ушԥаҟоу ҳәа дубазар? – дҵааит Гьаргь.

– Мураҭгьы уаргьы шәеицхәаа шәыԥсны шәықәзаргьы шәаха сымазам, – иҳәан, иеы наршәаны ацара иеыназикит Џьгәаҭ.

– Усеиԥш егьа ыҟазаргьы ҳҩыза бзиа аԥсра дазкны дықәуп, иҟалозар усыцныҟәа, ҳнеины ушбаҟоу ҳәа иаҳҳәап, – иҳәахт Гьаргь.

– Уара аԥсшәа умаҳазои, уажәтәиала иареи уареи шәаха сымазам,– иҳәан иеы аҟамчы нахиҟьеит. Аха Гьаргь аԥскы ди-

кит. Цьгәаҭ дааиҟәамҵзеит зынзаск. Нас, иҟоу уасҳәап Гьаргь, иумузозар, – иҳәеит Цьгәаҭ.

– Изакәызеи? – ҿааиҭит Гьаргь.

– Изакәу умбои, суцныҟәар уҭахызар, сара иаасҳәо зегь **амин** рхуҳәаалароуп ҳахьнеиуа Мураҭ ибара. Убри аамышьҭахь, Оҭҳараҟа сахьцо усыцныҟәозар, ҳаимҩалацәоуп, – иҳәеит.

– Азамана, иуҳәогьы **амин** ахысҳәаалап, Оҭҳараҟагь суцныҟәап, сажәа ажәоуп, – иҳәеит Гьаргь.

Рыеҟәа аақәдыргьыжьын, Мураҭ дахьынхоз ахь рхы рханы амҩа иқәлеит.

Ус ишиашаз Мураҭ игәашә инадгылеит. Агәашә аартны агәарԥ инҭалан, рыеҟәа алаҳа аҵаҟа инаҿаҳәаны, аҩныҟа рҿынархеит. Мураҭ иԥшәма днарԥылан, аԥсшәа ралҳәеит. Лгәы иаахәеит лхаҵа иҩызцәа рааира.

Цьгәаҭ аԥшәма ԥҳәыс лахь ихы рханы: – Дабаҟоу бара ани аԥсцәеирымгашәа ибымоу быԥшәма, – иҳәеит илакыҵ мччазо.

– Шәааи аҩныҟа, дышьҭоуп, шәбара даргәаҟуеит, – лҳәеит. Ус ашә аартны Мураҭ дахьышьҭаз ауаҭах иниҩнашылеит. Мураҭ игәы аҩада ирханы дышьҭан, аарлаҳәа илацә аахтноуп иааиз шгәеиҭаз. Уаҳа инапы имрымхит, ушԥаҟоу рымҳәеит, ауаҭах агәҭаны ишгылаз Цьгәаҭ даацәажәан: – Уара, ԥсра иамгазо, уажәыгьы уԥсы ҭоума?

– Аиеи гәышьа, макьана сыԥсы ҭагәышьоуп, – иҳәеит зынза ацәажәара ааилымшо ачымазаҩ.

– Уара Мураҭ, ара азә дузааҳашьҭын думбазеи? – дҵааит Цьгәаҭ. Уи дызҿыз аԥсцәаҳа иакәын.

– Ааи, саашәыкәыхшоуп, абра дааин дсыдтәалан, аха сиҳәеит сыеҟажьны макьаназы дысԥырхагамхарц азыҳәан. Насгьы иасҳәеит Дәырԥшь дшыҟоу сара сеиҳа ақәра змоу Арзын Даҳаир, сиҳәо-сичо Даҳаир иахь ддәықәсцеит. Аха Даҳаир аҵьныш дунеихаан аҩны итәо иакәызма дахьнеиз димбазеит. Нас дгьажьны даахын, абра дсыдтәалоуп. Даазышьҭыз шәара шәакәзар, акы еиԥшымкәа сшәыҳәоит шәахьцо дыжәга, – иҳәеит Мураҭ, дышгәаҟозгьы иеаҵамырхазакәан.

Мураҭ иԥшәма рхәы ааган астол ианааҟәлыргыла, даргьы неины аишәа инахатәеит. Ус, Цьгәаҭ аҵәҵа аашьҭихын, Мураҭ ихы наиқәкны даацәажәеит: – Мураҭ, уара ҳарҭ еизынханы иҟоу қәрала уҳаиҳабуп, ианамуа аены уара уда ԥырхага ҳмоуаит, – иҳәан ижәит.

Арҭ ара иааижьҭеи ажәакгьы зымҳәазацыз Гьаргь дахьгылаз **амин** иҳәеит. Цьгәаҭ Гьаргь дниҿаԥшын "маладец", иҳәан ихы аапрҵасит.

– Оо, бара, – иҳәан иԥшәма лахь ибжьы наиргеит Мураҭ. Иԥшәма данааҩнашыла, – схы ҩышьҭыхны сыбӷа ахча аҵаҵеи, – иҳәеит Ишиҳәаз еиԥш икалҵеит. – Арҭ ара иааижьҭеи ирцәажәашьоу ббоит, фырцьанк азны сыркишь, – иҳәеит. Афырцьан азна ауатка налган лыԥшәма инеилыркит.

– Иа анцәа ду зхьышьаргәыҵа сакәыхшоу, уара зегь зымчу суҳәоит, – иҳәеит Мураҭ, – амшын иҭоу аԥсызгьы ачымазара азааиуеит, аха нас ибзиахоит. Насгьы абарҭ исҭоу аҩыџьагь аҩныҟа инцо рыеқәа илырхҟьаны, рыхәдаџьалқәа хыжәжәаны, рыҩнқәа рҿы иноугарц азы. Саргьы рыԥсанышәаҭарақәа раан сшьапы сықәгыланы, сыхҭырԥажә нкажьны снархагыланы исурҵәуарц азыҳәан суҳәоит, – иҳәан дҩахан ижәит Мураҭ.

Убыржәы ҩынтәны ада имцәажәацыз Гьаргь дахьгылаз **амин** иҳәеит адырҩегьых.

– Уара Гьаргь аԥсцәеирымга ухы еилаԥсама, узлацәажәо закәи? – иҳәеит Џьгәаҭ.

– Сара иахьатәиала сызқәшаҳаҭу **амин** ауп, – иҳәеит Гьаргь дыччо. Џьгәаҭ диҿаԥшуа.

ГЬАРГЬ АКӘАРҬ ШИМХАШЬЫЗ

Гьаргь иԥшәма Шьушьа лыла шааԥшо есыены 3-4 кәҷышь акәтырхьшь илцәагон. Ари енак, ари ҩымш, ҭыԥ аалнамҭазеит. Ҩынтәҟагьы лыԥшәма иалҳәахьан, аха акы дахнагашәа, уамак хырҩаа шыҟаимҵоз лбеит.

Енак лгы анԥцәаза, лыԥшәма ашьашәыраҿы дахьтәаз, лхы наиқәылкын: – Уара уанаџьалымбахааит, утәан цәажәарамзар уаҳа акгьы уаԥсазами, акәтырхьшь зынзаск ҳаақәнахт умбазои? – лҳәеит, лгәахы ԥыжәжәо.

– Аиеи нас, сашьҭалап, – иҳәан, дцан ишәақь иманы даацит. Аеынтәиала кәтырхьшь ҳәа акгьы имбеит. Адырҩаены ишәақь иманы ашьашәыраҿ дыштәаз, илаԥш нақәшәеит акәтырхьшь хланцы ишылҭалаз. Ахьышәҭҳәа уахь иҿынеихеит, аҩны аган иенавако. Дыԥшызар, аҟәарҭи акәтырхьшьи еивагьажьо аиқәԥара иаҿуп, ақәҷарақәа шәаҟьаны игылоуп. Аҩны аган инаварӷәӷәо, ишәақь акәтырхьшь инақәикит, аха ахысха инаҭом, аҟәарҭи иареи рыцқәа ҭыхны аиқәԥара иаҿуп. Ус акәтырхьшь иаҳа изымариахошәа ианиба, агәыз ааҭиргеит. Ахысыбжь заҳаз иԥшәмагьы иаргьы еибарҩны инеизар, абар ассир, акәтырхьшь убар иаахә, аҟәарҭ шьны ихаббала икажьуп.

Ари збаз иԥшәма лыԥсахы ԥжәо лҟәарҭ нарҳәы-ааҳәо илкуп.

– Уара зыԥсрада ԥсра ҟамлаша, акәтырхьшь ҳәа акәымзи иуасҳәаз, уара ҳҟәарҭ ушьит.

– Бара, – иҳәан иԥшәма ихы налыкәикын, – анцәа игәамԥхо ажәа бымҳәан, бара бхәыцзам, Ажәеиԥшьаа иус иара идыруеит, иҭаххар акәтырхьшь уиҭоит, иҭаххар аҟәарҭ уиҭоит. Зынза акгьы ануимҭогьы ыҟоуп. Иахьазы иҳанаишьаз аҟәарҭ ауп, – иҳәан ишәақь апатрон ааҭиган, агәыцә дынҭаҭәҳәан, аҩныҟа иҿынеихеит Гьаргь.

ГЬАРГЬ АҲӘСАҚӘА АЗЫ ДШЫРЫРГАЗ

Барганџьиа Уасил ҳәа Жәындәрыԥшь ақыҭан хаҵа бзиак анышә дарҭон. Гьаргь ашәаџьҳәаҩ дидырбан, амҩа дықәлеит аԥсынышәаҭарахь. Ишыҟалах здыруада, аҿы имамызт аҿны, шьапыла дныҟәар акәхеит. Амҩақәа иаҳа изламаншәалаз ала дnымҩахыц-аамҩахыџо, иара ус чрыгаа ахьынхоз дынрывсны, ахаха Хыԥсҭа длалбааит.

Абар ассир, амшцәгьа иҟаз иахҟьаны аҭәтәы цҳа иҟаз шәаны азы иагахьан. Азәы имала игәаҭьны азы дҭалартә иҟам, мышцәгьа шьҭахь ихышхыџәаны илеиуеит. Гьаргь длатәан ахәыцра далагеит, алада ддәықәлар, уахь цашьа амазам, аҩадала ддәықәлар, Дәрыԥшьи Џьырхәеи еимаздо ацҳа ҟаԥшь аҿы дцароуп, уи даара акырбжьоуп, изымуз усуп. Ных-ных, иҟасџо егьыҟам, сҭаҭын саахар аҩныҟа сгьежьып ҳәа збаны дтәан. Ус дыԥшызар, Абгара аҳабла иатәыз ҩыџьа аҳәсақәа ҭаланы ишааиуаз ибеит. Арҭ хымԥада аԥсрахьы ицо џьоук роуп ҳәагьы игәы иааҭеикит. Нас, Гьаргь иараминуҭк имагәқәа ишьихит, иеиқәа ашьапы дҩахеит, азы аҭалара иеазыҟаиџошәа дирбарц азын. Аҳәсақәа анааидгыла, аԥсшәақәа ааибырҳәеит. Аҳәсақәа ԥшызар, ацҳа убар иаахә. Ари збаз аҳәсақәа Гьаргь иашьапкуа иалагеит, абаақәа ухаџами азы ҳарга унапы ҳануп, мамзар Уасил даҳзымџәуакәа ҳаанхоит, рҳәеит.

Гьаргь акыр даахәыцшәа ааҟаицан: – Иҟоу жәдыруоу азы зеиԥшроу жәбоит, азәазәала сҟәаҟә шәықәыртәаны ҳәа салагар, ҳусқәа маншәаламхар ҟалоит. Шәеимаақәа шәышьхны еидҳәаланы шәыхәда ихышәшь, шәыџккәа шәырҩаханы иџашәыркәакәа, – иҳәан, аҳәсақәа акаманда риҭеит. Аҳәсақәа ус егьыҟарџеит.

– Уажәшьҭа шәааины наҟ-ааҟ сыжәҩа шәаџагыл, – аниҳәа, атах-саххәа ижәҩақәа иҩрыџагылеит.

– Амала, амарџьақәа, ирҭәҭәаны сышәкызароуп, есқьынагь ҩаҟ шәахалароуп, иамукәа лаҟ ианҳаха, лахьхьи Аԥшьдәыны

Хыԥсы амшын иахьапало ҳашьацә ҳанкны ҳаамырхоит ауп, – иҳәеит. Ишеимаз азы инҭалеит, аха русқәа мариамхеит, азы алада ирыхо ианалага, Гьаргь арҵәаахәа аҳәсақәа дрыцаҳәҳәо, нас ирулакь аѡада иахуа, еибак-еибашьҭуа, цәгьала рыԥсы рыманы инахьхьи аҟәара рыеныҟәрыжьит.

– Оҳ, гәышьа! – ҳәа даақәыԥсычҳаит Гьаргь. Нас анахьарахь инавала-аавалан, иршәыз рымаҭәақәа дырѡеит аҳәсақәа.

Ус Гьаргь аҭаҭын дахо, дԥышәырччо дахьтәаз ианааидгыла: – иҭабуп даараза, уара уакәымзар иахьа ҳара ари азы ҳзыромызт, Уасилгьы даҳзымцәуакәа ҳаанхон, – рҳәеит.

Зԥаца хыршаны еиԥхьашьшьаа амнахьи акәыба иҭаны иқәу Барганџьиа Уасил иԥсы иамаҿоуп, шәара шәакәмызҭгьы сара уажәшьҭа аѡны снеирц рацәак шсыгымзаауаз, – иҳәеит Гьаргь аҳәсақәа дрыхәаԥшны дыччо.

ГЬАРГЬИ ШУЛИЕИ АЦА ШЫШЬҬЫРХЫЗ

Гьаргьи Лакрба Шулиеи рѡыза бзиа Блабырхәа ақыҭан инхоз Барцыц Гриша ачара иуан. Арҭ аѡыџьагь ачарахь ираҳәан. Рыеқәа иѡрықәтәан, Блабырхәа ақыҭан Гриша игәараҭаҿ илеыжәҵит. Аԥшәма дырԥылан аԥсшәа реиҳәеит, иѡызцәа рнеира игәы иаахәеит. Ачара уаҵә акәын, иахьа ус аугцәа еизон. Ауха крырфит-крыржәит, ихәмарт-иччеит, иангыла Гаруашьбеи ҳәа хаҵак даарысны икит, уаха са сахь шәаалароуп ҳәа.

Даргьы мап рымкит ас еиԥш аҳәара анриҭа. Аԥшәма исасцәа пату рықәҵаны ишьҭеиҵеит. Адырѡаены ашьыжь иааԥшны асоф ианныҟәгыла, ирбеит аԥшәма Гаруашьбеи ца дук ҟаҵаны ишизгылаз, ачараҿ ашьыжь амаҵураз иааиз жәаѡыкҟа дшаарыԥхьаз аца шьҭыхны ақәыргылараз. Аца иавагьежьо ишгылаз збаз Гьаргьи Шулиеи ҳаргьы ара ҳаҟами рҳәан, инеины инрывагылеит. Аца иакәша иаагылан, ашьҭыхра ашҟа рхы дырхеит.

Ишәкы-искы амарџьа, ҳаеҳмырҕәҕәар, иаҳазѡамгаргьы ҟалоит, рҳәан, иѡахан ргәы иныҟәырҵеит, даеа зны ҳѡаҵасыр аҭыԥ аҿы инаҳҭгоит ҳәа.

Убри аамҭаз мыжда зухьаз, зыбыз зҿы иҭамгылоз Хамседа ҳәа ԥҳәыск аѡынқәа даарыбжьысын даарыдгылеит. Арҭ аца шьҭыхны ргәы иқәҵаны ишгылаз анылба даацәажәан: – Абааԥсы, рацәак шәыгым, даеа зны шәѡаҵасыр аҭыԥ аҿы инажәгоит, саргьы схаҵазар ишәыцаанысымкылози, аха иабаҟоу, – лҳәеит.

Ари илҳәаз злымҳа иҭасыз Гьаргь иаармариашәа аҭак налимҭар игәы иамузт, иҟьуа-иҕзуа аца ишаҵаз: – Ибыхьзи абааԥсы,

ҳарҭ ҳдынақәа рыла иаҳкуама, ҳнапқәа рыла ауми баргьы иаа-ныбкылар, – иҳәеит.

Аца иаҵазза игылаз аччара аарызнымкылазт, аца лрым-пыҵӄьан ишлеиуаз аԥшәма Гаруашьбеи ишьапы илақәҳан, ишьап агәҭа ашшапара ааԥнаҵәеит.

Гаруашьбеи иҵалан аѡны абарҵаҿ данынадыртәа, зегь ива-гьежьра иаҿын, азәгьы ҿиҭомызт.

Гьаргь, Гаруашьбеи ихы наиқәкны даацәажәан: – амни Хамсада ҳәа иааиз угәыла ԥҳәыс лоуп ушьапы ԥызцәаз. Са сгәанала уашьҭа аӄаза дишьҭалар цәгьамшәа сгәы иабоит...

ГЬАРГЬ ИЛА КӘЫГӘ ИШИИҬАЗ

Гьаргь иԥшәма аашеит иаахәлаанза цҭәыс илымаз ргәарԥ иқәыз ала Дамшә акәын. Ҿнак ѡба-хԥа кәты лыла шааԥшоз илцәафон. Арахь ачашәаара аламызт, уаха зны азәы агәарԥ дааҭаларгьы аҿы ааихыхны "ӄыԥ" аҳәомызт. Иара зҿыц иаҿын, лара ллаба шьҭкәыцәаа дашьҭан. Ҿнак лыԥшәма ус иалҳәеит: – уара, ари ала ԥсыхәак азу, зынза ҳақәнахт умбазои? Ҳаз-цәыԥхашьо сасык дааиргьы изаҳшьо кәтык ҳамазамкәан ҳаан-хоит, иаарласны ак аназумзбы, – лҳәеит аҵәуара дакуа.

Гьаргь иӄақәоу ибагәышьоит, аха инапала ииаазаз ала, иаа-гәыдҵаны ашьра изыгәаҭьуамызт. Нас џьара ак азыззбып, иҳәан, инаган иҿеиҳәеит.

Ачашәарақәа ианраамҭаз акәын. Гьаргь ила чашәа аашь-ҭихын ашьыжь, ихьшь ихы иқәыртәаны чашәара дцеит. Аха аеынтәиала ача ыӄамызт. Ача шыӄамыз аниба Гьаргь, заа аѡны-ӄа дааит. Гьаргь аѡны данааи, акраамҭа ахәыцра даҿын, амни иҿаҳәоу алажә иазызурызеи ҳәа. Ус дыштәаз, иқыҭан инхоз Кә-ыгә дааигәалашәеит.

Кәыгә цәгьала ахьшьи ачеи дырчычан, ашықәсан 7-8 хьшьы ықәыртәаны ианимамыз ыӄамызт. Гьаргь ахьшь икаанза ҿнак Кәыгә иҿы днеин диҳәеит, хьшьык скаанза, ухьшьқәа ак сыҭ ҳәа.

Кәыгә амалахазгьы имуит. Нас иумозар исырхәҳа, иҳәеит, аха башоуп, зынза иаҿаршәзаны маԥ икит. Уажәы ааигәа Гьаргь иаҳаит Кәыгә ила чашәа бзиа иаақәшәаны иԥсит ҳәа.

Аены уеизгьы ача ыӄамызт, шьыбжьон шьҭахь азәгьы чаш-әара ҳәа дҭыҵзомызт, уеизгьы. Гьаргь хымшӄа раԥхьаӄа ача рацәаны ианыӄаз иикыз ачақәа жәабаӄа ахәычқәа акаҭа иҭар-тәаны иалахәмаруан. Шьыбжьон ианынахыс Гьаргь анҭ ахәычқәа рачақәа ишәыра инҭаҵаны, ихьшьгьы илачашәагьы, – нас ани

кәты шьаҭра аанзмыжьоз Дамшәгьы ашаха ианкны иманы агәар дныҟәҵит. Дышиашаз Гәдоурхаҟа дылбааит. Нас, илагьы ашаха аахихын, илачашәа иашьҭалан аҿынанахеит иҟамс-ҟамсо.

Ус, ахәларахь ахы архо ианалага, Кәыгә ирахә ахьҭаз ахкаара шыҟаз иҿынеихеит. Уашьҭа харак имгакәа Кәыгә ирахә ахкаара рыҭҵаразын дышлыбаауаз дырны, Гьаргь ихьшь ихы иҟәыртәаны илаҟәа рыюбагь иаԥхьа иргыланы дышюеиуаз дыԥшызар, Кәыгәгьы дҭаланы длеиуеит сырахә аусышьҭоит ҳәа. Анцәа усԥыхьаиршәт ҳәагьы игәы иааҭеикит Гьаргь. Ианааидгыла аԥсшәаҟәа ааибырҳәеит. Гьаргь иҟәынҳәалаз ачаҟәа збаз Кәыгә – ила иабо изхаҵом.

– Уара Гьаргь иахьа азә чак скит ма исшьит ҳәа иҳәо смаҳазеит, уара иабауԥыхьашәеи ариаҟара ача, – иҳәеит.

– Оо, Кәыгә, – иҳәеит Гьаргь, – ача аныҟам ыҟазам, ала ауп аус злоу, ала, – иҳәеит Гьаргь.

– Амни умбоо, Кәыгә, – иҳәан, кәты шьаҭра нызмыжьоз ила Дамшә инапы наҟәикит. – Амни, – иҳәеит, Гьаргь, – сара хьшьла хәба скит, иаргьы ача аҵԥрааха амҭакәан хәба акит, – иҳәеит. – Насгьы иҟанаҵо удыруоу, Кәыгә, ача аныраҵәоу уахынла иҵаны 5-6 ча кны амала ианаанамго ыҟазам.

Гьаргь уажә Кәыгә ала дамыҳәазаришь ҳәа диҿаԥшуан.

– Гьаргь, сла бзиа исымаз ԥсит, лада сынхеит, иҳауи-шьыри абри аюыза лак сымандаз сызлымҳак ҿыхзаргьы хьаас исымамызт, – иҳәеит Кәыгә.

– Уара хьшьык ҳәа сануҳәа иузымгәаҕьит, аха сара ю-лак сымоуп, аюызагь иара ахаҭа-ԥсаҭа. Иусҭап нас, аха хьшьык узыгәаҕьру, ари схы иҟәтәоу раҵәак сара ишысҭаху избом, – иҳәит Гьаргь.

Кәыгә ахьышәҭҳәа дааҟәгьыжьын ирахә ааныжьны, Гьаргь дицны иҿынеихеит.

– Гьаргь сара сахьԥсыз сыԥсит, ахьшь уаҳәан исзымгәаҕьит, ахьшьгьы усҭоит иахшәаатәу аԥарагьы, – иҳәеит.

– Уԥара уаҟәыҵны ала наганы инаҿаҳәаны, хьшьык ибзиоу аагишь, – иҳәеит Гьаргь мыжда. Кәыгә дгәырҕьаҵәа ила наган инаҿаҳәаны, ихьшьҟәа дынрылаԥшны иреиҕьыз акы аарылхны инаган Гьаргь инеииркит.

Уи ала еидыҵит.

Адырюаены Кәыгә ашара имбо дюагылан, Гьаргь ииҭаз ала ахьҿаҳәаз днеин иааԥиртлан, ихьшь ихы иныҟәыртәаны, алагьы цҟьа исышьцылаанза, иҳәан, ашаха шахаз архаҟа чашәара дылбааит. Аены ача раҵәан, Кәыгә ала наушьҭны днашьҭалеит, аха иара ииҭаху акгьы ҟанаҵо ибом. Кәыгә иара ус машәыршәа иҵԥраауаз хԥаҟа ча икын аюныҟа дгьажьит, ари ала цҟьа ис-

мышьцылац ҳәа збаны. Акрааҿатцаны иаужьны агәарԥ иқәитцеит, агәарԥ иашьцылап ҳәа. Аены Кәыгә иԥшәма лыкәтқәа хԥаҟа рх-ызааит, аха лара илызгәамтазеит. Кәыгә ила есыены итигоит чашәара, аха макьана Гьаргь иихәаз ҳәа акгьы ҟанатцо ҳәа иб-ом.

Ҿнак Кәыгә иԥшәма дыԥшызар, акәты аҿарзза аҩны ашьтахь иштәаз анылба, арцәаа ҳәа дыҳәҳәеит: – Изакәи, уара, агәарԥ иааганы иқәутцаз, Гьаргьгьы уаргьы шәыԥсы инастааит, – лҳәеит, – Кәыгә данынлыдгыла.

– Бара мчыбжьык аиҳа тцоит ирххо исыма сықәижьтеи, арахь Гьаргь исеиҳәақәаз ак алан избом, – иҳәан иԥшәма дналҿаԥшит.

– Наҟ сыла иаумырбан, алышькьантыр иагаша.

Абри нтцәарак сзиуит ҳәа сыҟоуп, ҳәа ахәыцра даҿын Кәыгә. Нас иԥшәма лахь ихы нарханы: – Бара кәтык акәзар ҳхы иаақәҳкып, иара усгьы быкәтқәа ԥхьазеишь, – иҳәеит.

Кәыгә иԥшәма дәишь, лҳәан, лыкәтқәа аџьықәреи нарым-тцаԥсан иаалыԥхьазазар, 9-кәтык ыҟазам.

– Уаргьы саргьы анышә иагаша, ҳақәнахт, – лҳәеит, лыԥ-сахы ԥжәо.

Адырҩаены Кәыгә, Гьаргь иахь сцоит ҳәа амҩа дҩанылеит дхәыцо, иауеи, уара, ани амыжда хьшьык ҳәа дансыҳәа изисы-мтеи, сыхьшьгьы игеит, ҳкәытқәагьы ықәихит.

Кәыгә Гьаргь игәашә дылагылан ибжьы анирга, Гьаргь агә-ашә аԥхьа днеиԥылан: – бзиала уаабеит, Кәыгә, арахь уааи, бзиароу, уаҳзаазгазеи?

– Абзиа закәи, Гьаргь, ани ала исутаз ҳақәнахит, чашәара итызган чакгьы азытцмырҟьеит. Арахь, аԥшәма аешьра леазкны дтәоуп, лыкәтқәа ықәнахит, – иҳәеит.

– Ҳаит, иаапкааит, заҟа афеи, уара?

– Заҟа закәыхи, мчабжьык ала 9-ктык афеит.

Гьаргь ачча аарла иҟажо: – Ҟоҳ, ҟоҳ, – иҳәеит. – Даеа заҟа кәты шәзынхеи?

– Иаҳзынхахи, 7 затцәык роуп.

– Убарт 7 инхаз ишаарылгалакь, ачашәарахь ииасоит. Иара ахалагь ицаны 5–6-ча кны иузаанагалоит. Амала амарџьа ана кәтык инамтцасит ҳәа ани аҩыза ала "бзиа" иуамхамшьааит, – иҳәеит, Гьаргь дырхыччо.

ГЬАРГЬ АХӘЫШӘТӘЫРҬАҾЫ СТАРОСТАС ДШЫКАРҴАЗ

Гьаргь игәы рахәымхазт, аҳақьымцәа излаиарҳәаз ала, хымӡҟа Гәылрыҧш ахәышәтәырҭаҿы дышьҭамлар амуит. Уи ахәышәтәырҭаҿы аминуҭ зегьы дырнаалеит. Ахәышәтәыюцәа, ачымазцәа зегь ирлахҿыхон, уимоу ҽнак дрымбаргьы даарзымчҳауа дҟалеит. Ари аҭаҳмада илахҿыхшьеи иҟазшьеи збаз аҳақьым хада Фиодыргьы игәаблыра Гьаргь идхалт. Ҽнак ахәышәтәырҭаҿ ишьҭаз ачымазцәа зегьы Гьаргь дынрылаҵан дрыҧхьан еидикылт. Фиодр иагьреиҳәеит иахьа инаркны ахәышәтәырҭаҿы Гьаргь старостас дшалихыз. Насгьы иара данақәымшәо, џьара уск иҽеим ҟалозар, мамзаргьы азәы аюнынза днабжьысны даарц иҭахызар, Гьаргь имеида рымамкәа ишыҟамло. Ари заҳаз ачымазцәа ргәы иаахәеит, иандәылҵ Гьаргь идырныҳәалон иоуз анапынҵа. Иаргьы дахлафаауа, жәларык снапы шәануп шәныҟәгашьа сақәшәааит ҳәа драхәмаруан.

Гьаргь старостас даныҟарҵа хымшҟа ааҵуаны еиҧш, иҽеимз уск ҟалеит. Ари ахәышәтәырҭаҿ хәымз раахижьҭеи ишьҭаз, зхымюаҧгашьа уамак иҽеимкәан иҟаз Мимоза зыхьзыз ҭыҧҳак лцәа лтәымкәа дҟалеит ҳәа аарылаюит. Ари Гьаргь илымҳа аҿынза инаргеит. Уаҵәы Фиодр иниаҳәан, ари аус ҳалацәажәароуп ҳәа Гьаргь июызагьы иаргьы избны ишрымаз, ари злымҳа иҭасыз Мимоза лҭаацәа ауха алашьцара реалакны иааин, маза имҵаазакәан даашьҭыхны дыргеит. Хәымшҟа анбжьыс, азҕаб лан лгәы иҭалкых анцәа идырп, ма схы сырқьиап, мамзаргь сызхара сыцәҳаны сгәы сырҭынчп ҳәа лызбу здырхуада, ахәышәтәырҭаҿы дынкылсит. Аҳақьым хада иҿы даннеи длықәымшәеит. Уаҟа илықәшәаз аҧҳәыс ус лалҳәеит: – Аҳақьым хада дыҟам, аха уи даныҟам уск азын иаакыдгыло зызҵаауа амнахьхьи ашьашәыраҿ ачымазцәа ирацәажәо Гьаргь зыхьзу иоуп. Азҕаб лан Гьаргь дзыдтәалази иареи данынарыдгыла, июалхаҵгылт. Лыбжьы юхалцалан: – Абри Гьаргь зыхьзу дарбану?

– Сара соуп, бзиароу – иҳәан, дюалхаҵгылт Гьаргь.

– Абзиа шәымазар шәзымдырзои, шәабаҧшуеи?

– Саҭамзааит, аха бысзымдырит,– иҳәеит Гьаргь.

– Сара Мимоза лан соуп, абас ада ихылаҧшрадазар ахәышәтәырҭа наҟ ашә ашәмыркуа, уара уоуп зегь зызҵаауа, рҳәеит, нас баша уҟоума ара.

– Еиҭах саҭамзааит, аха ибыхьзузеи?

– Бабила сыхьзуп.

– Иҟоу бымбои, Бабила, бызҵаб лус аҭыԥ иқәҳҵаанза бааин мазаӡа бымцаазакәан дыбгеит, уи акы. Иԥбахаз, бызҵаб Мимоза ҳәа бызҿу убри аԥыза аус ахь данныҟәоз даасыдгылаңы, уаха исгәиҭоу абас ауп ҳәа ажәак аасалҳәазар, анцәагьы ауаагьы абри ҳазцагылоу ахыбрагь ирымаҿоуп. Амала исалҳәазҭгьы, илсыруамызт, – иҳәеит Гьаргь, ачча аарла иҟажо.

Ари заҳарыз итәаз ракәызма, зегь аибарччара ианалага, Бабила, араҟа ала ааиааит, – лҳәан, ганха лҿыналхеит.

УААИ, ҲАҲӘСАҚӘА ЕИԤХЫНҲАРԤЛАП

Аншба Залаҭинска данҭахашаз аламҭалаз, наҟынтәи ихыганы иааигеит ашьацқьа злаз аеыжәла бзиақәа ԥба. Лыхнашҭа иҟалараны иҟаз аеырыԥра ду 20-ҟа мшы ракәын иагыз.

– Уацәы ашҭаҿ аеқәа адәы иахаҳгоит, Гьаргь, иулшоны уҟазар, усықәшәар сҭахуп, – ҳәа адырра ииҭеит Залаҭинска. Гьаргь ашҭаҿы длеит. Ибеит Залаҭинска иааигаз аеқәа.

– Рыԥбагь ҳәара зқәым роуп, – иҳәеит Гьаргь.

Залаҭинска даацәажәан: – Гьаргь аеқәа иҩрықәнагоу еиԥш ишазыҟацам иахьрымсхозгьы исарҳәеит. Угәы ишԥаанаго, 20 мшы рыла ҳахьзап угәахәуоу?

– Иахьа адәы иахаҳгап, нас иаҳа иаҳбарҭахоит, иҳәеит Гьаргь.

Арҭ аԥеык иааигаз, руак иаҳа зыԥшра-зсахьа бзиаз аҵәра кны Ҵәазал-иԥа Бас алага-ԥагара даҿуп. Аеқәа ирчычаз, бзиагьы избоз Бас, абри иаиааиуа аеы сынтәа Лыхнашҭа уаԥы изаиааиуам ҳәа дгәырҵьацәа дыҟоуп.

Арҭ аԥеык баша инрышьклаԥшхьаз Гьаргь: – Аԥыза иацу иадубалазеи? – дцаа ит.

– Иадызбалахи, уи аҵкьыс ари аиааиуеит, – иҳәеит Бас.

– Аеырыԥра ду аан ауп уаԥы ианибарҭахо, – аҭак ныҟаицеит Гьаргь.

– Аеы аԥыза ара иааҗәги, – аниҳәа Гьаргь, – аҵәра ианкны ирыман дахьгылаз инеит.

Ахаҿы ааишьышьын, аеыԥқәа ирықәиртәалоз иеыԥчкәын Камуниа Џьениа диԥхьан дааиган, – ҙбри уақәтәоит ԥ-верск ҟауцоит, иахьазын еиҳаны иаԥсам, – аниҳәа, – ибзиоуп Гьаргь, – иҳәан Камуниа, дԥаԥан аеы днақәтәеит. Уажәы зегьы рыла ҭырхаха изызԥшу, арҭ зыԥшьа рымбац аеқәа ирыԥшьоу рбарц ауп.

Аԥеыкгьы иахьыцдырҟьоз аҭыԥ аҿы инарган, чу-су рҳәан иԥацҟьеит. Зныктәи акәшараан Бас иалихыз аеы аԥхьа игылан,

аҩбатәи ианҭалоз аан Гьаргь иалихыз ахыкәлаа еиԥш аԥхьа игыланы иҩеит.

Ари збаз зегьы аеырыҩра аены акәзар еиԥш Гьаргь идырныҳәалон.

Бас уамак иаҳиҭқәиҭ ыҟамкәа, зегь Гьаргь иааигәара игылозшәа аниба, иаргьы дынрыдгылан даацәажәеит: – Гьаргь, умҩашьазеит, араҟа уара иалухыз уеы аиааит, аха сара ак сызбын, – иҳәеит, иара итәала лафшәа иаасырччап иҳәан.

– Изакәызеи? – дҵааит Гьаргь.

– Изакәу умбои, уааи уаргьы саргьы ҳаҳәсақәа еиԥхынҳарҩлап аеырыҩра ду аан, убраҟа сара стәы шаиааиуа агәра усыргоит, – иҳәан даачеит.

Гьаргь зынзаск деиҵамхазеит Басариан аҭак иҭаразы.

– Бас, сара стәы акәадыр лымбазац, илбарангьы дыҟазам. Амала уара утәы акәадыр аурбахьазар азамана, азә даҳәыртәаны иқәуҵар ҳахәамԥшлари.

"АХАГА" ДЫЗЛОУ АХОР

Гьаргь иҩыза бзиа Сафер даныҷкәыназ, ишакәым ихы ихьааит. Убриаҟара ихьаа ҭәҭәан, инеиуа-иааиуа ҳәа азә деилирго дыҟамызт. Иашьцәа аҳақьымцәа бзиақәа идыргалеит, егьа аҵьабаа рбазаргь Сафер ичымазара хымз рыла ирхәышәтәит, ихы идыруа дҟарҵеит. Даеа мызк ашьҭахь ишьапы дықәгылт, анкьа дшыҟаз еиԥш дзаманахәха ауаа дынрылагылеит. Сафер дахьынзашьҭаз Гьаргь ҩынтә-хынтә днабжьысны дибеит, аха усҟан диацәажәартә, ак еиҳәартә еиԥш дыҟамызт. Уи ашьҭахь арҭ аҩыџьа ахьааиқәшәалакь аҵәы неилаҵо, ауаа алаҳарччоит ҳәа иналагон. Сафер ак аниҳәалакь, Гьаргь игәамԥхазшәа: – Уара ани ухагара макьана цқьа иухымҵыцт ҳәа сыҟоуп, – иҳәалон.

– Ҳарҭ ахагацәа ҳалцып, аха шәарҭ ацыркьцәа шәышцыркьыз шәаанхоит, – ҳәа аҭак ныҟаиҵалон Сафер.

Ҿнак хәылбыехак Гьаргь игәашә машьынак ааин иаадгылт. Гьаргь амашьынахь иҿанынеиха, иҭыҵны иааиԥылаз ауизымдырхуаз, Гәдоуҭантәи Акультура аҩны адиректор Ваниа Лакрбеи, араион акультура аҟәша аиҳабы Шьалуа Гәынбеи, урҭ машьынала имҩаԥызгоз Валикәа Возбеи ракәын.

– Уа бзила шәаабеит, – иҳәан игәыдикылеит Гьаргь исасцәа. Ишеимаз аҩныҟа илеибагеит. Гьаргь иԥшәма агәыла ҳәсақәа даарыԥхьан, рхәы армазеира иалагеит. Гьаргь иашьцәа Шашка, Борис, Бабуриа дрыԥхьан иааигеит. Рхәы анмазеиха,

аишәа илахатәеит. Арҭ рааира Гьаргь ишидыруа, ус сасра маҷаржәра иааит ҳәа ауп.

Ҩбаҟа ҵәыца анааныркыла ашьҭахь, Ваниа дҩагылан, – Гьаргь учеиҵьыка пату аманы анцәа иҟаиҵааит, аха ҳара ҳаззаизгьы улымҳа аҿынза инаҳгар ҳҭахын.

– Бзиароу? – дҵааит Гьаргь.

– Бзиарамкәа. Уара иудырозар акәхап араион аҿы абыргцәа рансамбль еиҿкааны ишҳамоу. Дара убарҭ абыргцәа иҟарҵаз аҳәаралоуп абрахь ҳшааз, – иҳәеит Ваниа.

Ҳара иаадыруеит уара шәаҳәаҩ дук, кәашәаҩ дук шуакәым. Уԥсҭазаара зегь аеқәа ракәын изызкыз. Ҳаҭаҳмадацәа ҩынтәхынтә ииааидтәалацыԥхьаза узбахә аацәырыргоит. Нас, Шьалеи сареи ҳнеидыртәаланы иналагахуеит: "Гьаргь абри ҳара ҳазлоу ансамбль далазар ҳҭахуп", – ҳәа. Гьаргь шәаҳәаралеи, кәашаралеи амца азыркуа азә шиакәым ҳдыруеит, аха инаалашьа бзиоуп, илаф азызырҩра акыр иаԥсоуп, ҳагәҭа дгылазар иҵегь ҳлахҿыххон, – рҳәеит.

– Иҭабуп, дадраа, уигьы аеырыҩра иаҩызоуп, еицлаброуп. Еснагь ахьз бзиақәа шәызԥшны Анцәа шәҟаиҵааит.

– Саҭамзааит, ансамбль ҭаҳмадацәақәас иалада, – дҵааит Гьаргь, уи иалоу зегь заманалаҵәҟьа ишидыруазгьы.

Ваниа ансамбль иалоу аҭаҳмадацәа реиқәыԥхьазара даҿуп, иԥхьазеит абас 10-ҩык рҟынза.

– Уаҳа? – иҳәахт Гьаргь.

Ваниа даеа хҩык раҟара рыхьз аниҳәа, аҵыхәтәан Сафаргьы далоуп иҳәеит.

– Аа, – иҳәеит Гьаргь.

– Изакәызеи? – дҵааит Ваниа, – Сафер уҳәама? Ааи, уҩыза бзиа Сафергьы далоуп.

– Ваниа, Шьалуа, шәыххьа згааит, сара сықәра ахааихьоу ижәбо ауп. Сыԥсымҭаз, "Сафер ахага дызлоу ахор Гьаргь далалт" рҳәар аҵкьыс, иара уаха сыԥсыр еиҳа еиҕьуп, – иҳәеит.

БАША БАТАЛИОН

Аибашьра ду анцоз аан Гәдоуҭа Гәбаз Роман еиҳабыс дызмаз, анырҵәагатә баталион далан Гьаргь. Уахык Гьаргь абаталион апост ақәгылара иқәшәеит. Иара ауха ҵьара дымцар ада ԥсыхәа имамкәа дыҟан азыҳәан, ари абаталион иал[illegible] Царгәыш Кадыр диҳәан иара ихаҭыԥан дныкәыргылахьаз, иара дымҵаазакәа иус ахь дцеит.

Ауха абаталионқәа рпостқәа русушьа зеиԥшроу агәаҭараз Аҟәантәи иааз амаиор ичын змаз Агәмаак, Гәдоуҭатәи абаталион ажурнал ааиртын игәеиҭеит апост иқәгылоу деиликаарц.

Апост ақәгылара здыз Гьаргь шиакәыз анеилыркаа, дызҿу ҳбап рҳәан Агәмаагьы Романгьы апост аҿы инеизар, Гьаргь дубар даахә, ихаҭыԥан Кадыр дгылоуп.

– Ари закәызеи? – ҳәа Агәмаа данцаа, Роман иҟалаз изымдыруа ихы ааирцысит.

Кадыр ирзеиҭеиҳәеит Гьаргь џьара дымцар шыҟамлоз, ихаҭыԥан даниҳәа апост дшықәгылаз. Уи акәхеит. Ашьыжь Гьаргь иҭыԥаҿы данааи, дымҵаакәа апост кажьны дахьцаз азыҳәан Агәмаа иҟаиҵаз априказ ала Гьаргь 10-мыш аҭакра иқәшәеит.

Гьаргь дҭаркиижьҭеи ҩымш ааҵуаны, ани Агәмаа Гәдоуҭа абаталион аҿы даакыдыххылеит, уск аҵыхәаала Роман ак иеиҳәарц азыҳәан. Агәмаа дзыниаз иалацәажәо Романгьы иаргьы штәаз, еимактә хәыҷык роуит. Еимаркуаз аус аҿы Гьаргь шаҳаҭра иуратәа дшыҟаз идыруан Роман. Уи Агәмаа ихы наиқәикын, ихоумҵозар, Гьаргь ҳиазҵаап, уи дшаҳаҭуп.

Агәмаа адҵа ҟаиҵеит, иаарласны Гьаргь дахьҭаку аҟынтәи дааргарц азы.

Аштаб ааигәара игылаз Џьыкырба Ҭаԥара адҵа ииҭеит Роман, ирласны Гьаргь дахьҭаку аҟынтәи диманы хыхь аштаб аҿы дхаларц.

Ҭаԥара ишәақь аԥса ҩызза Гьаргь дахьҭакыз ашҟа иҿынеихеит. Гьаргь папаҵҟәыр есқьынагь аҵәы сылихуан, ҭыԥ сиҭазомызт, уажә дыюдәылганы ԥыҭк дсырҳәацәап ҳәа иақәикит. Ашә аартны удәылҵ аниҳәа, Гьаргь дҵааит сабоугои ҳәа. Ҭаԥара ибжьы ҩхацаланы: – Уабазгои, уусқәа ееим, Агәмаа дааны дыҟоуп, афронт ашҟа удәықәырҵоит, – иҳәан ишәақь аԥса Гьаргь инаилеикшеит. Уеилаԥсама, Ҭаԥара, аниҳәа: – уласны саԥхьа угыл, абаандаҩы аҵәажәара азин имазам, – иҳәахт Ҭаԥара. Еиманы аштаб шыҟаз рҿанынарха, Ҭаԥара зынзаск иеираапкзеит, еиҭах Гьаргь ишьҭахь аԥса наилаикшан, уласы, аԥсцәеирымга, ауаа узыԥшуп, – иҳәеит.

– Ҭаԥара, ухәмаршьа бзиоуп, аха шьҭа хәыҷык уеааиқәукыр цәгьамызшәа збоит, – иҳәеит Гьаргь.

– Уласы, анысҳәа, уласы ауп, иаԥса дырҩагьых Гьаргь ианынаилеикша, ари уиезгьы дысҟәаҵуам, акыр деиқәнакозар абри деиқәнакып, иҳәан амашәыр изиуит.

Ари заҳарыз Ҭаԥара иакәызма, иааин кьатеиԥҵәараха иааизкылст, ишәақь асаара илкаижьын, инапқәа ишьамхы ианҟьо, аччара даҿуп.

Арҭ аԥыцьа ас еибархха амԥа ианыҟәыз изҿыз зегь хыхь аштаб аԥенцьар аҿынтәи аҭаҭын иахо иԥшуаз Романгьы Агәмаагьы зегь рбон.

Ҭаԥара изхара данычча, ишәақь аашьҭихын, Гьаргь диман аштаб ашә ааиртын, днықнеигалеит.

Пыҭрак ҿымҭзакәа ирыхәаԥшуаз Агәмаа даацәажәан: – Шәызҿызи, уара, шәеибархха амԥа шәаныҟәыз? Убасҟан Гьаргь иеааидԥсалан аруаԥык иаҳасабала даагылан: – Саҭамзааит, аха ас абаандаԥы уизныҟәар иашома, ашәақь аԥса саиргеит. Уи акәым, ишәақь кажьынгьы дысхыччон. Ари аԥыза азакәан иаҳәозар шәара шәахәааԥш, – иҳәеит Гьаргь иерыцҳатәны.

Роман ихы Ҭаԥара иниқәикын, ундәылҵны ашә аԥхьа уԥшыз ҳәа адҵа ныҟаицеит.

Романгьы, Агәмаагьы Гьаргь дыззааргаз аус аҭыԥ иқәырҵеит. Ҭаԥара иԥхьаны данаарга, Романгьы Агәмаагь рыхқәа неидкылан акы неибырҳәеит.

– Ҭаԥара, ушәақь наган Гьаргь ирки, – иҳәеит. Ҭаԥара иабцьар наган Гьаргь инаиркит.

– Цьыкырба Ҭаԥара, абаандаԥы имԥаԥгараан, аруаԥ изакәанқәа ахьеилоугаз азыҳәан 15-мшы аҭакра уқәуп.

– Гьаргь ухымԥаԥгашьа ахьбзиази, насгьы иаҳзеилмыргоз ҳус аҿы ацхыраара иҳауҭаз азыҳәан, ухы уақәиҭуп. Ҭаԥара днаганы уҭыԥаҿы дҭоукуеит, ҳәа адҵа Гьаргь ииҭеит Агәмаа.

Ари злымҳа иҭасыз Гьаргь игәы дҭаччо: – Уиас, Ҭаԥара! – иҳәан, иаԥхьа дыргылан иҿынеихеит.

Иҭыԥ аҿы даннеига, уажәшьҭа азәгьы ибарҭамызт. Гьаргь, Ҭаԥара аниҳәа, – изакәызеи, Гьаргь? – ҳәа дҵааит.

– Изакәу абри ауп, – иҳәан, ишәақь аԥса аҟыж-аҟыж ҳәа Ҭаԥара ишьҭахь иԥалеикшан, абахҭа ахылаԥшхәы уеибганы арахь уҭеимыжьааит, иҳәан ашә нкыдҵаны, ацаԥха наиркит.

Гьаргь дгьежьны аштаб аҿы даннеи, Агәмаа дцахьан. Нас Роман диҳәеит уахы заҵәык аԥныҟа доуижьҭырц. Роман мап имкзеит, уца ԥымш ухы уақәиҭуп ҳәа еиҳәеит.

Гьаргь ар рымаҭәа ишәҵаны ишәақь, игранатқәа, иара деиқәныҳ, Гәдоуҭа аԥсыжра ахьыҟоу дԥавсын, Ҳаԥшьыра ахәы даныԥхала, изымдыруаз ԥҳәыск дааиԥылт.

– Мшыбзиа, – иҳәан аԥсшәа леиҳәеит, дынлеихырхәаан.

Гьаргь ас деиқәных ари аԥҳәыс данылба, даақәгьежьын: – Нан, саҭамзааит, аха уабантәаауа? – ҳәа дҵааит.

– Афронт ахьынтә, исоуз ахәра бааԥсы аҟнытә, – иҳәеит зынзаск ак инмырԥшзо.

– Афронт аҿыцәҟьа акәынтәу, мамзаргь ани баша баталион ҳәа изҿу аҟнытәи акәу, – лҳәеит.

– Сара афронт ахьынтә саауеит, схәеит, бара баша баталион ҳәа бызҿу закәу сзеилымкааит.

– Сыздыруам, шьоук ҟьылдызуа ицо-иааува Гәдоуҭа ибжьоуп, убра баталионк ҳалоуп ҳәа.

– Уи са исыздыруам, – иҳәеит Гьаргь иеыргызмалны.

– Уи бзиоуп, аха, нан, ԥсуа дуцызма афронт аҿы? – дҵааит.

– Ааи, азә дсыцҟәызшьан аха дсывыршьааит, снапалагь анышә дасҭеит.

– Дзыжәладаз, нан, дабанзатәиз? – дҵааит аԥҳәыс.

– Дхәаԥтәын, Џьыкырба Ҭаԥара ҳәа дыҟан убри иоуп, – иҳәеит Гьаргь.

Арҵәаа ааҭлыргеит, Ҭаԥара зынзаск изааигәазаз иҭынхак лакәзаарын. Диида, Ҭаԥара, уанҟьы саргьы адунеи иқәымзааша, лҳәан, илеимаҭәаны аҵәуара далагеит.

– Уи фырхаҵарала дҭахеит, иԥсадгьыл азыҳәан, – иҳәеит Гьаргь.

– Иауазеи, иан санлазҵаа баша баталионк аҿы ауп дахьыҟоу ҳәа салымҳәеи. Уа дабанкылнагеи Ҭаԥара рыцҳа, лҳәан, дышҵәуоз агаҿаҟа лхы рханы лҿылалхеит. Гьаргьгьы дԥышәарччо имҩахь иҿыҩеихеит.

СЫНТӘА ЄАДА ԤСРА ЫҞАЗАМ, РЫМҲӘАХИ

Гәдоуҭантәи аетәы спорт клуб аиҳабы Залаҭинска Аншба иара дахьеилахаз аҟнытә, наҟынтәи ихыган иааигаз аеқәа акы Гьаргь ииҭеит абжьара азыҳәан. Аеы акәадыр амбацызт, зыбжьарагь акыр иахыԥахьаз еын. Єнак аҟарагь днавагьыжьаавагьыжьт, аха иара ишиҭахыз аеинаҭомызт, Адырҩаены агәы шьшьы, ахы шьшьы ииулакь акәадыр ақәиҵеит. Уажәшьҭа инханы иҟаз ақәтәара акәын. Сақәтәоит ҳәа даналага, аеы ҵәҩанҵәыҟа иԥо, мбатә ҟанаҵо иалагеит. Нас ус акәзар, иҳәан, Гьаргь аеы акәадыр шақәыз инаганы иҭеикит, уаҵәы ҳаибабап ҳәа. Адырҩаены аеы дәылганы илеига-ҩеигеит. Нас ақәтәаарахь диасит, аха умԥсит, амалахазгьы аеинаҭом. Ус, ааигәа инхоз аеҟазацәа – Жора, Володиа, Заабеҭ уҳәа дрыԥхьан иааигеит. Арҭ анааи, аеы наҟгьы-ааҟгьы аҭәарақәа шәкы, сақәтәоит, аниҳәа Гьаргь, амалахазгьы ирымуит аҷкәынцәа. Иауеи, ҳара аҷкәынцәа ара ҳашгылоу уара ушԥақәҳартәои, рҳәеит. Уажәы зегьы рыла ҭырхаха аеы иахәаԥшуеит, игәаҭьны ҳаԥхьа иақәтәарыдашь ҳәа.

Жореи Володиеи "сара, сара" ҳəа аҽы ақəтəара шеимаркуаз, агəашə абжьы аагеит. Инаԥшызар Гьаргь иҩыза алаф иҵызҳəало Сафер иоуп. Уи дшааиз анырба, изҿыз иааҟəыҵны инеиԥылан, аԥсшəа иарҳəеит.

Сафер дҵааит шəызҿуи ҳəа. Гьаргь изеиҭеиҳəеит изҿу аус зегьы. Сафер дхəыц-хəыцуа дгылан. Аҷкəынцəа рус ахь ианниас днеин дынрыдгылан "сара сақəтəоит", иҳəеит. Сафер шəпа-жəпа дук иакəын. Уи ииҳəаз заҳаз Гьаргь дахьгылаз аҟыр-ҟырҳəа даччеит.

– Узырччои, Гьаргь?

– Сзырччои умбои, Сафер, абри сара иахьубо сааихьеит, амшə аҽура иақəыртəаны ҳəа смаҳаҵ.

Гьаргь ииҳəаз раҵəак иааигəамԥхеит Сафер.– Сара ари аҽ рыцҳа еиԥшума избжьақəахьоу, – иҳəеит.

Иреимакырҭахеит аҽы ақəтəара азыҳəан, аха Сафер иуам, иеаԥсреиҭеит, сара санақəымтəа ҟалом ҳəа. Нас, ианимуза гəышьа иҟарҵози, аҽ наҟ-ааҟ иаакəшан иркит. Ирулакь аҽ ажəҩан ахь ишрыхоз ҵəгьала днақəдыртəеит. Нас Сафер аҳəара ҟаиҵеит аҭəара чыдақəа иркыз наҟ иоурышьҭразы. Аҭəарақəагь ноурышьҭит. Сафергьы аҽгьы еибаҟьо иааины иаақəлеит. Агəылаҵəа ԥҳəыс-хаҵа азəыр ыҟазар зегь ғылан насҭха иԥшуеит, иахьа абра машəырда еилгандаз ҳəа. Аҽы ажəҩан ахь иԥоит, Сафер аҭəара зны алада дахоит, даҽазны аҩада дахоит, аха умԥсит, инапаҿы изаагом. Нас ԥхьала аԥара иааҟəыҵын, шьҭахьла ианеиҳəҭырԥа, Сафер иеизнымкылакəа длахҟьан, ишакəым ала дкаҳаит. Аҳəсақəа арҵəаа ааилдыргеит, иахьа ԥсы, уаҵə ԥсы. Азы ааргaн аиҿархəхəара иаҿуп, иԥсы рзаагом. Сааҭбжак аҟара анцы илаҵəақəа аахитит аарлаҳəа. Абарҭ зегь абри ианаҿыз Сафер дказыжьыз аҽы кны алахь ашьшьра даҿуп Гьаргь, Сафер икəша дымнеизакəа. Сафер амни аҽы ахы зшьышьуа дазусҭада ҳəа данҵаа, Гьаргь иоуп, рҳəеит.

– Уара Гьаргь, уанаҵьалымбахааит, сыԥсзозаргьы абас аума ишыҟоуҵоз, нарцəы сцаны сахьаа умбазои?

– Сафер, – иҳəан, ҿааиҭит Гьаргь, – аҽы бжьысыр алшоит абыржəы агəшəа сымҳəар. Егьи абжьара – уара аԥсра узаҵəшəеи, сынтəала ҽада ԥсра ыҟазам рымҳəахи, – иҳəан, дыччо иеы аҭəара ианкны Сафер иахьидтəалаз ахь иҿынеихеит Гьаргь.

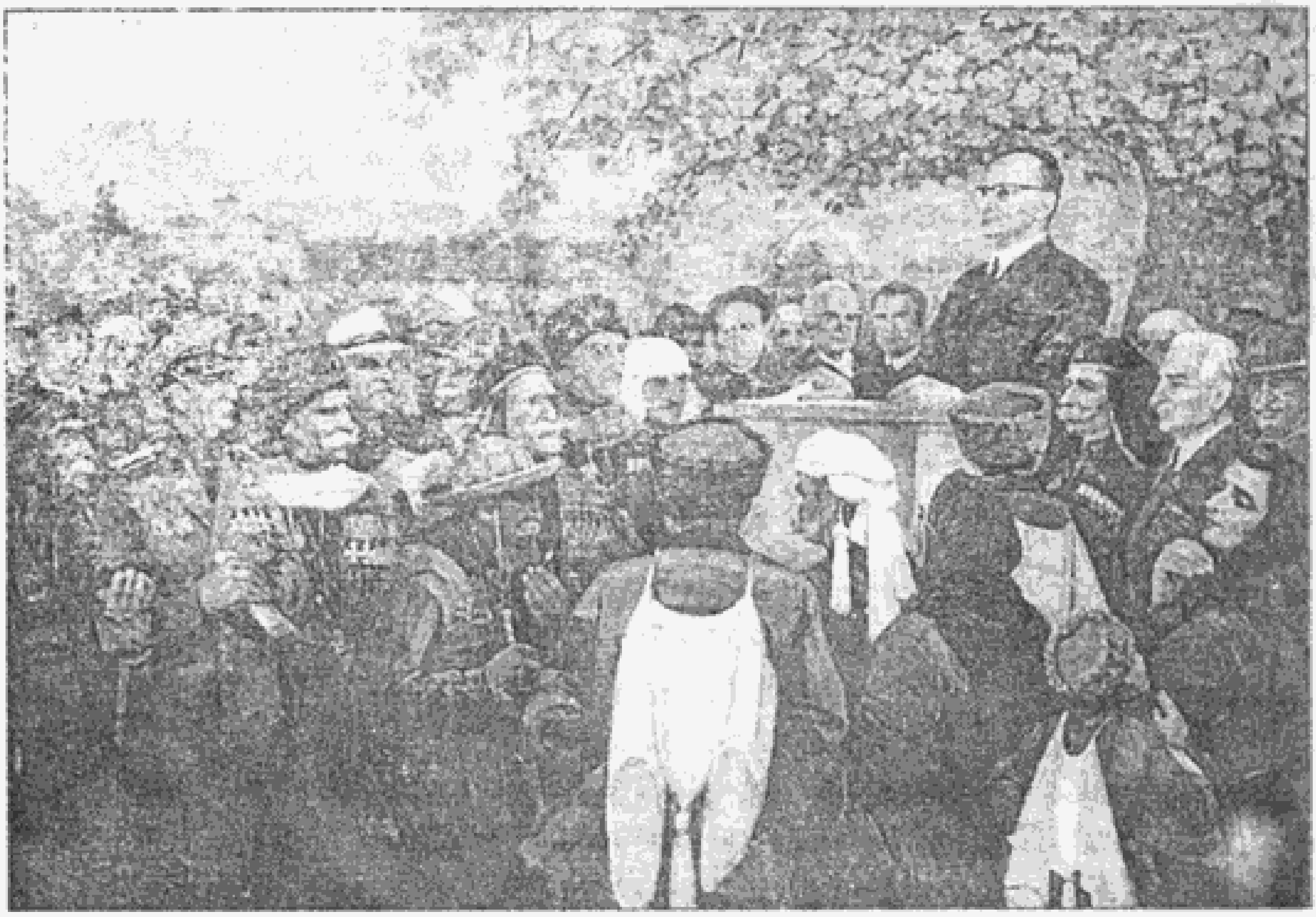

Гь. Зизариа лхаа реизараҿы

САРА УИ АЗЫН СМААЗЕИТ

Гьаргь имоҭа ахәыҷқәа дрылагылан дшыхәмаруаз дкаҳан, ишьапы ихьааит. Ҿнак аҟарагь иааҧшит, аха ахәыҷы данныҟәоз ишьапы ихьаауан, ақәыргылара ицәыцәгьан: – Ахәыҷы ишьапы иакәым ак ахьзаргь ҳаздыруам, иҳәан Гьаргь, иеыхәда даақәыртәаны Дәрыҧшь инхоз аҧҵәаракәеи аҭҧаракәеи ртәы бзианы издыруаз Гәымба Ҳаиҭ иҿы дцеит. Гьаргь, Ҳаиҭ игәаашә даннадгыла, днаҧшызар, Ҳаиҭгьы агәарҧаҿ дгылоуп. Арҭ збаз Ҳаиҭ даарҧылан, уа бзиала шәаабеит, иҳәан аҧсшәа нараҳәан, аеы

наган инҿеиҳәеит. Шәааи арахь, иҳәан, раԥхьа дгылан аҩныҟа иҿанынеиха: – Мамоу, Ҳаиҭ, ауадаҩ уаласҵоит, аха абри ахәыҷы дшыхәмаруаз дкаҳан ишьапы ихәом рацәак, унахәаԥшыр сҭахын, иҳәеит Гьаргь. Нас ус акәзар макьана ара ашьашәыраҿ ҳаатәап, иҳәан, днеин аҟәардәқәа ааган иларгылан илатәеит. Нас ахәыҷы ишьамхы дықәыртәаны акыраамҭа ишьапы нарҳәы-аарҳәуа дахәаԥшуан. Ус ахәыҷы даашьҭихын агәарԥ абжараҿ днаганы днаиргылан: – Аҳы, сыхәҷы, шьҭа уныҟәаны уабду дахьтәоу уцеишь, – иҳәеит Ҳаиҭ.

Ахәыҷы ишьапа ааиҵшьуа, ақәыргылара дацәшәо иабду дахьтәаз днеин дынидгылт. Нас, Ҳаиҭ алаф азын азә иҵьаба иҭамлоз Гьаргь иахь ибжьы наиргеит: – Гьаргь, абра сахьгылоунза ууаинда, – ҳәа. Гьаргь дцыркьын, ари уажә ицәа иалашәеит Ҳаиҭ ак арчақьра дшаҿыз. Гьаргь дҩагылан ишьапы ааиҵшьуа Ҳаиҭ дахьгылаз днеин дынидгылт.

Ҳаиҭ уашьҭа уаала арахь, иҳәан, Гьаргь диман инеин рҭыԥқәа рҿы инатәеит.

– Гьаргь, – иҳәеит Ҳаиҭ.

– Изакәызеи?

– Ахәыҷы ишьапы иагьԥҵәам, иагьҭԥам, ус баша ихәахәоуп, ҩымш рашьҭахь ишьапы дықәгыло дҟалоит. Амала абри уара ушьапы аихыгашьа злазбаз ала, уи дунеихаангьы иузыриашо акакәым, – иҳәан даачеит Ҳаиҭ, иахьазын аԥыжәара сара истәуп ҳәа дхәыцуа.

Абри аҭакс исҭарызеишь ҳәа Гьаргь игәы иааҭеикуан аиԥш, Ҳаиҭ дҩагылан агәашә ахь иҿынеихеит. Агәашә анҭыҵ амҩа уахьынахшәо ачеи хылхуан Ҳаиҭ иԥшәма Минушьа.

– Оо, бара, арахь бааи, асасцәа ҳҭоуп, – ҳәа ибжьы налықәиргеит Ҳаиҭ. Лкацкәыр наҟ инаргыланы, ачеи азаза анамоу иршәырҵо узмырбаазо аштә еиқәеи, аштә кьаҿи шылшәыз агәарԥ данааҭашыла, хыхь илшәыз лыштә кьаҿ аалшәылхын аанда инахарԥаны, аԥсшәа расҳәоит ҳәа лҿыналхеит. Агәарԥ ааҩылшон даарыдгыларц рацәак лыгымкәа, Ҳаиҭ иԥшәма лахь ибжьы наирган: – Бара, ани бикәагь аабышьбхыр ҟамлози банаҵьалбеит, – иҳәеит, азаза лыхьшы Гьаргь аԥсшәа ахьиалҳәо ԥхеишьашәа.

– Уаҟәыҵ ҵьушьҭ, Ҳаиҭ, уажә уи лышьхуа агьиуа иабаҭаху, сара уи азын смаазеит, – иҳәеит Гьаргь дԥышәарччо.

– Иабасҿашәоз, сҿы ааихаскыр ҟамлози ҳәа Ҳаиҭ Гьаргь ижәҩа данкны аҩныҟа дима иҿынеихеит.

АПШЬРА

Изыхҟьаз Анцәа идырп, Гьаргь ишакәымыз иԥхашьарақәа ихьааура далагеит. Ари иахьа иҳәеит, уаҵәы иҳәеит, аха иауамызт, ихьаа ҭыԥ инаҭомызт. Дзықәшәаз аахтны азәгьы иҿы ҳәашьа изаҭомызт. Иеы акәадыр лақәиҵан апҟараҳәа иныкәыршәны Џьни Синаҭ иҿы дцеит, џьара акы дышԥасмыхәаришь ҳәа.

Гьаргь Синаҭ иҿы даннеи дикәшәеит, аԥсшәақәа анааибырҳәа, инеин ашьашәыраҿы инатәеит. Нас Гьаргь иаацәыриган Синаҭ изеиҭеиҳәеит абас-абас сзықәшәаз, исыԥсыхәи ҳәа. Синаҭ мыжда ас ииаҳаз ашьҭахь аччара длалагеит, аха иԥсы изеивгом, изах ҷыланы ицоит.

– Уара уччоит, Синаҭ, арахь сара ахьаа сагоит. Сара схьаа азәгьы изыдырзом, уара суқәгәыҭны ауп сшааз, – иҳәеит Гьаргь.

– Уара мыжда, еы улбаазом уезгьы, џьара акы иадукшалазар ҟалап, – иҳәан еиҭах дамхаччеит.

– Иҟоу удыруоу, Гьаргь, Гәдоуҭа улазаразы рацәак агымкәа, хәышәтәоы бзиак дыҟоуп ауасахьча Ҳуиҭка ҳәа. Уи абаоҳьаа, алшәа, алҷҷа уҳәа илхәышәтәуа рацәоуп, убри лҿы узгап, – иҳәеит.

Уи акәхеит. Синаҭ иеы акәадыр лақәиҵан, еиманы амоа иқәлеит. Ҳуиҭка лыоны ианнеи дрықәшәеит. Синаҭи лареи ибзианы еибадыруан. Синаҭ абас-абас ҳәа иҟаз шыҟаз зегь аахтны илзеиҭеиҳәеит Ҳуиҭка. Нас арахь шәааишь, лҳәан, Гьаргь дрыманы уадак иныонашылт.

– Снахәарԥшишь, – лҳәеит Ҳуиҭка.

Гьаргь ииура изымдыруа дгылоуп.

– Уара уеиԥш егьао ақәшәахьеит, аха сахәамԥшыкәа иуасҳәо сыздырзом.

Иҟаиҵагәышьози, Гьаргь ихәымџьар ааԥиртлан инлымҵеикит. Ҳуиҭка инарҳәы-аарҳәуа ԥыҭраамҭак дахәаԥшуан, нас, уеиқәа еибаркишь, – лҳәеит. Гьаргь днаскьан иеиқәа ахьынзаибаиркуаз, ихьаагьы дахьыԥхашьаз акәу, хәыҷык итәазшәа ибеит. Нас Синаҭ акы наиалҳәан, адәахьы дцеит, ахәшә аазгоит ҳәа акәхап ааигәахәит Гьаргьгьы.

– Гьаргь, уусқәа рацәак иееим, – иҳәеит Синаҭ дԥышәарччо.

– Иахьи зылҳәа, уара Синаҭ? – дцааит Гьаргь.

– Иахьыз умбои, **аԥшьра** ахьит, лҳәеит.

– Ҳуиҭкагьы уаргьы шәыхқәа ааинышәҟьааит, иаԥылшьқәо дырҟәаҵны иара ахьаа зыртәаша сылҭааитеи, – иҳәеит Гьаргь, уажәшьҭа хәарҭак шоушаз аҟара дырны дааԥышәарччаргьы цәгьа имбо.

ИХЫ ААХЦӘА ИУХАГЫЛОУП

Аены Лыхны ақыҭан, Паш-иԥа Ҳаџьараҭ ҳәа ақәра ду ныззцыз хаҵа бзиак анышә дарҭон. Гьаргь аԥсы анышәаҭараҿ даннеи, итәақәаз шьоукы аԥсшәа нараҳәаны длатәеит.

Ари дыштәаз збаз зегьы азәазәала, ӡыџьа-ӡыџьала икәшо маҵара ауаа еилақь иааилагылеит. Урҭ ԥшын уажәы ирмаҳац лафк, ма ажәабжьк шԥеимҳәари ҳәа. Акы нараҳәо, акы аараҳәо, уажә сыцәгәыр иаҿашәарыда ҳәа дышрылаԥшуаз акәымкәа, ейлагылаз дынрылс-аарылсуа Гьаргь дахьтәаз иганаҿы дааины даатәеит иԥацақәа хыршаны зқьаф хәычык қацаны иқаз, ари ақыҭа иатәыз Рафеҭ ҳәа хацак.

– Иқоузеи, Рафеҭ? – дҵааит Гьаргь.

– Ус ашьшьыҳәа ҳааиуеит, – иҳәеит Рафеҭ.

– Гьаргь, џаара ԥхашьарам, рҳәоит, абри сара аказы суазцаарц сҭахужьҭеи акраацуеит, аха умариа збомызт.

– Сузызырҩуеит, – аҭак ныҟаицеит Гьаргь.

– Абри сара саб Маҳмуҭ ибзианы уихаанымзи?

– Маҳмуҭ бзиахә сихаанымкәа, иԥаца шла дуқәа хыршаны, излак ҭыхын умҳәозар, иеиԥш ахаҵа дмаҷын ҳқыҭан, – ари уажә акы дшаркәашоз Гьаргь ицәа иалашәаны.

– Иқалаз умбои, Гьаргь, саб сара аарла ауп дшысгәалашәо, сӡызцәа шьоукы уаб уиеиԥшуп, рҳәоит, даеа шьоукых имԥангьы уқам, рҳәоит. Уара угәанала саб сиеиԥшума? – дҵааит Рафеҭ. Игылан ирзызырҩуаз абри Рафеҭ, Гьаргь дзыхҭеикзеи, ижәбап џьара ак ихимҳәаауазар, ҳәа инеиҿаԥшы-ааиҿаԥшуа игылоуп.

Гьаргь, Рафеҭ диҿаԥшуа илабашьа аԥынца адгьыл иныҵакшаны: – Иқоу удыроу, Рафеҭ, – аниҳәа, Рафеҭ ихы ӡышьҭыхны Гьаргь днеиҿаԥшит исеиҳәарызеишь ҳәа.

– Сара сызлаухәаԥшуа ала, узлак ааҭыхны, уԥацақәа шкәакәаны ишәызар, уаб Маҳмуҭ рыцҳа даиаанза умнеиааит, ихы аахцәа иухагылоуп, – иҳәеит Гьаргь. Абри акәын узызԥшыз Рафеҭ ҳәа зегь ааибарччеит.

САРА ШӘСЫҚӘГӘЫҐНЫ ХЬҬАК ШӘЫЛАШӘЫМЦАН

Гьаргь еыла агаҿынтә дшаауаз иӡыза бзиа алаф зциҳәалоз Маҭбеи иҿы дымӡахыцит, ааигәагьы дзымбац, џьара џәыкгьы илсхып, лафкгьы ҳҳәап, имазар рыжьтәкгьы ҳжәып ҳәа збаны.

Гьаргь инеира збаз Матбеи даара игәы иаахәеит. Еицәажәо инатәеит.

Матбеи ипшәма рхәы армазеира нап алыркит. Апечкаҿ амца аиқәцара далагт, аха лара ишылтаху илзеиҿкаауам, лымҩы ееим. Амца абажә-мажәқәа иақәылцаз алҩа рыланарччын, рнапқәа рыла иаахшьыло итәоуп. Ус, Матбеи даацәажәан: – Сусқәа ееим, Гьаргь, – ихәеит.

– Иҟалазеи?

– Иҟалаз умбои алҩа ҳаганы ҳаштәоу, ишубо еипш азынра ааины иааҳадгылеит, арахь мҩы хьышьатцәрак сымазам, иахьпысҟогьы ҳәа акгьы сыздырам.

– Уи хьаас иумкын, Матбеи, амҩы меигзарахда сара исымоуп, сбаҳча итагылаз атлақәа зегь хысцәтцәеит, иҩыцны еибыстар стахуп. Машьынак уманы уҩеир ихытцәтцәаны икажьуп, азна ааугап, – иҳәеит Гьаргь мыжда дыцәгьахәыцуа.

Ари заҳаз Матбеи даара игәы иаахәеит.

– Итабуп, Гьаргь, саргьы цьара акы саҧсахап, – иҳәеит.

Матбеи дҩагылан алҩа напыла наҟ инапхьацо, егьи ауадаҿы ахьурзы армазеира иаҿыз ипшәма лҩы днеин, илзеитеиҳәеит Гьаргь иеиҳәаз зегьы.

Матбеи ипшәма лахь ихы наирхан: – Иҟоу бдыруоу, бара, ариаҟара абзиара ду ҳзыҟазтцо ус баша даҳшьтыр иашам, ани ҳарбаҕь затцә изаҳшьып. Уи акәхеит, рарбаҕь ршьит. Матбеи дцан аандоума ак шәаны иааигеит. Игәыла Симон дипхьаны даагеит. Арбаҕь анмазеиха, апшәмапҳәыс абыста аанылцан илатәан акрыфара-акрыжәра иалагеит. Хәмарроуп, ччароуп. Ажәакала, лафҳәароуп, иаханы ажәра иаҿуп. Матбеигьы иахьтәоу инбжьагаланы амҩы азбыхә налеицалоит. Гьаргь атакс хьаас иумкын сымҳәахьеи ҳәа Симонгьы дыниалацәҟәоит. Матбеигьы цәалашәарақәак имамкәа дыҟам исас игызмалшьақәагь ауимдырхуо.

Иангыла, уашьта сцалап, аамтагь акыр инеит, иҳәан иеы ахьҿаҳәаз ашҟа иҿынеихеит. Матбеигьы Симонгьы неин иеы амгәырххақәа аадырххан, иеышькыл аанкыланы дыҩеыжәыртцоит.

– Шәымш аабзиахааит, – иҳәан агәашә дынтыцны ҩажәаҟа метра днеихьан еипш, Гьаргь иеы аақәиргьыжьын: – Матбеи, – иҳәан ибжьы наиргеит.

– Изакәызеи? – иҳәеит Матбеи.

Изакәу умбои, сара сызлахәаапшуа ала сынтәа азын ишакәым аеарыцәгьар ҟалоит, заа мҩык уашьтал, сара шәсықәгәыгны хьтак шәылашәымтцан, мҩы хышьхатцәак саргьы исымазам, – иҳәеит дпышәырччо.

Маҭбеи иҧшәма Лиза лахь ибжьы наиргеит, бласны сшәақь ааг ҳәа.

– Иҟалазеи?

– Иҟалаз бымбои, бырбаҕь зацә зфаз абга бжьаланы иахьҩеиуа? – иҳәеит Маҭбеи.

МУРАҬ ИҚӘЫМҾИЕИТ

Тәан Мураҭ иҧҳәысаагара хәычык инахыҧахьан. Иуа-иҭынха ирҭахын Мураҭ иҵәҩаншьап змырзшаз азә дизааргарц. Инаҵаааҵауа ишдәықәыз, лызбахә раҳаит Марушьа ҳәа Бзыҧ ақыҭан инхоз зҕаб бзиак.

Ас-ас ҳәа Мураҭ илымҳа ианҭыршь, дцаны дибар цәгьа имбеит. Ҽыҧхҭи-еыҧхҭи еибабшаауеит рымҳәои, ҩызцәас ишьҭихит зҕаб бара дахьцоз Габечиа Гьаргьи Кәырцхи Даҵьи.

Амҩа иқәлеит еыла, рымҩагьы акыр ихароуп. Мац аҕьычцәа дрылабжьон, иара аҕьычцәа дреиҳабын ҳәа, Гьаргьи Даҵьи, Мураҭ илабжьара иаҿуп. Мураҭ ихьзи ижәлеи ауаа ирылаҵәаны ишыҟаз еиҧш ала, ҧшра уамак иманы дыҟамызт, уахьынаихәаҧшоз уаҩ кьаҿк, еиқәаҵәакы, иҧынҵа аадуны дыҟан.

Абааҧсы Мураҭ ҳахьнеиуа ухы шымҩаҧугаша, иуанхәаахараны иуабхәаахараны иҟоуи ҳзызнеиуа азҕаби рҿаҧхьа уҿы иаанагалакь шумҳәаша, мамзар аусқәа шееимхо ҳәа акы аанмыжькәа зегьы ихы аҭагалара иаҿуп. Мураҭгьы аффа длацәҟәуа, акы шәсырҧхашьом, зегь шәара ишаашәҳәо иҟалоит ҳәа агәра дыргара даҿуп.

Амра шьыбжьы инхыҳәҳәоны Марушьа лаб Мачагәа игәараҭаҿы рыеқәа нҿарҳәеит. Аҧшәмацәа рҧылан аҧсшәа рарҳәеит, нас аҩныҟа илеибагеит. Мачагәа арҭ рааира акы ишазҳәаз минуҭк ала ицәа иалашәеит рхымҩаҧгашьа ала. Игәылацәа даарыҧхьан ашьтәа лкажьны ирзишьит. Абар аҵх агәҭа иахысхьеит астол иахатәеижьҭеи, лафҳәароуп, шәаҳәароуп, кәашароуп. Мураҭ дзызнеиз Марушьа лҩызцәагьы ларгьы итәоу ирхагьежьуа рымаҵ аура иаҿуп. Марушьагьы уашьҭа иаулымдырхоз арҭ ахацәа рааира зызкыз. Марушьа лыҧшра-лсахьа бзиан, ажәаҿгьы уара ишааухәоз иаҿоукуаз азә лакәмызт.

Мураҭ иакәзар, астол аҿы макьана дыцәгьамызт, Гьаргьи Даҵьи рыла идырбо, рҿы идырбо ус дааргон. Абар уажәшьҭа ашара иалагеит, зегь пату еиқәҵаны астол иахыҵит. Ус анапызәзәара ашҟа инеит. Марушьа лгәыгәым кны азы рзылалышьҭуеит, еиҳаб-еиҵбыла анапызәзәара иаҿуп. Знапы азы ақәызҭәақәаз наскьа-аакьаны аҵәажәара иаҿуп. Ус, Мураҭ иаамҭа анааи,

анапызәзәара далагеит. Игәы мыжда иамуазаап, Марушьа акы наласҳәақәап игәахәын, Марушьа дылҿаҧшуа дналагеит ацәажәара: – Сыхьӄәыршәа хәычы, ибдыруазар сҭахуп бара быда ҧсҭазаара шсымам. Ари иихәоз заҳауаз Гьаргьи Даҵьи ирымхацәгьахан, инеиҿаҧшы-ааиҿаҧшит, уара цәыгькы амҩа ҳаныҟәыз иуаххәаз ухашҭма ҳәа.

Марушьа Мураҭ азы ааизылашьҭра даӄәыцын, диҿаҧшуа, Мураҭ! – ҳәа ҿаалҭит.

– Сзыҩруеит, сыхаара, – иҳәеит.

– Уара Мураҭ, абарҭ узлацәажәақәо зегь бзиоуп, аха удин аныс абри ухы-уҿы еибызҭаз шаӄа мааҭ ҳәа иузеибиҭеи? – дҵааит.

– Аа, саабыкәыхшоуп, Марушьа, уи сҭынха бзиак исзыӄаиҵеит мааҭкгьы ахҭнымҵакәа, – иҳәеит Мураҭ. Мааҭкгьы шахҭнумҵаз сахьынуҿаҧшуагьы избоит, иауазеи ҵьара ӄәрышьқәак нахҭнуцар еиҳа еиҿкааны иӄаумцози, – лҳәан, дыччо аҩныӄа лҿыналхеит.

Арҭ еибырҳәоз заҳаз Гьаргьи Даҵьи иаарықәшәеит, русқәа хыбгалеит.

Гьаргь, Мураҭ ихы наиқәикын: – Ҳаушьит, ҳусқәа хурбгалеит, уҿы анышә нҭарҧсааит Мураҭ, – иҳәеит Гьаргь.

ГЬАРГЬ ИҦШӘМА ЛНЫҲӘАҾА ХЫНТӘ ИШИКЫЗ

Ҿнак Папба Басариан дсасны Гьаргь диҭан. Басариан қәрала рацәак дыӄамызт, аха илаф бзиан, деилӄьан, ацәгьеи абзиеи рҿы дахьнеиуаз алафҳәацәа, ажәабжьҳәацәа ихы рылаирхәуан, дхәыдангьы дыӄамызт.

Гьаргь исас иаара игәы иаахәеит, хәыҷыкгьы сааирлахҿыхп ҳәа збаны. Даргьы ахьтәаз аҵәы неиларҵон ҳаиҳа аҧыжәара згарыда ҳәа. Гьаргь иҧшәма илылшоз ала рхәы ӄалҵеит. Ус, рхәы анмазеиха ирықәшәаз ҩыҵьа агәыла ҷкәынцәа рыманы рхәы инахатәеит. Гьаргь Анцәа улҧха ҳаҭ, иҳәан, аҵәца аник, Басариангьы аҷкәынцәагьы ижәны илатәан акрыфара иалагеит.

Нас, Гьаргь аҵәца аақәихын Басариан иахь ихы нарханы: – Басариан, угәы даеак ала иаанамгозар ныҳәаҿак скыр сҭахуп.

– Уара ишуҭаху бзиоуп, Гьаргь, – иҳәеит Басариан.

– Сыҧшәма ҧҳәыс Анцәа диныҳәааит, қыҭак ахәыҷқәа сзызаазо, зааҧсара дуу дсыгымзааит, – иҳәан ижәит.

Итәазгьы, Басариан раԥхьа днаргыланы, иныҳәа-ныԥхьаны иржәит. Даҿа ԥыҭрак ашьҭахь Гьаргь ажәлар иныҳәан, уигьы иахныҳәан ижәны илатәеит.

Уажә Гьаргь цәгьахәыц дхәыцуеит, ианаҵьалымбахеит, абри Басариан уаҳа ак шԥасзимырҳәари ҳәа.

– Басариан, – иҳәеит Гьаргь, аҵәца анаақәиҳ, – уара даҿакала угәы иаанагап ҳәа сыҟам, абри искуа аныҳәаҿа азыҳәан.

– Уара ишааурҭаху ибзиоуп, Гьаргь, – иҳәахт Басариан.

– Сара ишубо еиԥш аѡны санылкоуи санылками еиҟароуп, аԥҳәыс усгьы, ахаҵа усгьы, асас дааиргьы зегь знапы иҵызхуа сыԥшәма ԥҳәыс Анцәа диныҳәааит, – иҳәан дѡахан ижәит.

Уажәы ѡынтәны Гьаргь иԥшәма лныҳәаҿа икуеижьҭеи. Басариан ари иахиҳәаара издыруам. Гьаргь ихы еилаԥсама ҳәа иҭахы-иҭахым иааникалахт аҵәца, нас егьырҭ итәаз аҷкәынцәагьы.

Гьаргь еиҭах аҵәца аақәихын, абри зҿы еилго азә иакәзар уажәшьҭа ак шԥеимҳәари ааигәахәт.

– Басариан, абри аныҳәаҿа еиҭах убас искыр сҭахуп. Абри сыԥшәма уахьлыхәаԥшуа дцәабаашәа дубоит, аха дааилыхны улыхәаԥшыр, ашәаза даѡызоуп, амаалыҟь цәа ауп илыҟәну, убри аҟнытә даҿазныкгьы Анцәа диныҳәааит, дсыгымзааит, – иҳәан ижәит Гьаргь.

Басариан дхәыц-хәыцуа игәы ԥҵәазаны, Гьаргь иԥшәма лныҳәаҿа акра дшаҿыз.

– Гьаргь, – ҿааиҭит Басариан.

– Сзырѡуеит, иҳәеит Гьаргь.

– Изакәи, уара, ҳцан-ҳаан уԥшәма лныҳәаҿа акра ҳаҿуп, ма уамак лакәында. Сара излазбо ала, уԥшәмагьы уаргьы шәаайлаҵаны сан лышьҭахь ачыра азбжакы шәаҟаразам, – иҳәеит Басариан дыччо.

Гьаргь дзызԥшызгьы уи акәын. Гьаргь иаҵәца аашьҭихын дѡагылан Басариан иаҵәца иааниҟьеит.

– Ҽаанбзиала унеиааит, уан дугымзааит қыҭак ауаа абыда шәзаазаз. Аԥхьан, сыԥшәмагьы саргьы ҳаздуныҳәалаз уан лышьҭахь ачыра, убри аҟара иԥсылазар, убри аҟара еиҿкаазар, ишубо еиԥш саргьы макьана схәыдаҵәҟьан сыҟам, салхәдаамкәан Анцәа сҟаиҵааит, – иҳәеит Гьаргь.

Иҭабуп, Гьаргь, ухәы зѡыдахааит, усалам хымԥада сан илысҭап аѡны снеир, – иҳәеит Басариан.

МАМЗАР ШӘЫЛЗЕИӨЫМДЫРААР ҞАЛОИТ

Гьаргьи, Лзаа ақыҭан инхоз Хыш Дарафеии, Ауадҳара аԥсшьарҭа өнаҿы рыԥсы ршьон. Дарафеигьы алафҳәаразын иуҭахуази ажәаҿы ишырҳәо еиԥш, ихны иҿан.

Аԥсшьарҭа өнаҿы зыԥсы зшьоз зегь еснагь Гьаргьи Дарафеии ирыкәшаны итәан. Дара-дара еихлафуан, мамзар азә дыхҭаркуан, уи дцәылырхуан хгарҭа имоуа дҟарцон.

Ари аԥсшьарҭа өны иацәыхарамкәа, қьала хәычык ргыланы, ԥшьбаҟа цьма иманы иԥсы ишьон Чывка зыхьзыз Анхәатәи хаҵак. Чывка уахьынаихәаԥшуаз хаҵа аԥшькы, ишәагаа рацәак идумкәа, иԥаҵақәа аахыршаны дыҟан. Аха, иалухуи, иԥшреи исахьеи иақәнагахашаз аҟәыҕара аацәмачума уҳәо дыҟан. Чывка лассылассы аԥсшьарҭа өнаҿы дааилон. Ари дгәазҭаз Гьаргьи Дарафеии уеизгьы ирҭахыз уи акәымзи, зынзаск ҭыԥ ирҭомызт. Дрыманы инеины ашьашәыраҿы ианылатәалакь, арҭ збоз аԥсшьацәа еибарөны дара рахь инеиуан, ҳазхара ҳаччап ҳәа. Иара Чывкагьы ак сҳәақәоит ҳәагьы дналагон, аха аҳәаха иадразомызт, иараминуҭ дааҿахырцәон. Ус, ёнак итәаны ишлафуаз Дарафеи даацәажәан: – Уара, Чывка, абри уани уаби Чывка ада уаҳа хьзы рымбазеи, иабарԥшааи сукәыхшоуп?

Чывкагьы ихы ааирцысын, акгьы сыздыруам, иҳәеит.

– Ушаҟәыҵра абааԥсы, Дарафеи, – иҳәеит Гьаргь. – Иадубалазеи уара Чывка ихьз, сара сызлахәаԥшуа ала, иара уигьы ицәымцхәушәа збоит. Чывкагьы хьзы цәгьам аха, иара Чывка иԥшреи исахьеи иақәнагоз ԥсуа хьзык имазар еиҳа еиҕьымзи, – иҳәан, игылаз рахь дналацәҟәит. Нас, Дарафеи, Чывка ихьз убриаҟара игәхьааугозар амни лаҟ азы илеиуа аҿы длыбааган, азы дыҭҳәаны, дааԥшьаны ԥсуа хьыз бзиак иҭ, уаҳа иумозар, – иҳәеит Гьаргь.

Ёнак зны ицо-иааура аз-ҵәҵәы ашҟа ибжьаз аԥсшьацәа, аԥсшьарҭа өны азааигәара равтобус ргыланы, дара лыбааны инаԥшы-ааԥшуан. Ус, Чывка аԥсшьарҭа өны ахь снеиуеит ҳәа дшаҿыз данырба, цәажәарҭахәыс дыркит. Иаргьы идыруаз иоурысшәа ҟәыжә-быжәқәа рыла ак расҳәақәоит ҳәа даҿын. Ус, ианынаԥш аԥсшьарҭа өны аагәара иҳәуа иқәыз аеада рылаԥш нақәшәеит. Аеада збаз аԥсшьацәа ауама збаз дара ракәушәа, ахы ршьшьит агәы ршьшьит. Урҭ Чывка иҳәеит аеада дақәыртәан иԥатреҭ ҭырхырц, иаргьы мап имкзеит. Ишьапқәа еимҿҳәаны аеада данлақәтәа, ипатреҭ ҭырхит. Нас даваргыланы иҭырхит. Ари зегь збаз Гьаргьи Дарафеии ирыкәша игылаз аԥсшьацәеи ркьатеиах ԥцәҵәо аччара иаҿуп. Мчыбжьык аҟара аацуан еиԥш, ицо-иааура ибжьаз аԥсшьацәа рыла Чывка ипатреҭ

иқәдыршәеит. Ҷывка ипатреҭ шааиоузҵәаҟьа иман аԥсшьарҭа юны ашҟа дылбааит. Араҟа зыԥсы зшьоз зегьы Ҷывка ипатреҭ еимакны ахәаԥшха рибаҭом. Ус, ипатреҭгьы иаргьы шрымаз Гьаргьи Дарафеии ахьтәаз еиманы инкылсит. Апатреҭ неимда-ааимдо ишахәаԥшуаз Дарафеи даацәажәан: – Сара сызлахәаԥшуа ала, акы ахуҳәаауа иҟам, аеада акәзар изаманахәха иҭыҵит, Ҷывка иакәзаргь дҷыгәза давагылоуп, – иҳәан игылаз рахь даалацәҟәысхт.

Ҷывка дгәырӷьаҵәа даацәажәан: – Абри ижәбо апатреҭ, сан лаҳәшьа Баҭым ирымоу ҳамҭас илзысышьҭырц сҭахуп. Уи спатреҭ ахьлымам есқьынагь хьаас илымоуп, шәгәы ишԥабо, – дҵааит Ҷывка.

– Ари апатреҭ макьана иахәамԥшыцыз Гьаргь дахьтәаз, арахь исшәырбеи, уара, апатреҭ, – иҳәан иаарымихны акраамҭа дахәаԥшуан. Игылан ирыхәаԥшуаз аԥсшьацәа уажә рцәа иалашәаны иҟан Гьаргь акы ахимҳәаакәаны шимуаз. Нас даеа знык илаԥш апатреҭ инахиган:

– Ҷывка упатреҭ ҳәара аҭахымкәа иҭыхуп. Амала, сара сгәанала абри апатреҭ аҵаҟа убас еиԥш ианҵатәуп: "Арымарахь сара – арыӷьарахь аеада" – ҳәа. Избан акәзар, ани Баҭым ирымоу уан лаҳәшьа шәылзеиюымдыраар ҟалоит, – иҳәеит Гьаргь.

ГЬАРГЬИ МАҲМЕДИ СИМОН ИБАРА ИШНЕИЗ

Дәрыԥшь ақыҭан имюаԥысран иҟаз аныҳәа азыҳәан аеырыюра аеазыҟаҵара иаҿын. Аеқәа адәы иахыганы иаиалга ашьҭахь, Гьаргьи июыза бзиа Маҳмеди ирызбеит, згәы рахәымкәа ишьҭаз рюыза Агрба Симон дырбаразы. Ус иагьыҟарҵеит. Рыеқәа июрықәтәан, ишиашаз Симон иҿы илеыжәҵит. Уи иԥшәма дырԥылан аԥсшәа анралҳәа ашьҭахь, илыман Симон дахьышьҭаз ауада инеиюнашылт.

– Ушԥаҟоу, Симон, – рҳәан, аԥсшәа иарҳәеит инапы аанкыланы, дахьышьҭаз. Симон иԥшәма иараминуҭк ала ашәашәи рзылшьит. Рхәы мазеихаанза, лҳәан, арҭ аюыцьагь Симон иацәажәо иахьтәаз, ауаткеи ахыржәлеи наган астол иныкәлыргылеит. Ус, фырҵьанк-фырҵьанк ааныркылеит, нас Симони дареи лафк неибыҳәо, ҵәык неилҳәо агьиуа ишааиуаз, даеа акака ааныркылан, Симон дырныҳәеит. Даргьы акыр иаалахҿыххеит. Ус иштәаз Маҳмед дюагылан днеин Симон дахьышьҭаз наҟгьыааҟгьы иҿы днагәзын:

– Симон Анцəа уҳагимыжьаауит лассаамҭа, уара уҟазаара ҳара ҳзын акыр иаԥсоуп, – иҳəан, иҭыԥаҿ днатəеит. Гьаргьгьы дԝагылан Маҳмед ишыҟаиҵаз еиԥш иааҟаиҵан, иҭыԥаҿ днатəеит дхəыцуа. Ари иҟарҵаз Симон мыжда ак шахиҳəаауаз аҟара рцəа иалашəеит.

– Уара абра исзеилымкааз ак ыҟоуп, – иҳəеит Симон.

– Изакəызеи, Симон, иузеилымкааз? – дҵааит Маҳмед.

– Шəарҭ абра шəааижьҭеи шаҟа-шаҟа фырҵьан шəкхьеи, уара?

– Ԝба-ԝба фырҵьан роуми, – аҭак ныҟаиҵеит Маҳмед.

– Аа, – иҳəеит Симон.

– Шəарҭ абра шəанааԝнашыла, ушԥаҟоу шəҳəан баша снапы аасымышəхит ауп. Уажəы ԝба-ԝба фырҵьан анышəк, суатка шəгəы арԥшааү сыздыруам, шəааины сҿы шəагəзит. Сара излазбо ала, даеа убриаҟара аанышəкылар, даеа хəыҷыкгьы шəласкьаны шəагəзуазар акəхап, – иҳəан дааԥышəарччеит Симон.

Гьаргьи Маҳмеди неиҿаԥшы-ааиҿаԥшит. Гьаргь дԝагылан, Симон агəыцҟьара Анцəа иуаҭəеишьааит, учеиҵьыка азҳалааит, бзиала ауаԝы дузааилааит, – иҳəан Маҳмед иахь ихы наирхан, – Маҳмед, уашьҭа ҳдəықəлар цəгьамызт, иҳəеит.

– Ҳабацои, уара Гьаргь, ани ҳшəашəи?

– Ашəашəигьы бзиагəышьоуп, аха уи афара ҳахьынзаҿу, ари избо дааҳəны ҿыцха длаиар, иаҳзынхаз ишьҭахь ачыра заҵəык ауп, убри ҳаиргəзаанза ҳаԝныҟақəа ҳцар еиҳа еиҕьушəа збоит.

УАСИЛ ИАԤСАНЫШƏАҬАРА

Гьаргь иԝыза бзиа Уасил дыԥсит. Абри амш аены анышə дарҭоит ҳəа адырра иоуит. Гьаргь дыԝеыжəлан амԝа дықəлеит иԝыза диҵəуарц. Уасил игəарԥ даназааигəаха, дылеыжəҵын, аеқəа рацəаны иахьҿаҳəаз инҿеиҳəеит. Ҵəуара ҳəа инеиуаз ахацəақəагьы аԥсшəа аареиҳəан, раԥхьа дгыланы иҿынеихеит. Агəарԥ ахь инеиаанза абас 20-ҟа метра гəарабжьараны ибжьаланы инеиуан. Гьаргь данынаԥш амԝа нымԝахыц арахə рацəаны ишеилатəаз ибеит. Иараминуҭ иихəыц уара идыр, иаарылҵшəа итəаз ацəҵыс химпаҿ хəыҷы, аарла зтəыԝақəа аахылҳəҳəоз, "ԥшьи" иҳəан иҟамч ала иааршəаны, иаԥхьа ишгылаз иман агəарԥ дынҭалеит.

Гьаргь ацəҵыс иманы агəарԥ дышҭалаз збаз адышшылараҿы игылаз Уасил иҷкəынцəа, иаурымдырхуаз Гьаргь иаԥхьа иргылаНЫ инеицоз дара рыцəҵыс хəыҷы шакəыз.

Уасил иҷкәынцәа Зыкәти Андреии ирдыруан раби Гьаргьи ирбжьаз алаф. Уажәы Гьаргь ара ак мҳәакәа дшымцоз гәҩарас иркит. Ус, адашшылацәа ахьгылаз, ицә иаԥхьа ишгылаз данынарывала, Уасил иҷкәынцәа ихы нарықәикын: – Абри џьара инҿашәҳәа, ацәымза аан сақәымшәар ҳәа сшәоит, сара исымҭан иԥсы иашәҭа, – иҳәан ицызгьы иаргьы рхылԥақәа астол инықәҵаны ҵәуара иҩхалт. Иҵәуан ианылбаа адашшылацәа данрыдашшылан, Уасил иҷкәынцәа рахь ихы наирхан: – Шәаб иааԥсарақәа шәызбзиазааит, иеиҳа ауаҩра ныҟәыжәгааит, – наҳәаны, сынрыдҵуеит ҳәа дшаҿыз, Уасил иҷкәын аиҳабы Зыкәыт зыхьзыз Гьаргь иахь ихы наирхан: – Иҭабуп уааԥсеит, Гьаргь, амала ҳаби уареи шаҟа шәеизааигәаз ала, иааугаз аԥсаҭатә даеа хәыҷык атәыҩақәа дузаргь ҟалон, – иҳәан дааԥышәарҷчеит.

Гьаргь ԥыҭрак ҿымҭкәа дгылан дырҿаԥшуан, ус даацәаҗәан:

– Амна хыхь иқәу шәаб рыцҳа Уасил иԥаҵақәа реиԥш ихыршаны, атәыҩақәа зхагылақәаз аԥсаҭатәқәагьы срықәшәақәеит, аха, иалухуи, ҟәрышьла сеихьибамгзеит, – иҳәан, изԥшны игылаз иҩзцәа рахь иҿынеихеит.

УАРА УАН ЛААН АУП...

Гьаргь иан ақәра ду наганы дыԥсит. Иашьцәагь иаргьы иараминуҭк ала аеазыҟаҵара иалагеит аԥсанышәаҭара. Гьаргь идыруан заманала иара дахьнеихьоу-дахьааихьоу зегь еибарҵысны Анцәа иахԥыхьаиршәеит ҳәа амҩа иқәлар иусқәа шеимхоз. Аԥсанышәаҭара аены 13 қәаб абысҭа дируит, иақәнагахашаз аҟәыд дырмазеит. Ҽык иақәтәоны иҟаз азә даанымхеит, ҵҩа зма-мыз ауаа иеиқәшәеит.

Аԥсы анышә данарҭа, ажәлар ирыхан илаган иладыртәеит, крырфеит-крыржәит. Ус, хәыҷы-хәыҷы зегь аишәа иахыҵит.

Гьаргь иҩызцәақәакгьы аеқәа аадырхәмарыр цәгьа ирымбо иҟалеит. Азәык-ҩыџьак раҟарагьы аҩны аганахь ала рыеқәа аҟамчы нарыхҟьо аеырхәмарра аеазыҟаҵара иаҿын.

Гьаргь иҩызцәа алафҳәацәа Мураҭ, Џьгәаҭ, Даџь уҳәа агәарԥаҿы шәнаскьа-ааскьеишь аеқәа дырхәмаруеит, машәыр ҟамлааит ҳәа аԥссы илацәҟо апориадок аҟаҵара иаҿын.

Арҭ зегьы зҿыз збоз Гьаргь иқәлаз бзиагьы дызбоз, усҟантәи аамҭалзы Гәдоуҭа араион араиком аҩбатәи амазаныҟәгаҩ Плиа Гриша уамашәа ибаны дрыхәаԥшуан. Ари закәи, шәана
ԥсроу чароу уаҩы изеилмырго, Гриша дзыдгылаз рацә
ҿын. Ус, анҭ иеыжәыз азәы аеы сырхәмаруеит ҳәа, иеы аҟамчы

нахҟьаны агәарҧ данаақәыхх, Гриша ахаха днеиҧылан, – наҟ унагьажьындаз, – аниҳәа, – иеыжәызгьы иеы аҕәра днахан, аҩны аган днавалеит.

Гриша, Гьаргь диҧхьан дааиган: – Абарҭ зҿу закәу сзеилым-кааит, – аниҳәа, Гьаргь, – сеидыруоу, – иҳәеит.

– Ишҧоузымдыруеи, аеқәа ахьдырхәмаруа умбазои? – иҳәеит.

– Ирымуазар идырхәмаргәышьааит, – иҳәеит Гьаргь.

– Гьаргь уара, сан дыҧсыргьы абас аума ишыҟашәҵо? – аниҳәа, Гьаргь дҧышәырччо: – Гриша, уи макьана Анцәа дуцәим-шьааит, аха ариаҟара ара иаiныҟала, уара узызкқәоу рыла, уааул алакә ду захьзу ҟаларaны иахьыҟоу, – иҳәеит Гьаргь.

УАХЬ АЦАХА СЫМАЗАМ

Зегь аџьалк-аџьалк рымоуп, иаамҭа аaин адунеи иҧсахгәы-шьеит зажәеи злафи ауаа ирылаҵәаны иҟаз Џьни Џьгәаҭ рыц-ҳагьы.

Ргәы иалсит ари иҧсра заҳаз, ирҭахгәышьан иҵегь дрыма-зарц, аха аџьал аџьалуп иҟоуҵари. Ҧшьымш дыкҿан, рыҧ-шьымшкгьа аҧсраҿы дыҟан иҩыза бзиа, алаф ицызҳәалоз Гьаргь Габечиагьы. Иҩыза иҧсра игәы иалсит Гьаргь, аха илуршози, иа-амҭа аaин дцагәышьеит.

Аамҭа ааит Џьгәаҭ аҵыхәтәантәи имҩа акәҵара. Ишиқәнагаз еиҧш ихцәажәеит, аҳалал ирҭеит. Нас Џьгәаҭ иҩызцәа аҭаҳма-дацәа ихаргыланы апатреҭ ҭыхра иалагеит. Ус, Гьаргь дахьгылаз ауаҩы дизынарышьҭит, аҭаҳмадацәа дрылагылан, Џьгәаҭ диха-гылан ипатреҭ ҭихырц. Аха иара мап икит. Ари знакәым, ари ҩынтә акәым аҳәара ирҭоижьҭеи, гәыҧ-гәыҧла инеины ихагыланы зпатреҭ ҭызхуа аҭаҳмадацәа. Аха умҧсит, Гьаргь иаҿаршәзаны мамоу анысҳәа, мамоу ауп, – иҳәеит. Ари зегь збаз Смыр Қы-беи Гьаргь дахьгылаз днаидгылан: – Гьаргь, Џьгәаҭ уара уҩыза бзиа иакәын. уара уаҟара изааигәамызгьы неины ихагыланы рпатреҭ ҭырхуеит. Иҟалазеи, нас, уаргьы унеихагыланы упатреҭ ҭухыр, абриаҟара аҳәара анурҭа.

Гьаргь акраамҭа ҿиҭзомызт. Нас, Қыбеи ихы наиқәикын ус иҳәеит:

– Уара Қыбеи, ибзианы дудыруазу Џьгәаҭ?

– Гьаргь, дзымдыркәа, – иҳәеит Қыбеи.

– Сара излазбо ала, Џьгәаҭ уара цқьа дуздыруамызт. Ани адәы даныкәыз уаҩҧсы дызмыхәоз папаҵҟәыр зыҧсхакыз ауаҩ иакәын. Уа дахьнеиуагьы еи ҟаиҵоит ҳәа уҟоума. Анҭ ахшыҩ-

цақәа ихагылаНы апатретқәа тызхуа зегь ҳазну ашықәс азыҳәан идикылараны иҟоу роуп. Апатретқәа дрыхәаԥшуа, арахь шәааишь ҳәа азәазәала инацәа дырбо рыԥхьара даҿызаауеит. Сара, ишубо еиԥш, Қыбеи, хәычык сеилахоуп, макьана уахь ацаха сымазам, – иҳәеит Гьаргь.

АЛИМОВА ИАЛОВАИА

Аҷандара ақытан ирымаз Гьаргь иаҳәшьеиҳаб лыҷкәын Чамагәуа Аркаша ԥҳәыс дааиган, ачара ду рыман. Аԥшәмацәа ргәыла Гьаргь иҩыза Џьни Џьгәатгьы имахәарқәа хьашьшьаа амацура даҿуп. Гьаргь дназлаз ари ақыта иатәыз атахмадацәа Царгәыш Арзамет, Ҳаг Махты, Сагариа Еснат, Ҳаг Мақьтат уҳәа ашьашәыраҿ итәаны еинҟьазаны лафҳәароуп, ччароуп изҿу. Џьгәатгьы дрылатәазар итахгәышьоуп, аха иауам, ачара алак-ҩак зегь иара инапы иануп. Иара ус данынарывсуа цәык нарылатаны днлиасны дцоит ауп. Арт еидтәалаз рыхәмарра-рыччара збаз, ацирк аҿы иҟоушәа ирыкәша игыланы ччароуп изҿу. Ус Џьгәат папацҟәыр данаарывалах, Арзамет ихы наиқәикын: – Арзамет, удинаныс, амни Гьаргь иаҳәшьаԥа Сақаниа Манча ичычаз аԥҳәыси иареи ирзеибауз атәы шиурҳәара, – иҳәан Џьгәат, дынрылууаа дцеит.

Арзаметгьы иитахыз уи акәын.

– Ҳзырҩуеит, Гьаргь, – иҳәеит.

Ара иааины ацәы ҳалацаны ицаз Џьгәат мыжда игәы ианатахха уеизгьы-уеизгьы, егьарааны ишәасымҳәаргьы ацара-аара даҿызаауеит, – иҳәан, иҟалаз ахтыс дналагеит Гьаргь.

– Ари ахтыс аныҟала Аџьамеыгра ақытан хантәаҩыс дҳаман Манча. Уи сара дсаҳәшьаԥоуп ҳәа исҳәом, усҟантәи аамтазы Аџьымеыгра ақытан, Гәдоута араион аколнхарақәа акы ашьтахь игыло иҟамызт. Чаиума, татынума, арахә рферма бзиагь ҳаман. Убри аамтазы дызгәалашәо шәыҟазар ҟалап, Акәантәи даарышьтын аус луан Гәдоута араион аҿы зоотехник хадас, лышәага аамаҷны, лхы шкәакәаза Алимова ҳәа ԥҳәыск. Лыхьз сгәалашәом, уаҩԥсы имҳәеит, – иҳәан иажәабжь ацҵара дналагахт Гьаргь. – Алимова аусура дышналагацәҟьаз еиԥш, иараминут, араион аҿы иҟаз аколнхарақәа рфермақәа ргәатара далагеит. Ус, енак Аџьымеыгра дааит, Манча иферма атагылазаашьа зеиԥшроу гәалтарц. Манчеи лареи аԥсшәа ааибырҳәан, нас икабинет аҿы днеиган илирбеит 55-хы ажәхьақәа зныз [illegible]
Аферма лылала илбарц анылтахха, Манча димә[illegible]
днеит. Алимова арахә дрылаԥшны илбеит, раазашьа [illegible]

Аха лгəы назмыгзаз араҟа ажəқəа ахьҭакыз х-хык ажəқəа имхьоз шыҟаз анылба ауп, урҭ зынза имхьазоз жəы-жəлақəан, урысшəала иаловые коровы ҳəа изышьҭаз ракəын.

– Арҭ ахыжəк крырҿоуҵоижьҭеи иҵуазеи? – дҵааит Алимова.

– Хəышықəса раахижьҭеи ишҧамхьари ҳəа ҳшырзыҧшыз имхьазакəан иаанхеит, – иҳəеит Манча, ари даара уама дук аҵоуп ҳəа ихахьы иаамгакəа.

– Хəышықəса дуузза хыжəк хашəалахə рымазамкəан крырҿоуҵоит, ари иаанаго араион аиҵархара ауп. Мызкы ахи-аҵыхəеи рыла арҭ ахыжəк араҟа изымбароуп. Иҧсахны рхаҭыҧан ахш змыҵуа ықəыргыла, мамзар лахь ҕəҕəа уоур ҟалоит, – лыбжьгьы ԥхалцылеит Алимова.

Манча ари лцəажəашьа уамашəа ибо: – Аиеи, уи ҳахьзап, – иҳəеит. Уи акəхеит ларгьы длықəлан Гəдоуҭаҟа дцеит. Манчагь ажəқəа рыдагь ус имамкəа дыҟазма, ақыҭа дуузза шаҟа ҟаҵатə имаз акы днахнаго, акы даахнаго, ажəакала, ихыжəк рҭыҧ изықəымҵазакəа дааиуан. Мызк ааҵуанеиҧш Алимова дкылххы дыԥкылсит Манча иҿы. Уи иаархаашəа илеиҳəеит иусқəа шырацəаз, ажəқəа макьаназ рҭыҧ ишизықəымҵацыз. Ари заҳараны иҟаз Алимова лакəызма, дааин Манча дааизцəырҟьан, ишакəымыз диацəажəеит. Иаргьы дмақарт. Иааҧҵəаны бзиа рзеибымҳəеит. Данцоз арҭ аԥымшк рыбжьара, ма уусура аҵыхəа ҧцəоит, ма лахь ҕəҕəа урҭартə уҟасымцозар, лҳəан, лмашьына ашə аҕьеԥҳəа илкыдкшаланы дцеит.

– Уара Гьаргь, сара илакəсшьо, ԥ-метрак иҟаз адауаҧшь Манча, амни имаҟҿаҳəара аҿынза имԥазоз аҧҳəыс лыгəшəа аҳəашьа дақəымшəазеи? – иҳəеит Арзамеҭ Царгəыш дахьтəаз.

– Арзамеҭ, Манчагь урҭ рыгəшəа аҳəарақəа рзыҳəан дыцəгьазагəышьамызт, аха иалоухи, уи амаҭаҧшь лҿы имч азымхазагəышьазаап. Алимова дышиашаз араиком актəи амазаныҟəгаԥ иҿы днеин, Манчеи лареи рус акы аанмыжькəан зегь лҳəеит. Ма сара самшəх сусура, ма иара ҳəа лыеҳыҧсазаны длагылт. Араион аиҳабыра Манча иааҧсара ду закəу рдыруеит, ижəқəа хҧа мхьеит ҳəа иусура дызламаҳҳри, мамзаргьы лахь ҕəҕəа злаиаҳҭари ҳəа илеимцарк-ԥеимцаркқəеит. Аха Алимова руак аныҟамла сара ара аус сызшəыцуам ҳəа лылақəа кылцаны даагылт.

Манча иҧхьан дларган, иарҳəеит иҟоу абас ауп ҳəа. Аамҭала лахь хəычык уаҳамҭар, ари азырлашə ара иҳалахаз, Акəанза дԥабжьысыргьы ҟалоит, арҭ ара исхамҵгылт ҳəа.

– Анцəа иумҳəан сара сымш ала лахь шəоуа, ахара зду сара сакəзар, сыжəқəа хҧа мхьазар, лахь сышəҭоит ауп, – иҳəеит Манча.

Манчадгьажьны данԥеи, иҳаиҳәеит уаҵәы Гәдоуҭа аизара ду шыҟоу, араион ашықәсатәи ақыҭанхамԥатә усура аихшьала шыҟарҵо. Насгьы аҳәара ҟаиҵеит изылшоны иҟоу зегьы аизара ҳеалаҳархәырц. Уажәы зегьы иаадырҩуеит Манчеи Алимовеи рус ееимкәа ишыҟалаз. Манча лахь иоургьы шыҟало атәы. Аизараҿы сашьа иԥа Михеи сареи ҳаиватәан. Аизара аадыртит.

Азәазәала иқәгыланы ицәажәон аколнхарақәа рхантәаԥцәа, Манча азәгьы ажәа ииҭом, иаргьы ажәа даҳәаны дықәгылом. Ус ҳаԥшызар, Алимова ажәа лырҭан даақәгылеит. Илҳәеит араион аколнхарақәа рфермақәа зегь рҭагылазаашьа. Аҵыхәтәан ҳаԥшызар Манча изҵаара ашҟа дниасит. Иалоухи, аԥҳәыс ҟадыџь ишакәымз Манча ицәа ихыхны дцәажәеит.

Илҳәеит хәышықәса раахижьҭеи хыжәк имхьазо ҭаргыланы ишибо, убри аҵыхәала ԥынтә иалҳәаз лҳәатәы шынеимыгзаз. Асеиԥш араион аԥырхага ду азҭо иқәнагоу дшақәыршәатәу, лахь ҩәҩәа иҭара шиқәнаго.

– Уи атәы араион актәи амазаныҟәгаԥ иқәгылараҿы иҳәараны дыҟоуп, – лҳәан, лыбз аҵәа ахыхны длалбааит.

Убри аамҭаз араиком агылаха имҭакәа, Манча аҳәара ҟаҵаны дыԥхалт дцәажәарц. Михагьы, Манча цәажәара дышхалаз збаз сшьапы днаҩрагылт, – иҳәеит Гьаргь. – Манча аҵәажәара дналагеит, ииҳәара изымдырыр ҳәа ушәозу, ихны иҿан уеизгьы. Аџьамеыҩра аколнхара иамаз аихьзарақәа ртәы иҳәеит, иаԥхьаҟатәи ипланқәа ртәы иҳәеит. Зегь зырԥуеит. Нас, Манча ажәлар рахь ихы ԥышьҭыхны даацәажәан: – Ажәлар шәыххьа згааит, ара зегьы ишәаҳаит араион азоотехник хада Алимова лықәгылара, уи слықәшаҳаҭуп сара ԥынтә исабжьылгеит имхьазо ажәқәа хԥа сфермаҿы ишҭаку. Аха сара сзахьымзеит урҭ рҭыԥ ақәҵара, сусқәа ахьырацәаз аҟынтә. Абраҟа илҳәон лахь ҩәҩәа сырҭараны ишыҟоу – сара исыдыскылоит. Амала, абра сара исзеилымкаауа акы ыҟоуп. Уи закәи? – ҳәа шәҵаауазар, Алимова 18 шықәса раахижьҭеи хаҵа дыҟоуп хшаа ҳәа азәгьы длымазамкәан.

Нас Манча ибжьы ԥеицыхны ажәлар дынрылаԥшын, Алимова ихы налықәикын, урысшәала даацәажәеит:

Алимова 18 лет замужем, не имеет детей. Что Алимова иалова-иа тоже Манча виноват, да, – иҳәан дналбааит.

ЛЖЬЫ ЦАХЬЕИТ, АХА ЛЫБАӨҚӘА ААСҾАСКААИТ

Аҷандара. Саҕариа Еснаҭ иҷкәын Баџьгәыр изыҳәан ачара иуан. Гьаргь ачарахь иаҳәан, данцоз иашьа иҷкәын Котикгьы дигеит. Усҟан ауацәа уахынла еизон, адырөаены акәын ачара. Ауха акрыф-акрыжә иангыла, Џьни Џьгәаҭ, иөыза Гьаргь дынидгылан, уаха сара сахь уаалароуп, иҳәеит.

Гьаргь мап икит, – уара уҿынза харацәоуп, сара Аөзба Расим ажәа исҭахьеит, – иҳәеит.

Џьгәаҭ иуам, Гьаргь дивагьажьуа анс иҳәа, арс иҳәа, аөныҟа димгар имуит. Џьгәаҭ иөны ианнеи, усгьы ифа-ижә иҟан, абра шәиа иҳәан Гьаргьи Котики наган инышьҭеитцеит. Ашьыжь иангыла, Гьаргь днеин згәы рахәымкәа аарлаҳәа иҟаз Џьгәаҭ иԥшәма дахьышьҭаз аԥсшәа леиҳәеит. Џьгәаҭ дзыԥхьан иааигаз Ахы Маҳмедгьы даргьы рнапы азы наҟәырҭәан имазеины иҟаз рхәы инахатәеит.

Афара-ажәра иаҿуп еидтәаланы, арахь шьыбжь ааит, ачарахьгьы ицароуп. Ус, Гьаргь даацәажәан: – Џьгәаҭ, учеиџьыка азҳалааит, уаҳа ҵәыцакгьы сзацҵом, ачарахьгьы аус ҳамоуп, – иҳәан агылара иеыназикит.

Џьгәаҭ иуам, абарҭ аҵәцаҟәа аанукылароуп ҳәа Гьаргь дидԥсыланы дикит. Гьаргь зынза иаҿаршәаны мап икзеит. Ус аҵәцаҟәа инрыха-иаарыхо ишеимдырххоз, Џьгәаҭ даацәажәан: – Сыԥшәма лжьы цахьеит, аха лыбаөҟәа аасҿаскааит абарҭ умжәыкәаны ушоусмыжьуа, – иҳәеит. Изжәуам, анысҳәа изжәуам, уҭахызаргьы уеакнаҳа, иҳәеит Гьаргь.

– Иухьи абааԥсы, Гьаргь, саҳаҭыр убар ҟамлои, – аниҳәа, – мамоу, мамоу ауп, – аҭак ныҟаицахт Гьаргь.

– Сара еиҭах исҳәоит, лжьы цахьеит, аха лыбаөҟәа аасҿаскааит ианумк шысымуа, – иҳәахт Џьгәаҭ.

Котик днеин иаб иашьа дынидгылан: Гьаргь, иаанкыл абарҭ аҵәцаҟәа, иумаҳазои ишакәым ала ԥсык диныҟәуеит, – иҳәеит.

Гьаргь иганаҿы иҿаз ашә днагәҭасны иааиртын, Котик ишьҭаз ачымазаө лахь дырԥшуа: – Амни иҟәу дубо, амни лоуп дызныҟәуа, ани лыԥсы шҭаз лжьы ыфаны далгеит, лцәеи лыбөеи роуп иаанханы иҟоу, – иҳәан, ашә днаханы инкыдитцеит.

Аԥсуа ҽыбӷаҟазацәа Қарҭтәи аиподром аҿы. 1940 ш.
Асахьаҿы (арӷьарахьтә армарахь): 4-тәи – Гьаргь Габечиа, 5-тәи – Қьаазым Чуаз, 6-тәи – Золотинска Аншба.

АБНА РАСА

Ҽнак Маҭбеи дсасны Гьаргь диҭан. Ихәмарт-иччеит, рқьафқәагь ҟарцеит. Рызхара ианцәылибах, Маҭбеи ацара иҽазикит.

– Гьаргь, санаауаз аԥшәмаԥхәыс снап ак анылцан, – иҳәеит Маҭбеи.

– Изакәызеи? – дцааит Гьаргь.

– Изакәу умбои, убра Гьаргьраа раса жәла бзиак рымоуп, уанаауа шьаҭақәак узаагозар, лҳәан.

– Араса ажәла бзиа ҳамами аиҭаҳатәгьы заҟа уҭаху ыҟоуп.

Убри аамҭазы иааиз Гьаргь иашьа иԥа Михагь Маҭбеи аԥсшәа иаҳәан днатәеит.

– Уара ара Михеи уареи шәааицәажәала, сара арасақәа ыцхны иаазгаанза, иҳәан дындәылҵит. "Сара иусҭап араса жәла бзиа," – иҳәан Гьаргь, днеин ажыга аашьҭихын, ирасақәа ахьеиҭаҳаз дымнеикәа иҵыхәаҿы илеиуаз акәарахь иҿынеихеит. Уаҟа шаҟа уҭаху абнатә раса амажьын. Абар 40-ҟа раса аԥашә рхьыссы иманы дыҩхалт.

Маҭбеи данеыжәлоз, арасақәа рҧашәқәа касыжәк акәыршаны иааҿеиҳәан, инеииркит. Амала, амарџьа, угәуеаныз акасыжә уцәамҵны, аҧашәқәа аҧша рыдшәшәалар хәарҭам иамкыргь ҟалоит, иҳәеит Гьаргь мыжда игәы дҭаччо.

– Иҭабуп шәымш аабзиахааит, – иҳәан Маҭбеи аӷныҟа дцеит. Адырӷаены иҧшәмагьы иаргьы арасақәа иӷны аварағы еиҭарҳаит пату рықәҵаны. Шықәсык ҵит, ӷышықәса ҵит, арасақәа ҽдырффоит, идрашәоит, ак агрыжьуам. Абар уашьҭа хәышықәса ирҭоуп, ак ҿало ҳәа рбазом. Гьаргьи Маҭбеии еиқәшәалоит, аха араса азбахә ада ҳәатә аурымахым, рхахьгьы иааиуам.

Абас быжьбаҟа шықәса анҵы арасақәа цырақәак рҿалеит. Маҭбеи араса иҿалақәаз ацырақәа дрыхәаҧшын еицыхәхәашәа, ӷнытә раса еиҧшымшәа ибон. Ацырақәа иҿалоз аҟалара акыр иаадхылеит. Иҟалеит анырг әаҳә иҿыхны иаарган, ацәа мчыла иаахыхны, инарҳәы-аарҳәуа иахәаҧшуеит. – Уара, абри Гьаргьраа ррасажәла сара избахьоу акәымшәа збоит, – лҳәеит Маҭбеи иҧшәма. Иҧаҳеуеит ҳәа иалаган хаҧыцла иауам, амҿы иқәцаны цәгьала ак ҧыреит.

– Аа, уаргьы саргьы анышә ҳаганда иаасзуузеи! – иҳәеит Маҭбеи.

– Изакәызеи уара? – лҳәеит Маҭбеи иҧшәма.

– Изакәу бымбои, абнатә расоуп ҳжьаны иҳаиҭаирҳаз, – иҳәеит.

– Уаргьы цәгьарамзар бзиа изуузомызт, ишьа имуази, – лҳәеит дыччо.

Адырӷаены ашьыжь иеы акәадыр нақәиҵан дыӷеыжәлан, Гьаргь иҿы сцап маҷаркгьы зжәып, арасақәа рзыҳәангьы "ҭабуп" ҳәа наиасҳәап, иҳәан, Гьаргь иҿы дылеыжәҵит. Еицәажәо иштәаз Маҭбеи даацәажәан: – Гьаргь, даара иҭабуп ани араса ажәла бзиа иҳауҭаз азы, сынтәа маҷк аҟарагь ҿаххит, – иҳәеит.

– Нас илгәаҧхо уҧшәма?

– Илгәаҧхо закәи уара, зықәлацәа ирылшәаша, абнатә расоуп исуҭаз.

– Уара Маҭбеи, иҵегь уҟәышыз џьысшьон, аха баша сгәы сажьон, – иҳәеит Гьаргь.

– Иауазеи? Иауазеи умбои, уара еснагь уццакуеит. Дара абнатә расақәан ииашоуп, аха аццакра акгьы иаҧсам. Урҭ дара хәыҷы-хәыҷла аӷны иашьцылоит. Нас, иӷнытә расамхои, – иҳәеит Гьаргь.

ГЬАРГЬИ ДАЏЬИ РЕИЦНЫКӘАРА

Гьаргьи Даџьи Хәаԥ ԥсрак аҿы иҟан ихынҳәны иааиуан. Ус, еицәажәо Хәаԥ ахылаҕьара ианлалбаа, раԥхьа инзыдгылаз, ибзианы ирдыруаз, Чамагәуа Иазаҭ инхарҭа акәын. Инымҩахыцыр цәгьа ирымбазт, – Иазаҭ, уҟоума? – ҳәа рыбжьы надыргеит.

– Бзиала шәаабеит, аԥшәма аҩны дыҟамзаргьы ҳара ҳаҟами, шәааи арахь, – лҳәан даарԥылеит Иазаҭ иԥшәма.

– Иҭабуп, шәбеиахааит, иаҳбарц иаҳҭахыз Иазаҭ иакәын, – рҳәан рымҩахь рҿынархеит. Ишнеиуаз Даџь даацәажәан: – Уара Гьаргь, Иазаҭ дҳақәымшәазаргь абра Џьырхәа ҳахьлалбаауа Цәеи Кьаҿ ҳәа ҩызак дсымоуп, убри иҿы ҳамҩахыцып, дсымбеижьҭеи акраацуеит, ҳанрылаԥшып, маҷаркгьы ҳжәып, – иҳәеит.

– Сара изықәкны исымаз Иазаҭ данҳақәымшәа, ацҳа ҟаԥшь ҳахьнықәсуа инхо сҭынха бзиа Сақаниа Шәлиман иҿы ҳамҩахыцып ҳәа акәын, – иҳәеит Гьаргь.

– Ус егьа иҟазаргьы раԥхьа сара иахьысҳәаз Кьаҿ иҟны ҳнеип, издыруада уигьы дҳақәымшәакәа дҟалозар, нас уара ишуҭаху, Шәлиман иахь ҳаиасып, – иҳәеит Даџь папацҟәыр, ибз иԥышә иаақәшьуа.

Кьаҿ игәашә ианнылагыла: – Кьаҿ, уҟоума, Кьаҿ! – рыбжьы надыргеит. Ус, иԥшызар Кьаҿ иԥшәма – Бзиала шәаабеит, шәҭал агәарԥ! – ҳәа даарԥылеит.

– Кьаҿ дыҟоума? – ҳәа Даџь дцааит.

– Уи уск ацыхәала џьара дымцар ҟаломызт, убрахь дцеит.

Ус акәзар, бымш аабзиахааит! – рҳәан рыеқәа анаақәдыргьажь: – Бзиароу шәаззныҟәо? – дцааит Кьаҿ иԥшәма.

– Иасҳәози, уск ацыхәала дысҭахын, – иҳәеит Даџь.

– Нас сара иасымҳәари исашәҳәар закәытә усу, – лҳәахт Кьаҿ иԥшәма.

– Мамоу, уи нас сара данызбалакь, – аҭак ныҟаицеит Даџь.

Уашьҭа рымҩахь рҿынархон еиԥш, – Даџь, сара исоуҳәар изакәытә усу, макьана ажәа еиҭасҳәартә сыҟоуп, – лҳәахт Кьаҿ иԥшәма.

Иабалҭахыз ԥҳәыс ҟадыџь, хацәқәак ықәыргьежьуа, аха илаҳашаз акәымзи дықәзыргьежьуаз.

Кьаҿ даныҷкәыназ ихысга нацәа ҟдума акы ицәацахазаарын, зынза имыхәазо, ацәеи абаҩеи еикәыршаны иқәацәза изынханы иман.

Згәахы ԥцәаз Даџь аԥшәмаԥҳәыс ихы налықәикын: – Дзысҭахыз бымбои, абрахь санаауаз аԥшәмаԥҳәыс лыеқажьны дсыҳәеит. Дызсыҳәазгьы убри ауп, аҩны жәабаҟа кәата анцаны

илымоуп, арахь акәтаҵь рымоу ирымаму лыздыруам. Арахь уанаауа Кьаҿ дуқәшәозар, думаны уаар, ани инацәа хьыҧсаашәа иӄоу акәатақәа акәтаҵь рымоу ирымаму алагәаҭаразы цәгьа иманшәалоуп ҳәа салҳәан, – иҳәан дааччеит Даҵь.

Уи акәхеит. Лҧышә азә дынҭасызшәа наӄ лҿыналхеит. Даргьы рымҩахь рхы надырхеит. Ус ацҳа ӄаҧшь ианнықәс, рацәак ихарамкәан инхоз Сақаниа Шәлиман игәашә инадгылеит.

Шәлиман даныҷкәыназ "аҧша" иахӄьаны иҩшьапыкгьы ихәомызт, ҩ-лабак иҵаргыланы акәын дышныӄәоз. Араӄа аҧшәма ҳәа абжьыргара рықәымшәеит, Шәлиман игәашә ааигәара илабақәа иҵаргылан дгылан. Арҭ игәашә иаадгылаз ауимдырхуаз, илаҧшгьы нарықәшәеит.

– Уа, бзиала шәаабеит! Шәҭал арахь, – иҳәеит Шәлиман.

Шәлимани дареи аҧсшәақәа ааибырҳәан, рыеқәа наҿаҳәаны, еиманы аҩныӄа иныҩналеит

Нас, фырҵьанк аанкыло рхәы мазеихаанза ҳәа ишаҿыз, Даҵь даацәажәан, Шәлиман изеиҭаҳәара далагеит ирныӄәашьаз. Аҧсраҿы ишыӄаз Хәаҧ, нас Чамагәуа Иазаҭ иҿы ишеиқәымшәаз, Цәеи Кьаҿгьы аҩны дышрықәымшәаз, нас иара иахь ишымҩахыҵыз уҳәа акы аанмыжькәа.

– Кьаҿи Иазаҭи урҭ дунеихаан аҩны итәо роума, иахьа рхы ахькыдугьы анцәа иоуп издыруа, – иҳәеит Шәлиман.

Иахьак иахьнеилакь уамак ацәажәарақәа рыерыламырхәкәа иааиуаз Гьаргь дахьтәаз, – О, Шәлиман, – иҳәан ҿааиҭит, – ҳҿы абзиа аҳәааит, аха иара уаргьы, зылҧха ҳауша заа ушьапқәа умихит ауп ҳәа, иахьа аҩны уаҳбоны ҳәа удыруазма.

Шәлиман дааччан, уигьы анцәа иакәын издыруаз, – иҳәан исасцәа днарҿаҧшит.

АМҾТӘЫ ШЬАПЫ

Гәдоуҭа уҩалсны Ҳаҧшьыратәи амҩа уахьынанылаҵәӄьо ауп иахьыӄоу Гәдоуҭатәи аҧсыжырҭа ду. Абри аҧсыжырҭа ахьаанҵәаҵәӄьо ауп дахьынхо, Гьаргь иҩыза алафҳәаҩ Маҭбеигьы.

Маҭбеи изшьапык нҿакны ихҵәан, убри аӄынтә дызланыӄәоз напыла иӄаицаз амҿтәы шьапы – "апротез" ала акәын. Гьаргьгьы даныҷкәыназ дзықәшәаз амашәыр иахӄьаны иарҕьа шьапы ихьуан, иааинубаалартә дцыркьуан. Ҽнак Гьаргь Гәдоуҭантәи ҽыла аҩныӄа даауан, хәыҷыкгьы иашьҭахьӄа дыццакуан, Маҭбеи иахь амҩахыҵра уеизгьы игәы иҭамызт. Гьаргь Маҭбеи игәашә дынҩавала дыҧшызар, ашьашәыраҿы игәы аҩада ирханы ацәар-

ţaţəы дықәианы ирсы ишьоит, имҿы шьапы ихчаны иргыланы. Ари ас аҩада игәы рханы деиҧхьашьшьаа дышиаз збаз Гьаргь, ибжьы наиргеит: – Иҟоуи, уара, уҧсы ţоу, мамзаргьы аҩада угәы рханы аеазыҟаҵара уаҿу? – ҳәа. Маţбеи ахьышәţҳәа аҵәарţаţәы дҩықәтәан, иааиз Гьаргь шиакәыз аниба. – Уа, бзиала уаабеит, уţал арахь, – иҳәан "ипротез" аиҵаргылара дналагеит.

– Иţабуп, уажәтәиала уахь анеиха сымам, – иҳәеит Гьаргь.

Маţбеи имҿтәы шьапы аиҵаргылара хәыҷык дадхалт, уи иамҳәҳәоз асахţанқәа иеиқәа амаҟа икылхны ишьаҵаны, днеин Гьаргь инапы ааимихит.

– Уара Маţбеи, уанаҵьалымбахт, абриаҟара уааҧсара уганаҿ силаххаа анышә иахьамоу уларылаҧшны уаҳа шьапык еибгаз узымҧшаазеи? – иҳәеит, дыччо Гьаргь.

– Аа, Гьаргь, ари аҧсыжырţа уара ишуţаху уţалан иуţаху ҟауҵуа егьиуа иҟазам. Уа дамоуп иахылаҧшуа ауаҩы. Уи абыржәааигәа сиҳәан, шьапык еибгоу умазар исыţ ҳәа. Саниҳәа, уажәтәиала еиҿкаау акгьы сымам, амаҭа сгәасеанызаап, еиҿкаау ак сҧыхьашәар ус унсыжьуам, иҳәеит, – иҳәан Маţбеигь даҧышәарччеит.

Нас еиţах Маţбеи Гьаргь аҵәажәаха имţакәан дналагахт: – Гьаргь аҧсыжырţа ахылаҧшыҩ уара ибзианы уидыруеит, усгьы сеиҳәеит, иуţахызар ани уҩыза бзиахә Гьаргь ишьап аҩызҵәа шаҟа уţаху ыҟоуп, иусţап ҳәа, аха сара мап скит. Гьаргь ишьап дамыţа аҵкьыс, сымҿтәы шьапы еиҳа еиţьуп ҳәа иасҳәеит.

Гьаргь акраамţа Маţбеи диҿаҧшуа дгылан, ţакс ииţара изымдыруа. Нас дааҵәажәан: – Аţак аҟаҵашьақәа бзианы иуҵазаап, иахьаҳәаз анышә нţасыҧсааит, – иҳәан иеы наршәаны имҩахь иҿынеихеит. Маţбеигьы иҩыза дахьцоз дишьклаҧшны дыччон.

ГЬАРГЬИ АПОЛУТОРКА АНЫҞӘЦАҨИ ИРЗЕИБАУЗ

Ари ахţыс Гьаргь данақәшәаз 1936-тәи ашықәсқәа рзыҳәан ауп.

Гьаргьи иашьеиҳабцәа рыҷкәынцәа Еснаţи Хәаţхәаţи, 60–60 ҧҳал зкуаз ауалырқәа ҩ-камбашь уардынк иҩрықәыргыланы амҩа иқәлеит, Аҟәа аҵьармыкьаҿ иганы ирţирц. Ашара акыр шагыз амҩа иқәлеит, аха амҩақәа ахьырахәымыз иахҟьаны, рымҩа рзырласуамызт. Шьыбжь ҟаларц раҵәак агымкәа Афон иҩалалеит. Иҧшызар ţаҳмадак иарţмаҟ кны амҩа дангылоуп, еаҩраţагаланшьţахьтәи ахьţа ааизымычҳазаап деиҵаţәţәа. Руардын-

ҟәа ирывагыла ианынивала, аԥсшәа иарҳәеит. Гьаргь идырит ари аҭаҳмада Аҟәаҟа ихы шхаз, аха ацара шилымшоз.

– Саҭамзааит, аха Аҟәаҟа уцозар акәхап, – аниҳәа, – ааи, шьыжьаахижьҭеи амҩа сангылоуп, аныҟәара сылшом, – иҳәеит аҭаҳмада. Аҟәаҟоуп ҳаргьы ҳахьцо, иулшозар ауардын уаҟәсыртәап, – аниҳәа, аҭаҳмада дгәырҕьаҵәа дааҟалеит. Нас, Гьаргь аҭаҳмада иеидара ауалыр аган аҿы инаваҵаны, иара днаган ауардын ахәда дныҟәиртәеит. Гьаргь аҭаҳмада диазҵааит бзироу узызныҟәо ҳәа.

– Сыҷкәын Аҟәа ашьхарыуаа рышкол дҭоуп, ари амчабжь азын ихабар ҳамбеит. Сҭакәажә ҭыԥ ансылымҭаза фатәҟәак аашьҭыхны имҩа санылеит. Анцәа илԥха зауша шәара шәакәымзар, исылшомызт, сгьажьыр акәхон, – ихы дахашшааауан аҭаҳмада иҭагылазаашьа шуадаҩу, иаагарҭа шмаҷыз уҳәа иуазҟәа рҳәара даҿын. Ус, иԥшызар, рышьҭахьҟа аполуторка машьына рышьҭаланы иааиуеит.

Гьаргь иараминуҭ ус избеит: "Ҳарҭ Аҟәа ашамҭаз зны ҳҩеиуеит, уаанза ари аҭаҳмада ахьҭа изымчҳар ҟалоит, абри иааиуа аполуторка аанкыланы даҟәыртәаны дсышьҭып".

Гьаргь ауардынҟәа акыр дынраԥысын, аполуторка ауардынҟәа ианаарывала, инапы ҩышьҭихит иааникыларц азын. Аха аполуторка иаҟәтәаз саламгьы ҟамҵакәан дивсны дцошәа аниба, иҩнапык неиҿыҵакны атрышә асра далагеит.

Абас 50-ҟа метра днаскьаны даангылеит, ихы акабина иаакылганы – шьто надо? – иҳәеит аҟцент иҭаны. Гьаргь данынидгыла аԥсшәа иҳәеит, аха иара аҭак ҟаимҵеит. Гьаргь аҳәара ҟаиҵеит, Аҟәанза уцозар, абраҟа ҭаҳмадак дҳацуп игәы рахәым, насгьы ахьҭа изычҳауам, дҳазга ҳәа.

– Аҟәагьы сахысуеит, Галынзагь сцоит, аха уҭаҳмада иаха сымам, – иҳәеит. Гьаргь аполуторка ашә аартны аныҟәцаҩ иашьапкра даҿуп, аха умԥсит иуам. Имашьына аус аруны ацара иеыназикуан еиԥш, Гьаргь еиҭах диҳәеит, иҟалозар суҳәоит 20 мааҭгьы аԥара усҭоит, Аҟәанза абри аҭаҳмада дҳазга ҳәа.

– 20 мааҭ маҷуп, 50 мааҭ сыҭ уҭаҳмада дҷыгәза Аҟәа дышгылоу убоит, – иҳәеит.

Гьаргь дҟәит, дшәит 20 мааҭ еиҳаны еицу ишҳамам ҳәа.

– Нас 20 мааҭ рыда шәымамзар, шәымш аабзиахт, – иҳәан, Гьаргь дшыҕьаҵәыҕьаҵәуаз имашьына аус ааруны иҿынеихеит.

Гьаргь иԥсахы ԥжәо, нас иумузар, саб дахьцаз уцеит, иҳәан ауардынҟәа раԥхьа дгыланы, аполуторка злацаз ала рҿынархеит.

Ус, Ешыра ладатәи амҩала ашьшьыҳәа еишьҭагыланы ацара иаҿуп. Актәи архәара иавсит, ус ашьшьыҳәа аҩбатәигьы иавсит. Акамбашьҟәа акыҵга бааԥсҟәа рҿы ашьшьыҳәа рыгәшәа ҳәо,

ахԥатәи архәара иаавсзар, абар ассир, Гьаргь "иполутрока" мҩахӃьан анаараҿы ашьҭахьтәи акәыркәа ажра иҭагылоуп, аԥхьатәикәа ажәҩан ахь рхы рханы игылоуп, анцәа иҳәошәа. АныӃәцаҩ дҭыцны амҩа дангылоуп иӃаицара изымдыруа. Ари збаз Гьаргь анцәа усԥыхьаиршәеит ҳәа игәы дааҭаччеит. Ианынаидгыла: – Оҳо, – иҳәан Гьаргь, акамбашькәа ааникылт. Нас аполуторка аныӃәцаҩ иахь ихы наирхан цасҳәа дыччо "Гамарџьоба" иҳәеит. Агыруа машьынаныӃәцаҩ ҿиҭзом

– Ажра уҭаҳаит акәу ицабгааит, – иҳәахын еиҭах дааччеит. Уажә Гьаргь амаргәырґьа ихы иҭоуп, иҭаххар хә-минуҭк рыла имашьына ҩҭыганы амҩа инанирглоит. Еиҭах Гьаргь даацәажәан: – уҭахызар уҭызгоит ажра уахьҭажьу, – иҳәеит.

– Иулшару? – дцааит агыруа дыԥхашьаны, Гьаргь дзиҿамԥшуа.

– Уи сара избап, ԥшь-камбашьк рымч акрыӃоуп, уҭыгара садхаларым, аха заӃа мааҭ суҭои?

– 20 мааҭ усҭоит аниҳәа, – Гьаргь ихы ааирцысын: 100 мааҭк еицаны исызҭыгазом, иҳәеит, – аҭаҳмадагь АӃәанза дугоит, мамзар, умш аабзиахааит, уа угылаз.

Агыруа акыр дхәыцит, иӃаицози, ма АӃәа дааны машьынак ԥшааны иааганы иҭигароуп, мамзар уацәы зны машьынак Ӄьалаханы икәымшәозар уаҳа ҭыцшьа имазам.

. – Ибзиоуп нас, 100 мааҭк рацәагәышьоуп, аха мамзар уацә шьыбжьонза Гал сымҩеир сускәа цәгьахоит, – иҳәан, 100 мааҭк аԥара ааҭыган Гьаргь инаиркит. Гьаргь 100 мааҭк инапаҿы ианааникыла ари амацара азхазом, иҳәеит.

– Нас уаҳа иуҭахузеи? – дцааит агыруа машьынаныӃәцаҩ.

– Амашьына аныӃәцара азин злаумоу ала ашәӃәы умоу?

– Уи заҭахи? – дцааит агыруа.

– Иумазар арахь иаасырбеишь, – иҳәеит Гьаргь.

Агыруа дхәыц-хәыцуа, ари рацәа исыкәикзеит, иҳәан, иџьыба иааҭыган иршаҳаҭга шәӃәы Гьаргь инаиркит. Гьаргь 100 мааҭк иикыз агыруа иршаҳаҭга шәӃәы инагәылацаны иџьыба днахан инҭеицеит. Нас Гьаргь иашьцәагьы иаргьы ауардынкәа амҩа аганахь инрыхан, асаԥыџькәа нарыцаргыланы акамбашькәа аацдыртлеит. Азанџьыркәа ааиԥшьны, ауґәкәа инырҿаршәны, азанџьыр ацыхәа аполуторка аԥышә инадиҳәалт.

– Уашьҭа унеины, умашьына уҭал, – иҳәеит Гьаргь.

Агыруа имашьына агылашьа зеиԥшраз ала, акыр дышшәаз убаратәы иӃан, ииулакь дахьынкәаакәлан дынҭатәеит. Гьаргь иашьцәа Хәаҭхәаҭи Еснаҭи акамбашьцәа инарывагылан арцәааҳәа ирыцаҳәҳәаны афырмахьц анырхырӃьа, аџьабаа хәычык рбазаргь аполуторка рҳәазаны амҩа иландыргылт. Гьаргь днеин

аҭаҳмада дааиган амашьына ашә аартны дынҭаиртәеит. Аҭаҳмада амашьына данҭаиртәоз Гьаргь илаԥш наҟәшәеит ааҵәак азна ачабаба шҭагылаз, афԥы лаҳа-лаҳауа. Ари аниба Гьаргь ааҵәа даахан ԥба аахихын, иашьцәа инадиркит, амԥахь ҳнацҳалап ҳәа.

Даеакы аахихын аҭаҳмада инаиркит, ари амԥахь уахьцо ифала ҳәа.

Гьаргь агыруа ихы наиҟәикын: – Аҵьармыкьаҿ уҳазԥшыз, ашьыжь уа ҳҟалоит, нас уршаҳаҭга шәкәы уаҟа иусҭоит, – иҳәеит.

Гьаргь аҭаҳмадагьы ихы наиҟәикын: – ашьыжь аҵьармыкьаҿы ҳнеиаанза уа амашьына уҭатәаз, – иҳәеит.

Агыруа имашьына аус аирун имԥахь дцеит. Гьаргь иашьцәагь иаргьы руардынҟәа ааҵаҳәаны инарышьҭалеит. Амԥа иҟәланы ишцоз Гьаргь иашьцәа иазҵааит: Уара Гьаргь, ани 100 мааҭк иҟәнагаҵәҟьаны имухит, аха амни имашьына зланиҟәигоз иршаҳаҭга шәкәы зимухызеи? – ҳәа.

Гьаргь иашьцәа рахь днаԥшын, ани иԥыза аламыс зҵәызхьоу анцәа игәамԥхаз ауаԥы ишәкәы имсымхыр, – ани аҭаҳмада ҳала дахьамбо днеир дылбааиҵаргьы ҟалоит. Убри азоуп изимсхыз, – иҳәеит.

Ашьыжь ауардынҟәа еишьҭагыланы аҵьармыкьаҿы ианнеи, агыруагьы аҭаҳмадагьы амашьына иааҭыҵын иаарԥыланы аԥсшәа рарҳәеит. Гьаргь иҵьыба дылҭалан аршаҳаҭгагь аԥарагь ааҵәырган, агыруа и-100 мааҭк ила ишабоз аҭаҳмада инеиркит. Абри 100 мааҭк еиҵу аишьцәа ҳахьзала уҷкәын аҵара иҭоу иҳазиҭ. Аԥсны азын дҵеимшны дҟалааит наҳәаны. Ҳазусҭҵәоугьы абарҭ ҳауп ҳәа наиаҳәаны.

Нас агыруа ишәкәы наиркит: – Абзиа ҟауҵар, абзиа уԥылоит!

АБРА ҲАХЬТӘОУ ЗМАХ ҬЫԤХААИТ

Ари аныҟала 1948 ш. рзоуп, Лыхны аҟыҭан Аҵьамеыҁра аҳаблан Манча Саҟаниа хантәаԥыс аус аниуаз. Аколнхара аферма иамаз аҵьмаҟәа ашьхантә ианлыбаа, фы-ҵьмак иаарыҟәшәаны иԥсит. Манча аҳаҟьым диԥхьан дааиган иирбеит, аҵьмаҟәа рыԥсышьа зыхҟьаз аилкааразы. Аҳаҟьым излашьаҟәиргылаз ала, аҵьмаҟәа аԥхҭра чымазара ала иԥсит. Нас иара иаҟәнагаз аҟҭ шәыҟәҟәа ҟарҵеит. Инхаз аҵьмаҟәагьы ирыҟәнагаз ахәшә рырҭеит, уаҳа ԥырхага ҟамларц. Уи акәхеит.

Уск̓антәи аамҭазы Гәдоуҭа араиком актәи амазаныҟәгаҩыс аус иуан Қарҭынтәи иаарышҭыз Бохәуа ҳәа цәгьа зухьаз азәы. Бохәуа ԥсуа дбаны иаанымхоз азә иакәын. Ахәыҷы иниркны аду иҿынза инихәаԥшуаз зегь аҩ иҵалон. Убри аҟара иуаҩышьа бааԥсын, ауаҩы дызхирҟьо изымдырзо абахҭа хыла даирсуан. Ажәакала, иара ииҳәаз акәын уаҳа даеак ҟалар ҟаломызт.

Аҵәгьаҳәаҩцәа рыцҳақәа уеизгьы ианыҟам убахьоу, азә Бохәуа иҿы днеин: – Аџьмақәа чмазаҩханы иԥсызшәа шәҟәыла еиқәдыршәаз башоуп. Аџьмақәа Манча дызҭахымыз азәы ахәшә рыҭаны ишьит, иааурхыџхыџыр аҵәгьара ҟазҵаз дара рхала дцәырыргоит, – ҳәа.

Бохәуа ииҭахызгьы уи акәын, сыҵәгәыр иаҿашәарыдашь ҳәа, иара минуҭ Манча диԥхьеит. Уи Бохәуа иеиҳәеит, иҟалаз шыҟалаз зегьы. Аха башоуп, аҵәгьара ҟазҵаз дыжәдыруеит дцәыржәга ҳәа длагылеит Бохәуа. Аус аҵыхәа рызԥцәом. Азәазәала апартиа иалоу дрыԥхьаны иааигоит ак шԥасыздмырҳәари ҳәа, аха зегь акоуп, рызегь ирҳәо – аџьмақәа аԥхҭра рыхьны ишԥсыз, азәы инапала иҭаханы ҳәа шырзымдыруа.

Ус, Гьаргь уаҵәы уара уоуп аочеред зтәу ҳәа иарҳәеит. Уи Бохәу ҳәа шәызҿу сиҿаԥшыр аҵкьыс аԥсцәаҳа сиҿаԥшыр еиҭьасшьоит, аха саргьы саҿашәеит, сцагәышьап, – иҳәеит.

Гьаргь данцоз Манча дилабжьеит: – Амарџьа, Гьаргь, уи уара улафқәа закәу здыруа уаҩзам, угәуеаныз, мамзар ани иҩыза ашьажәҩы акгьы ҳхаразамкәан иахьакәым ҳкылигар ҟалоит ҳәа.

Бохәуа ишә дасны Гьаргь даныныҩнашыла, аԥсшәагь имҳәеит, дагьихамцгылт. Бохәуа азцаарақәа ииҭо, иара излаилшо ала рҭак ныҟаҵо дшааиуаз ауп, апартиа аҩбатәи амазаныҟәгаҩ Ԥлиа Гриша дшааҩнашылаз. Гриша, Гьаргь аԥсшәа иаҳәаны днатәеит. Нас еиҭах дналагеит Бохәуа. Гьаргь арс дныкәыргьажьуа, анс дыкәыргьажьуа диман. Аха Гьаргь иихәац ауп ииҳәо – аџьмақәа азәгьы ишимшьыз, ичмазаҩханы ишԥсыз. Гьаргьи Бохәуеи ахьеицәажәо, Гьаргь урысшәала цқьа иахьизеиқәмыршәо, Гриша ҭырџьманра изуа днеиуеит. Абар уашьҭа саатк аиҳа ҵит, еиҿыхароуп изҿу, Гьаргь аҭакс иҟаицац ауп иҟаиҵо.

– Иҳәа дарбану аҵәгьара ҟазҵаз, мамзар шәхантәааҩгьы шәаргьы ԥыҭҩык абахҭахь шәыҩыр, уа заманала ишәдырҳәоит, – иҳәеит Бохәуа, илақәа цырцыруа Гьаргь диҿаԥшуа.

Уашьҭак згәы аҵанза инеиз Гьаргь дахьтәаз аԥсышәала даацәажәан: – Абра ҳахьтәоу змах ҭыԥхааит, исҳәаз иначыданы уаҳа акрыздыруазар. Гьаргь иуаҩышьа бзианы издыруаз Гриша аччара дамхакит. Бохәуа, Гриша иччашьа уамашәа ибаны данынихәаԥшуаз, Гьаргь ахьышәҭҳәа дҩагылан, цасҳәа иҟаҵо, атахҳәа ихәамџьар дасны иааникылан, Гриша ихы наиқәикын: –

Абри иҳадтәалоу абас сызиаҳә, ишакәымыз ала сымгәа сыхьит, ирласны сымдәылцыр, араҟа иакәым сымхаҟацоит, – иҳәан дыҩны ашә аартны дындәылцны дцеит.

Убри инаркны аҵьмақәа рҵыхәала Бохәуа уаҳа димыԥхьеит. Гьаргь ила аҵыхәа ԥҵәоу, мамзаргьы Гриша гәыраз ду еиқәику азәгьы изеилымкааит.

ШӘАРА ШӘЫԤКАРАГЬ ЦӘГЬАЗАМ

Лыхны ақыҭан инхоз Ҳаразиа Кәчыч, Ачандара инхоз имаҳә Саҭариа Даҭикәа маҳәра дааимгацкәа дыҟан.

Кәчыч игәыла Кьар Кәасҭа дааиԥхьан, абригь-абригь амш аены сымаҳә даасыԥхьарц сҭахуп, аеҳәара рыҭараз усызцарц сҭахуп ҳәа. Кәасҭа мап имкит, дыҩеыжәлан Ачандараҟа дцеит. Дахьнеиз абри амш аены Кәчыч дшәызԥшуп – имаҳә Даҭикәа маҳәра днеигарц иҭахуп ҳәа реиҳәеит. Кәасҭа ихәы дырхиеит, акыр-акрыжә, аԥшәамацәа аԥсшәа нараҳәаны имҩа дықәлеит.

Кәасҭа дышиашаз Кәчыч иҿы днеин иеиҳәеит исасцәа, ириҭаз аеҳәаразы ара ишыҟало.

– Аԥшәамацәа убас сарҳәеит, уахьнеиуа Кәчыч иҳазиаҳә, имаҳә Даҭикәа дахьнеиуа еиҳабыс ицу алафҳәаҩ ду Џьни Џьгәаҭ иоуп ҳәа.

– Ҟоҳ, – иҳәеит Кәчыч, – лафҳәаҩ духымкәа, алафҳәаҩ ду ҳаргьы дҳамоуп Лыхны Габечиа Гьаргь, урҭ егьеиқәшәароуп, нас иҳалақәоугьы уаҩы ибап, – иҳәеит.

Кәчыч, Гьаргь иҿы дынкылсын, абри амш аены сымаҳә Асаҭариа маҳәра даазгоит, убас еиԥшгьы сзаарыцҳаит амаҳә еиҳабыс ицныҟәо Џьни Џьгәаҭ иоуп ҳәа. Сара убас исҭаххеит, мап сцәумкуазар сысасцәа урыдтәалар сҭахуп.

– Умаҳә дугымхааит, еиҳабыс ицу Џьгәаҭ иакәзар, уигьы бзиоуп, уара иуҳәаз аҿҳәаразын саргьы уа сыҟоуп, – иҳәеит Гьаргь.

Гьаргь иалхыз амш аеныКәчыч иҿы даннеи, рацәак аамырҵыкәан, амаҳә иҩызцәеи иареи еиманы ашҭа иааҭашылт. Ирԥылан аԥсшәақәа нарарҳәеит. Гьаргьи Џьгәаҭи рнапқәа шеибакыз иаагәыдибакылан, аԥсшәа ааибырҳәеит. Рхәы мазеихаанза ҳәа илатәақәеит, Гьаргьи Џьгәаҭи уеизгьы дара ртәы иаламгар ҟалозма, зегь рыкәша иаагылт. Дара, азә дааҟәыцыр егьи дналаго ишаҿыз рхәы мазеихеит. Сасгьы ԥшәымагьы, изқәнагаз зегьы аишәа ианылахатәа, Џьгәаҭ дҩагылан дызцыз амаҳә иа-

аигаз-инеигаз ртәы зегьы акы аанмыжькәа ажәлар астол иахатәаз ирылеиҳәеит.

Аԥшәмацәа рганахь ала Гьаргь дҩагылан: – Џьгәаҭ, иҭабуп, шәааишьа бзиоуп. Наҟ-наҟгьы есқьынагь азҳарақәа ҳабжьаны анцәа иҟаиҵааит, – иҳәеит

Џьгәаҭ даацәажәахын, уеизгьы иара атәы ак алаимҵар ҟалозма, уашьҭа алаф ахь ииаго: – Ҳара аҷандараа ҳааизибаган убас еиԥш ԥҟараны ишьҭаҳхт, араҟа ҳаԥҟара згәы инанамго азә дҟалозаргь сыздыруам. Ҳара маҳәык ҳиԥхьаны даннаҳго, – амаҳә еиҳабыс ицу, ихә абас еиԥш иаҳшьеит – ампахьшьы хәбаба 300 мааҭ аԥара нагәылаҳәан ҳәа, – иҳәан дааԥышәарччеит Џьгәаҭ.

Гьаргь дҩагылан: – Џьгәаҭ, аҷандараа иҟашәҵаз аԥҟара уаҳа зҭахым ԥҟароуп. Уи аԥҟара уара узлацәажәаз ара иадымгыло ҳәа азәгьы дыҟам. Амала, ҳарҭ, лхаагьы ԥҟарак шьақәыргыланы иҳамоуп, уи шәарҭ аҷандараа ишәыдышәкылоу ишәыдшәымкылоу ҳаздыруам.

Џьгәаҭ дцәыцаԥшны Гьаргь дихәаԥшуа, ари амыждахә уажә ак ҳгәыдиҵахуеит ҳәа ахәыцра даҿуп.

– Ҳара ҳаԥҟара абас еиԥш ауп ишыҟоу, – иажәа аҵара дналагеит Гьаргь, – ҳара ҳамаҳә ҳиԥхьаны данааҳго аан, абри уара уеиԥш, ҩыза еиҳабыс ицу, ауха дыззааиз аԥшәма аиҳабы дикәаҳариоуеит убас ԥҟаран иҳамоуп, амала ҳаԥҟара шәыдышәкылоу ишәыдшәымкылоу сыздырам, – иҳәеит Гьаргь.

Џьгәаҭ акраамҭа дхәыцуа, нас Гьаргь днеиҿаԥшны даацәажәеит: – Гьаргь, шәара Лыхаа шәыԥҟарагь цәгьазам, – иҳәеит Џьгәаҭ дыччо.

ДАРЫҞӘ-ИԤА МЫСҬАФА

Арасазыхь инхо Ламиааи Лыхны ақыҭан инхо Лабиааи аамҭала иеиҿыцыз аишьцәа роуп.

Лыхны инхо Лабиаа рабду уаҩшьрак аҵыхәала Арасазыхь далымҵыр амуит. Лыхны нхарҭас ишьҭихит. Усҟантәи аамҭа ишаҳәоз ала, рыжәлагь хәыҷык иаарыԥсахын, Лабиа ҳәа иҟарҵеит.

Аламиақәа реиҳабы Лами Гәаџьа ауаҩы дырниҵеит, аишьцәа Лыхны инхоз пату змаз Рашьыҭи Мыҭеи Лабиаа, абригьыабригьы амш аҽны ҳшәызԥшуп, аишьцәа наҟгьы-ааҟгьы ҳаибабароуп ҳәа.

Лабиаа ауаҩы данырнырҵа аҽазыҟаҵара иал[illegible] дааин Гьаргь адырра ииҭеит, Арасазыхь инхо ҳашьцәа ҳа[illegible]ит,

иҟалозар ухы ҳхумбаан, еиҳабыс ушьҭаҳхыр ҳҭахуп абри амш аҽны ҳәа. Гьаргь мап имкит. Иалхыз амш аҽны иееилаҳәа-иееилаца Рашьыҭ иҿы дынкылсит.

Зегь мазеин, афатә-ажәтә, агәыла-азла ирыцныҟәараны иҟаз зегь реырхианы игылан. Рашьыҭ даацәажәан: – Арасазыхьынза акыр бжьоуп, шәлеи арахь, астол мазеиуп, – иҳәан, иман дныҩнашылт. Крырфеит-крыржәит, ахацәа уимоу рқьафқәагьа ҷыгәза иҟарцеит. Арасазыхьынза егьаџьара ицап ҳәа. Рызымтәыкгьы неин ирызпшны игылаз автобус илақәтәан рымҩа иқәлеит.

Дарыҟә-иҧа Мысҭафа ҳәа дыҟан агаҿан. Лакыр Мырзаҟан иаҳҭынра ахьыҟаз иаацәыхарамкәан дынхон. Мысҭафа ҭырқәуа хылцшьҭрашәа дыҟан. Дарыҟә-иҧацәа ҳәа ашәҟәы иҭагалан.

Мысҭафа хҩык аҧацәа иман, урҭ ирхылџызи дареи зегь неидкыланы 17-ҩык ауаа ыҟан. Изыхҟьаз здырхуада ржәибжьҩыкгьы цыркьцәан, рызынтәакгьы арымарахь ала акәын ишыцыркьуаз.

Автобус иақәтәаз зегь лах-ҿыхза, Гьаргь лафк нарылаицон, нас уи ҳәатәыс ишрымоу даеак ахь дниасуан.

Автобус Гәдоуҭа иналсуан еиҧш, азәык-ҩыџьак раҟарагь рыхқәа нкыдцаны ицәеит. Ус, дыцәеит Гьаргьгьы.

Автобус Аҟәа иалсит, Азҩыбжьа иналагылон еиҧш, Гьаргь ацәа даалҵын, илақәа ааирҟәыҷит. Аҧенџьыр иадыршәалаз аҧарда днахан адәахьы днаҧшызар, ҩыџьа ахацәа арамарахь ала ицыркьуа ибжьаланы ишнеиуаз илаҧш нарықәшәеит: – Шәанаџьалымбааит, арахь шьыбжь аait, ари ҳазқәтәоу меиҭацзои. Уажәыгьы Дарыҟә-иҧа Мысҭафа игәашә аҧхьоума ҳахьыҟоу? – аниҳәа, адәахьы иҧшызар, Гьаргь илаҧш зықәшәаз ангәарҭа, иаурымдырхуаз ари иихәаз зызкыз – зегьы аибарччара иналагеит.

АПРОТЕЗТӘ ХАҦЫЦҚӘА

Гьаргь ихаҧыцқәа зынза иуашәшәырахо иалагеит, акык-ҩбак изынхаз рыла акәын дшааиуаз. Ных-ных, арҭ исзынхаз рыла еиҿыскаауа акгьы ыҟам, иҳәан, ахаҧыцчаҧаҩы иҿы дцан изынханы имазгьы наҟ иныцхны, апротезтә хаҧыцқәа ҟаицеит. Гьаргь ихаҧыцқәа ичаҧеижьҭеи хымшҟа ракәын иҵуаз, аха аеаршьцылара хәыҷык ицәуадаҩхеит. Ҽнак зынык-ҩынтә ицхны иҿы аҧсы аиршьон, ус хәыҷы-хәыҷла сышҧамышьцылари ҳәа.

Манча имаҳәи иҷкәын иабхәрааи даарыҧхьан акомпаниа иман.

Гьаргь акомпаниахь данцоз ипротезтә хаҧыцқәа ныҵаҵаны амҩа дықәлеит. Манча иҿы дназарц рацәак игымкәан, ихаҧыцқәа хәыҷык ихьаауашәа аниба, иааҵихын ичавра инылеиҳәан, иџьыба инҭеицеит, асасцәа анааиша аламҭала иҵасыргылап ҳәа збаны. Акомпаниаҿы даннеи Гьаргь дназлаз зегьы шьыжьхьа ҳәа акы инацҳаит. Нас амаҵуцәа рус ахь иниасит.

Гьаргь, Дарафеи, Заабеҭ уҳәа алаҳа иадчаҧалаз атәарҭаҿы итәаны, ажәытә-аҿатә, зҳәаз еиҧш, ацәажәара иаҿын.

Ус, иҧшызар, хҩык арҧарцәа агәарҧ иааҭалеит. Манча исасцәа днарҧылан, аҧсшәа реиҳәеит. Манча Гьаргь иахь ибжьы наирган, арҭ асасцәа уахь ишәыдышәкыл, – иҳәеит.

Зегь ҩархаҵгылан, аҧсшәа раҳәаны иладыртәеит. Аха арҭ еицыз Гьаргь азәгьы диздыруамызт.

Арҧарцәа шылатәаз еиҧш, еицыз ахҩык рахьынтә Цaаха ахәҵан инхоз, Нарбеи зыхьзыз аҷкәын, иаҳа длахҿыхза, иқьаф ыҟоума уҳәааратәы алаф-алазбахь дниасит. Нарбеи дзыдтәалаз аҭаҳмадацәа зегь идыруан аҟынтә, рыхьызқәа ҳәаны, ду назак еиҧш ажәытә жәабжьк набжьеигалон, нас лафк нацицон. Итәазгьы ицәажәашьа ргәаҧханы изызырҩуан.

Ус ицәажәо иштәаз иаарыдгылаз Аркаша асасцәа аҧсшәа нареиҳәеит.

– Аркаша, асасцәа рааира макьана акыр агуп. Унеины ҩыкуаткак, кәацк иахәҭоу надкыланы ҳахьтәоу иааугар, арҭ ҳасасцәагьы ҵәыцақәак надҳаркып, – иҳәеит Гьаргь.

– Ибзиоуп, Гьаргь, уажәыцәҟьа ара иҟамлои, – иҳәан, ахьышәҭҳәа идҵа анагзарахь иҿынеихеит Аркаша.

Ус, Нарбеи даацәажәан: – Гьаргь, изуҳәақәаз Аркаша иааигап, аха ани акәац ҳәа зызбахә уҳәаз иалухузеи?

Гьаргь иаҳаз азҵаара уамашәа ибо: – иаласхузеи, иаҳфозар акәхап, – иҳәеит.

– Акәац зфо ахаҧыц изыҵагылазар ауп. Уара уҿы, сан лашьҭахь аҿышәҭа хаҧыц ҭагылазар аҳа, уара уҿгьы акгьы ҭагылазамеи, – иҳәеит Нарбеи.

– Коҳ, – иҳәеит, Дарафеи дахьтәаз, – ҷкәына ҟьантажәк иааҭырҟьаны ицәажәашьа игәамҧхакәа.

– Иҟалеи, Дарафеи? – Ари дыҷкәыноуп, алаф аҳәашьа сҵоит ҳәа даҿуп. Уажә ииҳәаз азын уиашам ҳәа даҿаҧаҳеыр. уашьҭан зынзаск игәахшәаны џьара акы изымҳәо дҟалар ҟалоит. Сара стәала аҷкәын иҳәашьа даара исгәаҧхеит, – иҳәеит Гьаргь. Ииашаҵәҟьаны, Гьаргь дазҧшымызт изымдыруаз ҷкәынак иҟынтә ари аҩыза ажәа.

– Дад, уара аҷкәын еиҿамс усзымдырит, саҭамзааит, ахь, – иҳәеит Гьаргь.

– Сара Дадын-иԥа Дамач иҷкәын соуп, Нарбеи сыхьзуп, – иҳәеит ииҳәааз ажәа хәыҷык дшахьхәыз убаратәы.

– Аи, Дамач рыцҳа, ахаҵа бзиа зыхьзыз иакәымзи, уангьы сыԥсзамзар Марфил ауп илыхьзу, – иҳәеит Гьаргь, – хәыҷы-хәыҷла Нарбеи иҵәгәыр аӡаршәарахь дааго.

– Ааи, Гьаргь, сан Марфил ауп илыхьзу, уара дудыруама? – дҵааит Нарбеи цәалашәарак иоуны.

– Марфил бзиа дсымдыркәан. Иалухузеи, уан лыӡгьы хаԥыц ҭагылазамеи, – иҳәеит Гьаргь.

– Ааи, уи лыӡгьы хаԥыц ҭагылазагәышьам, – иҳәеит Нарбеи ицәымыҵханы, уажәшьҭа Гьаргь ицәҟьа дшаӡашәаз аҟара агәра го.

– Нас, лашьҭахь ала уаламгакәа, лаԥхьала уалагар иаҳа уусқәа маншәаламхози, – аниҳәа Гьаргь – иабасӡашәоз, сыбз ҭахырҵәар акәымзи, – иҳәеит Нарбеи дыччашәа ныҟаҵаны.

Нас ашьшьыҳәа Гьаргь иҵьыба дынҭалан ичавра аацәыриган, хьылеи-разнылеи ирыԥхны ичаԥаз ихаԥыцқәа зегьы ишырбоз днахан иӡы инҭаиргылеит.

– Абарҭ ахаԥыцқәа убо, Нарбеи?

– Исымбакәа, ҳәара зқәым ахаԥыцқәа роуми.

– Уажә итәоу зегьы ирбоит Гьаргь ари аҷкәын ус дшоуимышьҭуа, аха аҵыхәа шԥанҵәаришь ҳәа ауп ишыԥшу.

– Абарҭ иубо ахаԥыцқәа рыҟаҵаразы мызки бжаки ахаԥыцчаԥаѡ иӡы сцо-сааауа сыбжьан, – иҳәеит Гьаргь, – ахаԥыц ахаҭа ачаԥара рацәак дадымхалт, аха сӡы аѡнуҵҟа ашәара-азара акәын мызкы инеиҳаны дызӡыз. Избан ҳәа уҵааузар, убри шаҟа иашаны ашәага-зага ахухуа еиԥш ауп, ахаԥыцчаԥақәагьы рыешеиӡыркаауа. Арҭ сара иҟасҵеижьҭеи хымш роуп иҵуа, убри аҟынтә раԥхьа хәыҷык аеаршьцылара цәгьоуп. Аха нас хәыҷыхәыҷла рҭыԥаӡы инеиуеит.

– Сара, уангьы уаргьы хәыҷык сгәы шәаарыцҳанашьеит, – иҳәеит Гьаргь мыжда, – уашьҭак зынзаск Нарбеи ԥсеивгахак имҭакәан дыкӡацалазаны.

– Избан, Гьаргь? – дҵааит Нарбеи.

– Избан умбои, уара угәы иалоу лышьҭахь ацыра хаԥыц ахьыҵагылам ауп, сара сгәы иалоу лыӡ хаԥыц ахьҭагылам ауп. Сара уара уеиԥш иҟоу аҷкәын еилҟьа изыҳәаан акы сеигзом, уаҵә шьыбжьон шәыѡны сыҟоуп, – иҳәеит Гьаргь.

– Бзиароу? – дҵааит Нарбеи дыччо, уажәшьҭа Гьаргь зынзаск ԥсеивгахак шиимҭоз дырны.

– Бзиарамкәа, умбои сара схаԥыцқәа зчаԥаз убриаҟара – ашәара-азара саиршьцылеит, уажәшьҭа иара ахаԥыцчаԥаѡ иаҵкьыс здыруама сҳәо аҟынза. Уаҵәы снеир, шьыбжьонза сад-

халаргь, уи сара усс исыԥхьазом. Амни угәы иалоу уан лышьҭахь сымццакыкәан, инарҳәы-аарҳәны, ашәага-зага ахыхны иусҭап. Нас ашәага иусҭо ахаԥыцчаԥаҩ иҿы иноугар, хымш рыла ичаԥаны иуиҭоит. Амала, Нарбеи, иԟоу умбои, азныказы дашьцылаанза лышьҭахь хәыҷык ахьаа лнаҭо далагашт, аха уи егьоурым. Ахьаа лнаҭошәа анубалакь, лашьҭахь иаамхны лаԥхьаԟа иҩоугаргьы ԟалоит, – ихәеит Гьаргь. Итәаз зегь аԟырԟырҳәа аччара иаҿын.

– Амала, Нарбеи, угәы даеакала иамбозар, санҩеиуа Дарафеигьы дҩазгоит, игәы еилыххара бзиоуп, инацицеит Гьаргь, – иудыруеи џьара ак сҿицааргьы.

Зегь ччон. Нарбеигьы абри акәын сыбз сҿы иҭазмыргылоз ҳәа иччоз рыцччара даҿын.

САРА АМАРДУАН ААН...

Гьаргьи Маҭбеии крыфа-крыжә иангыла, инеин аца аҵаԟа ашьашәыраҿы рымала итәаны ацәажәара иаҿын. Маҭбеи уашьҭа ацара иҽыназикуан еиԥш, агәашә абжьы анаага, инаԥшызар, ҽуаҩык агәарԥ дааҭалеит.

Гьаргь дҩагылан аҽуаҩ иахь иҿынеихеит. Ҽыла иааиуазгьы Гьаргь дауизымдырхуаз, Дәрыԥшь ақыҭан инхо аҽыбҕаԟаза Кәыџьба Маска иоуп.

– Уа бзиала уаабеит, уҽыжәҵ, – ихәан Гьаргь, данынидгыла, иажәа ҩбамтәкәан Маска дылҽыжәԥан Гьаргь аԥсшәа наиеиҳәеит. Иҽы наҿаҳәаны Маҭбеигьы аԥсшәа наиаҳәан, илеибартәақәеит.

– Маска дшылатәаз еиԥшҵәԟьа, – Маҭбеи, уаргьы заманала ара усықәшәеит, – ихәеит.

– Бзиароу? – дҵааит Маҭбеи.

– Бзиарамкәан, кампаниак азын срылоуп, уаргьы Гьаргьгьы абра сысписок шәануп, – ихәеит.

– Уи бзиами, измада, уара, акампаниа? – дҵааит Маҭбеи.

– Барчан-иԥа Ҳаџьараҭ, убыржә иааиуа асабша, – ихәеит Маска.

– Иа, Анцәа иџьшьоуп, Ҳаџьараҭ еснагь игәы иалан иҷкәынцәа аҳәса ахьаарымгоз, руа изгәаҕыда, уара Маска, аԥҳәысаагара? – дҵааит Гьаргь.

– Ҳаџьараҭ иҷкәынцәа ҭоуба рухьеит, Гьаргь, амшын аԟәара ԥҳәыс дықәны азәгьы дшааҳамгара ҳәа, – ихәан Маска даачеит.

– Нас закәытә кампаниоузеи имоу?

– Ианы иныҳәоит, – иҳәеит Маска.

Гьаргь дахьтәаз, – Ҟоҳ! – аниҳәа, уаҳа иажәа аццаха иамразакәан Мaҭбеи дахьтәаз даацәажәан: – Ҳаит, закәытә рыцҳароузеи Ҳаџьараҭ ихьыз, ҳазшаз илԥха ҳамазааит, иаоны адыд аахт акәу, уара?

– Мамоу, Мaҭбеи, закәытә дыдуи, даара аоны бзиа Ҟаицеит, амардуан дахьымзеит акәымзар. Аоны иныҳәоит, ахаршәгьы ылихуеит, – аҭак ныҞаицеит Маска дԥышәарччо, уажә урҭ дызланагалаз уеизгьы-уеизгьы ҵәык шилырхуаз аҞара агәра ганы.

– Ари аоыза азәы иаҳахьоу, уара, – иҳәан Мaҭбеи, Гьаргь иахьгьы дналацәҞәысын дналагахт:

– Сара схаан ианызбаз, ирныҳәоз аоны адыд-мацәыс зԥырхагахоз акәын.

– Уажә ус имодахеит, иҞаҳҵари, – аҭак ныҞаицеит Маска.

– Уара, уи зегь бзиоуп, аха нас амардуан зыхҞьеи аоны бзиа аныҞаица? – дцааит Гьаргь.

– Ҳаџьараҭ Ҟәрышьла деихьибамгзеит, акампаниа Ҟаицар иаанаго, ахаршә ала амардуангьы Ҟаицозар акәхап, – иҳәан, Маска даачче ит.

Гьаргьи Мaҭбеии егьыччом, ус акраамҭа иштәаз, еиҭах Гьаргь даацәажәан: – Мaҭбеи, уара уцап асабша акампаниахь.

– Уара иугәиҭои, иаргьы уаргьы цәгьала еибабаша. Ҳаџьараҭи уареи шәеилыцуама? – Мaҭбеи, дааԥышәарччеит.

– Сара исгәиҭоу умбои, Мaҭбеи, Ҳаџьараҭ иаоны абжак ныҳәан абжак ус иаанижьуама, уажә аоны иныҳәозар, уара уазхап. Саргьы амардуан даналгалакь имныҳәакәан ус иаанижьуам, иаҳбахьоу Ҳаџьараҭ иакәзар, усҞан сара сцап, – иҳәеит Гьаргь.

ГЬАРГЬ САМԤАЛ МАҲӘОЫЗАРА ШИЗИУЗ

Ешыра ақыҭан инхоз Самԥал иабхәраа абри амш аены маҳәра уааҳаԥхьоит ҳәа адырра анирҭа, абџьааҳәа аеазыҞацара далагеит. Нас ус иагьизбеит оызас Гьаргь дышьҭысхп, иоыжәшьагьы бзиоуп, илафгьы пату амоуп ҳәа избаны. Абас-абас ҳәа Самԥал днеины Гьаргь ианиеиҳәа, мап имкит. Гьаргь Самԥал даиахәмаршәа уажә уа ҳашԥеилыргахо ҳәа аниҳәа, – сара изгәыбахьоу Гьаргь уакәзар, уара ишеилургарц еилургауеит, – иҳәеит Самԥал.

Аҿҳәаразын рызегь изаҳәаз аиҳабацәа, агәыла-азла уҳәа ицныҞәаран иҞаз зегьы Самԥал игәараҭаҿ еиқәшәеит. Нас автобус илақәтәан амоа иқәлеит ЕшыраҞа. Ианаамҭаз инеит. Аԥшәмацәа рԥылан аԥсшәа рарҳәеит. Рхәы анмазеиха, илатәан

афара-ажәра иалагеит. Аџх ашарахь инеиуеит, шәаҳәароуп-кәашароуп, еидцаланы ажәра иаҿуп. Мач-мач астолқәа ҭацәуа иалагеит. Гьаргь изынхази иареи иаҿаршәзаны ажәра иаҿуп алафқәа ныбжьагало. Уи акәхеит, аацәылашон згьы гәарԥныҳәа изԥшны агәарԥаҿы игылан. Астол аҿы зегь ириааиз Гьаргь шиакәыз аниба, Самԥал игәырҕьара ҳәаак амамызт.

Гәарԥныҳәахь иҳаԥхьаанза зык нкасҭәап ҳәа Гьаргь иҿанынеиха, Самԥал днаихьзан ижәҩа ааникылеит.

– Самԥал, – иҳәан ҿааиҭит Гьаргь, – ишԥубеи нас ҳастол амҩаԥысшьа?

– Даара иҭабуп, Гьаргь, абзира ду исзууз азыҳәан, – иҳәеит Самԥал.

– Иҟоу удыруоу, Самԥал, – иҳәеит Гьаргь мыжда.

– Изакәызеи? – дџааит Самԥал.

– Изакәу умбои, сҟьаф ҕәҕәаны иҟаџаны сыҟоуп, иулшару уара сеиқәа ахәымџьар ааԥыртны азы скарҭәара?

– Иауазеи уи аҟара сылымшакәа, – иҳәан, ахьышәҭҳәа Гьаргь ихәымџьар ааԥиртлан азы икаирҭәеит.

Аха араҟа рыцҳарас иҟалаз, зқьаф бзианы иҟаџаны иҟаз Самԥалгьы, иара имазарақәа икыз џьишьан иеиқәа ирбаазагәышьазаап.

АХ, СЫШЬҬАХЬ ИААКЫЛҲӘҲӘО...

Бзыԥҭа ақыҭан Хышаа рҿы ԥсанышәаҭарак аҿы иҟан Гьаргьи Шулиеи. Аԥсанышәаҭара иазымԥшкәа рышьҭахьҟа амҩа иқәлеит, рымҩа акыр ихаран азы.

Амҩа иқәын ақыҭақәа акакала рышьҭахьҟа иныжьуа. Ус, Баҽа аҳабла иаалалеит.

– Уара Гьаргь, акыргьы ҳааԥсеит, амлагьы ҳакит, уааи абра Баҽа сҭынха бзиак дынхоит Дамыр-иԥа Сааҭбеи ҳәа, убрахь ҳамҩахыџып. Иаргьы иԥсҭазаашьоугьы ҳбап, ҳаԥсгьы ҳшьап, акгьы ҳнацҳап, иҳәеит Шулиа.

– Уара ишуҭаху, бзиоуп, – дақәшаҳаҭхеит Гьаргь. Еиманы Сааҭбеи игәарԥ ианынҭала: – Сааҭбеи, уҟоума, Сааҭбеи? – ҳәа ҿырҭит, аха азәгьы ибжьы гом. Ус, рыеқәа ҿаҳәаны ианаақәгьыжь, Сааҭбеи иԥшәма Марушьа бзиала шәаабеит ҳәа даарԥылан, аԥсшәа нараҳәеит,. Иалухуи, дара ирҭахыз, ачеиџьыка бзиа избоз Сааҭбеи аҩны дшыҟамыз ралҳәеит. Аха усгьы иҟарџахуаз, Сааҭбеи аҩны дыҟам ҳәа иҩны издәықәымлеит. Аҳәара лџәыцәгьашәа, ашьашәыраҿ аҟәардәқәа ахьгылаз, ара шәаатәеишь, лҳәан, лара аҩныҟа днышналеит. Марушьа ач-

еиҵьыказын лылақәа хәан, лыԥшәма иеиԥш дыҟамзаарын. Гьаргьи Шулиеи тәоуп, ацәажәара иаҿуп, лара арахь ддәылцзом, иахьԥшуа ирбоит агәарԥ азна кәти-шәашәилеи иҭәуп.

– Шулиа, иудырует аԥшәмаԥҳәыс аәны ашьҭахьҟа ала, шәашәик шьны ацәа ахыхра даҿызаргь, – иҳәеит Гьаргь.

– Саатбеи дыҟазар ак шыҟалақәаз аҟара агәра усыргон, аха ари лтәы ҳәа иуасҳәо акгьы сыздырам.

Ус, аԥшәмаԥҳәыс даадәылҵын аҳәара лцәыцәгьаза, шәааины шәнапы зык нақәышәҭәеишь, лҳәеит. Даргьы әагылан рнапқәа азы нарқәҭәан аәныҟа иныәнашылеит. Аишәа ианылахатәа, абысҭа хьшәашәа ххны, аԥҳәаса сызбали, ашәаза сақәаки, графинкак абжеиҳара аәи ықәгылоуп.

Шулиа Гьаргь дниҿаԥшын, ауаәы дзықәшәо ихы анираалароуп, ҳнапы аҳаркып, иҳәан, ирымҵаз инамха-аамхеит. Әбаәба ҵәыца раҟара ыжәны агылара рҿыназыркуан еиԥш, ларгьы дааәнашылеит.

– Шәсызныҟәымгагәышьеит, аԥшәма дыҟазар ус шәоуишьҭуамызт, – лҳәеит аҿырԥшзаразыҳәан Марушьа. Иандәылҵ, амаҵурҭа абарҵа иаҿачаԥаз анапырзәзәага ашҟа рҿынархеит. Шулиа инапы азы ақәиҭәеит, нас Гьаргь анапырзәзәага инапы наҵакны азы анлоуишьҭ, 20-ҟа шәашәи еибарҟау-ҟауа анапызәзәарҭа иааҵибаҳәеит.

– Саҭамзааит, аха абарҭ ашәашәиқәа бара ибтәума? – аԥшәмаԥҳәыс ихы налықәкны ҿааиҭит.

– Ааи, – лҳәеит.

– Иаҳауеи шьыри, абанҭ бшәашәиқәа руак ах сышьҭахь иакылҳәҳәо, ахәамц сымгәа иҭандаз, – иҳәеит дҿаԥха-ҿаччо.

– Иуует, убаашәт, анҭ сара хык шә-мааҭк ҳәа исҭиуеит ҳәа сахәаԥшуеит, – лҳәеит Марушьа.

– Бара ибҭаху ахы акәзар, уи адәахьы икылҳәҳәоит, – иҳәеит Гьаргь мыждагьы.

УАРГЬЫ ЄЫ БЗИАК УАҞАРОУП

Хыгә иҹкәын изыҳәан ачара ду иуан. Ажәлар ааира иаҿын. Гьаргь агәарԥаҿ шәнеишь-шәааишь ҳәа дгылан. Ус ауаа рыжәпара далагыланы, Хыгә иҭынха бзиа Еснаҭ агәарԥ дааҭашылеит. Еснаҭ инапы ҿаҳәаны игәыдҳәалан. Уи даара дуаәнырҳара дуун иԥаҵақәа хыршаны, дзымбацкәа дызбозгьы амни дызжәлада ҳәа димазҵаарц залшомызт.

Гьаргь Еснаҭ ицзи иареи аԥсшәақәа анаареиҳәа, – Еснаҭ, унапы иахьзеи ҳәадиазҵааит.

– Азлагарахь сцоит ҳәа саатҵәа сҟәаҟәа иқәҵаны сышнеиуаз слыҟәашьқьраан скаҳаит. Аха мчыбжьык аҟара изакәызаалакь хьаа ҳәа акгьы сымамызт, уажә маҷк ичшәа ҟанаҵан, ахьаа снаҭо иалагеит, – иҳәеит Еснаҭ.

– Ҟаза иурбахьоума? – дҵааит Гьаргь.

– Маамоу, – аҭак ныҟаиҵеит Еснаҭ.

– Арахь исырбеишь унапы, – иҳәан Гьаргь иакәыршаз аамихын, алада-дахо, аҩада-дахо акыраамҭа инарҳәы-аарҳәуа дахәапшуан, уажә абри инап иахысҳәаарызеишь ҳәа дхәыцуа.

– Еснаҭ, унапы ҭԥоуп, уаргьы саргьы ҳаҟамындаз. Еснаҭгьы уажәшьҭа заманала идыруан ари дызҿашәаз акы шихиҳәаауаз.

– Уара Гьаргь, уареи сареи ҳаибадыруеижьҭеи иҵуа иудыруа ауп, аха исмаҳацт уара ҟазак иаҳасабала ԥҵәрак, ҭԥарак атәы удырууеит ҳәа, – иҳәеит Еснаҭ.

– Уара уиашоуп, Еснаҭ, сара ауаҩԥсы знапы, зшьапы ԥҵәоу, иҭԥоу ртәы акгьы сыздыруам. Амала, аеқәа рҿы ирацәақәаны сақәшәақәахьеит.

– Уара излоуҳәо ала, сара сеума? – иҳәеит Еснаҭ.

– Иухьи абаацс, Еснаҭ, саркьа уанымԥшылазаци, уаргьы наҟынтә ихыганы иаарго еы бзиак ушаҟароу уажәгьы иузгәамҭазацеи? – иҳәеит Гьаргь, иаарыдгылаз шьоукы рнапқәа аарымхуа.

УАХЬАҚӘЫМШӘАЗ СГӘЫ ИАЛОУП

Гьаргь иан данԥсы Џьынџьуа Мақсыс ашәаҵьҳәаҩ диирбеит. Изыхҟьазаалакь Мақсыс Гьаргь иан дизымҵәуакәан даанхеит.

Гьаргь Дәрыԥшь ԥсрак аҿы шьоукы дрыдгыланы дышцәажәоз збаз Мақсыс, Гьаргь дахьгылоу снеины, иан лыԥсанышәаҭараҿы сыҟазшәа ҟасцап игәахәит.

Гьаргь дзыдгылазгьы иаргьы Мақсыс дынрыдгылан, аԥсшәа реиҳәеит, акраамҭа иҵәажәо игылан. Ус Мақсыс Гьаргь дыздгылаз рахь ихы наирхан: – Шәарҭ азәыр шәыҟазу сыздыруам Гьаргь иан лыԥсанышәаҭраҿ, аха сара убрааиԥш ааигәа-сигәа исымбац ажәлар рацәаны, афатә-ажәтә иагымкәа, аиҳаразак аҩеиқәаҵәа бзиа ирылаз, даарааанза умнеиааит, Гьаргь, уан бзиа дымҩаԥугеит, – иҳәеит Мақсыс, абри уажә аԥсраҿы сыҟазу сыҟамзу идырушь ҳәа Гьаргь диҿаԥшуа.

– Мақсыс, – уара уиашоуп, сан лыԥсанышәаҭараҿы ауаагьы цәгьамкәан иҟан, афара-ажәрагьы иҳамаз ахәыҷала ҳацәгьамызт, аҩы ҳәа узҿызгьы хар амамызт. Амала, сара акзаҵәык сгәы

иалоу, абарҭ еиқәуҧхьазақәаз уара зегьы уахьрықәымшәаз ауп, – иҳәеит Гьаргь.

РАЦӘАК ШӘЫБЖЬАМЗААП

Гьаргь Мгәызырхәа ақыҭан Жьиаа рҿы иҭынхак дыҧсын, уаҵә аҧсанышәаҭара акәзар иахьеиҧш, днеины дҵәуеит. Ус акраамҭа идтәалази иареи шеиҵәажәоз, хаҵак даарыдгылан ҿааиҭит: – Гьаргь, аҧшәмацәа аҳәара ҟарҵеит, амна аӡны аҵаҟа аишәа мазеины игылоуп, иудтәалоугьы уаргьы шәнеины унарцә бзиахааит ҳәа шәҳәарц азын.

– Мап, сара уаҵәгьы саауеит, – иҳәеит, аха иааиз иаҿаршәзаны имуит. Инеин рнап зык нақәҭәаны илатәеит. Акы-ӡба ааныркылахьан, Гьаргь рацәак ицәыхарамкәа итәаз Мхьел зыхьзыз ахаҵа иахь лафқәакгьы рҿынаирхан, аха уи иҟынтә иара ишиҭахыз ҭак иаҳауамызт. Акы иналацәажәо иштәаз, ани Мхьел даацәажәан: – Гьаргь, сара уздыруеижьҭеи акырааҵуеит, аха уаӡ дахьынухәаҧшуа ушықәс адырра ицәуадаӡуп. Саҭамзааит, аха шаҟа шықәса ухыҵрызи? – иҳәеит.

Гьаргь аҭак ныҟеиҵеит 80 шықәса ҳәа.

– Аа, – иҳәан ихы ааирҵасит Мхьел, Гьаргь иихәоз иаҳауимаҳау узеилымкаауа. Даҽа ҵәыцак аҟара анааныркыла, Гьаргь, Мхьел иааҧшымҭаз, – уара Мхьел шаҟа шықәса рҟынза уҟалари, – дҵааит Мхьел хәычык илымҳақәа ирыгзаарын ианимаҳа, игана҄ итәаз абас-абас ҳәа аниеиҳәа: – 51, – иҳәеит Гьаргь иахь ихы нарханы.

– Ҟоҳ, – иҳәеит Гьаргь дахьтәаз.

– изакәызеи, Гьаргь? – рҳәеит итәақәаз.

– Уара, ари Мхьел, Ҭаркьыл Минас игәыжьи иареи рацәак рыбжьамзаап жәбо, – аниҳәа, зегь ахьтәаз иааибарччеит. Мхьел иҟалаз закәыз цқьа изымдыруа: – Ус акәхап, Гьаргь, саaукәыхшоуп, – иҳәеит.

ГЬАРГЬ АӠЫ АГЬАМА ШИДЫРБАЗ

Фазын-иҧа Кәасҭа ицәымза шьҭыхра заҳәаз Гьаргь иашьцәагьы иаргьы агәарҧ ианааҭашыла, Кәасҭа иашьцәагь иҷкәынцәагьы, ажәлар ирылараҵараны иҟаз аӡы еимактәыс ирыман.

Шьоукы иаҧсоуп рҳәон, даҽа шьоукых, ари аӡыза аӡы ажәлар ирылаҵаны ҳхы ҳзырҧхашьом ҳәа аимакра иаҿын. Ус, Кәасҭа иашьа Мадрыс иҭаххеит аӡы агьама Гьаргь идырбарц, иахиҳәаауа гәарҭарц. Абас-абас анырҳәа, Гьаргь мап имкыкәан дрыц-

ны аҩцара иныҩнашылеит. 50 ԥҳал зкуаз ауалыр арыԥцәа аамхны, аҵәца азна аҩы Гьаргь инаидыркит. Гьаргь иаҵәца иҭаз аҩы хәычык нахырҟьашаны инкеиҭәан: – Унарцә бзиахааит, Кәасҭа рыцҳа, – иҳәан инеиҿеикит. Абас хԥаҟа ҿамҩа нылбааидон еиԥш, иаҵәца ааиҿихын, иҿы иҭазгьы наҟ инкеиҭәан, иаҵәца иҭазгьы ауалыр инадиҭәалт. Игылан ихәаԥшуазгьы неиҿаԥшыааиҿаԥшит иахиҳәаарызеишь ҳәа.

Гьаргь иауимдырхуаз егьеиқәаҵәамкәа-иагьышкәакәамкәан, зылеи шьақарлеи иҟаҵаз аҩы аамҭа ишахыԥахьаз, ажәраҿ акгьы ишаԥсамыз.

– Ишәыхьи абааԥс, шәанаҵьалымбахааит, ас еиԥш аҩы "Џьбара" ҫәҭәа даеа 10-ҟа ведра азы шьҭнахратәа иҟан, – иҳәан, даачеит Гьаргь.

– Уара узлахәаԥшуала, ажәлар рылаҵара иаԥсаны иҟам, – иҳәеит Мадрыс.

– Сара сызлахәаԥшуала, ҳаԥхьаҟа аарҩара бааԥсык ҟалозар, ҵәҩанк ашәмырсыр ахьамуа, иаҵаҭәаны иаурсуазар азыҳәан ҳәара зқәым ауп, баша икашәымҭәан ирыцҳауп, – иҳәан Гьаргь, адәахьы дындәылҵит.

САҬАМЗААИТ, АХА...

Мықә ақыҭан инхоз рҭынхацәа Какалиаа рҿы сасра ҳәа иҟан Гьаргьи иашьеиҳаб Михеи. Даара пату рықәҵаны ирԥылеит изызнеиз рҭынхацәа. Аҩныҟа рыхынҳәра аамҭа анааи, аԥшәамацәа аԥсшәа нараҳәаны, амашьына ааҥәасырҭа ашҟа амҩа иқәлеит. Ус ишнеиуаз зыхьк ахьыҟаз рбан, азы ржәит, нас ҳаԥсгьы ааиҭаҳкып ашьашәыраҿ рҳәан аҭаҭын иахо, еицәажәо илатәеит.

Иԥшызар, ԥҳәыск еыз ҿаша дук дақәтәоуп, лыгәшԥы зегь ҳамҭала ихыбны, аԥҟара-ԥҟараҳәа даарывалеит. Гьаргьи Михеи ҩалхаҵгылт, аха лара абарҭ исхаҵгылаз уаауп ҳәа дырҿамԥшзакәан, ԥсышәагьы мҳәакәан, лымҩахь ацара даҿуп. Михеи Гьаргьи ари уамашәа ибо инеиҿаԥшы-ааиҿаԥшит.

– Ари ҳатәалымбеит, убо, – иҳәеит Миха.

Абас жәохәҟа метра днаскьахьан еиԥш, Гьаргь ибжьы налықәиргеит: – Саҭамзааит, аха минуҭк аҟара баахьаԥшында, – ҳәа. Рацәак ахьаԥшра лҭахымкәа, леы аҕәра даахан даақәгьыжьын даагылт.

– Ҳацәгьа-ҳабзиа ҩыџьа ахацәа ҳабхаҵгылеит, аԥсшәа бҳәаргьы ауан, – иҳәеит Гьаргь.

– Акы сазхәыцуан, сылаԥш шәыҵымшәеит,– лҳәеит.

– Уи бзиоуп, былаԥш ҳацамшәазар, сатамзааит, аха иарбан фронтыз бахьыҟаз абриаҟара ҳамҭа ахьбоуз, – ҳәа шьаҿа-қәакгьы лара лахь иныҟеицеит Гьаргь.

– Сара афронт ахь ус сымазамызт.

– Нас иабаабгеи ари аҟара медал баԥхьа икыду?

– Ари ахшара рацәа ахьсоуз аҟынтә исанаршьеит.

Гьаргь дԥышәарччо уашьҭа ҭакс илиҭашаз аеазыҟацара да-ҿын.

– Нас бгәышԥаҿы изкнаҳаузеи? – ҳәа дцааит Гьаргь.

– Сгәышԥаҿы акәымкәа уаҳа иабакнасҳауаз нас, – лҳәеит.

– Сара сгәанала, – иҳәеит Гьаргь, – иласкьаганы беиԥкәҿ икнаҳазар еиҕьызшәа збан.

– Избан? – лҳәеит аԥҳәыс, лылақәа ѡылхалцалан. Лҽы аҕә-ра даахо.

– Избан бымбои, уаҟа еиҳа бмедалқәа рҿьабаа адушәа збоит, – иҳәеит Гьаргь дҿаԥха-ҿаччо.

АКГЬЫ ҲЗЕИҾЫМКААИТ УҲӘАЗАР СМАҲАИ

Гьаргь иҷкәын Едик, Иарославль ақалақь аҿы инхоз, аԥхын иҭаацәа иман ԥсшьара ҳәа дааны дыҟан. Ҽнак зны ҭаацәашәала аишәа иахатәаны акыршырфоз, Гьаргь иҷкәын Едик ихы наиқәи-кын ҿааиҭит.

– Едик, ак сгәиҭоуп угәы ишабо сыздырам акәымзар.

– Изакәызеи, саб?

– Изакәу умбои, сыҷкәынцәа Мироди Васиеи рабхәараа Жьиааи Барцыцааи хрыԥхьан иааганы ишақәнагаз ала рчарақәа ҟацаны, ҳчеицьыка агьама дҳарбеит. Уажә исзынхаз уара уаб-хәараа Кузнецоваои Валикәа иабхәараа Еныкьааи роуп. Убарҭ ҳаԥхьаҟа еаѡарҭагалан, сыԥсы шҭоу иааганы счеицьыка агьама сыздырбар, нас сыԥсыргьы сшәымцәуан, – иҳәеит.

Едик акраамҭа ҿымҭзакәан иаб дихәаԥшуан.

– Саб, угәанала Валикәа иабхәараа Еныкьаа шаҟа ҭзы ҟала-рыда?

– Сеиидроу, анцәа рызирҳааит, рыжәла дууп, сара сры-лаланы исымԥхьазац, аха иҟазаргьы 100-ҭзык еиҳамзар еицам, – иҳәеит Гьаргь.

– Нас, Еныкьаа зегьы урыԥхьома? – дцааит Едик.

– Еныкь ахәа дыҟам, ҿаша дыҟам, ҳанрыԥхьа зегьы ҳаарыԥ-хьароуп.

– Уара утәқәа заҟаѡ ҟаларыда? – дцааит Гьаргь, Едик ди-ҿаԥшуа.

Едикгьы иаб иҟазшьақәа имдыруеи, хәыҷы-хәыҷла алаф ахь ииаго: – Саб урҭ реидкылара хәыҷык ицәгьоуп, – иҳәеит.

– Избан, уара?

– Избан умбои, саб, Кузнецоваагь зегьы ҳрыԥхьозар, Иарославль ақалақь аҿы хә-нызқь ҭзы ыҟоуп. Егьыс Асовет мчы ахьынзаназаазо милионк азын рацәак рыгым, – иҳәеит Едик дыччо.

Гьаргь акраамҭа ҿиҭзомызт. Нас даацәажәан: – Изакәи уара, Кузнецоваа уахгьы-еангьы хьароума изҿу?

– Ааи, саб, – Едик дыччо, – урҭ убас ибзианы иҿиуа жәлоуп.

Гьаргь ҿымҭзакәан дхәыцуа, аганахь дыԥшуа дтәан.

– Саб, узырхәыцуазеи? – иҳәеит Едик, еиҭа ачча даманакуа, иаб уажә ак шиҳәоз аҟара агәра ганы.

– Сзырхәыцуеи умбои, ахьара иаҟәымцзо уабхәараа ҳрықәгәыҵны, акгьы ҳзеиҿымкааит уҳәазар смаҳаи...

ХЫМШ РОУП ИНХАЗ

Гьаргь иҷкәын аиҳабы аҿыцнхаҩы Мирод иԥа ԥҳәыс даиган ачара аеазыҟаҵара иаҿын. Ауа-аҭынха ираҳәоуп, абар мчыбжьык ауп инхаз. Гьаргь иааиқәшәан ҵәҵәала дычмазаҩхеит. Аҳақьымцәа ааргеит, ахәшә-абыҵьшәы, аха дыҵәҵәоуп. Адырҩаены иаҳа хәыҷык дааунашьҭызшәа ибан, аха зегь акакәын, ихьаа цәгьан. Агәыла-азла, анахь-арахь ачара иагу-иабзоу зегьы ирҿуп.

Миродгьы лассы-лассы иаб дахьышьҭоу днеины дибоит, игәы аирҵәҵәоит. Ачара абар хымш роуп иагу. Агәыр ҟарҵеит, ахәшә идыржәуеит, аха Гьаргь зынза еиҳа деицәахазеит. Макьаназ ак ихәо ибом. Ус Мирод дааҩнашылт, – иҟои,ушԥаҟоу, саб, – ҳәа. Гьаргь аарла иԥсы ааивыго: – Мирод, иуасҳәо ҳәа акгьы сыздырам, схьаа даара иҵәҵәоуп – иҳәеит.

– Саб, абааԥсы иааучҳароуп, ишубо еиԥш, ачарагьы аашт, хымш роуп инха, – иҳәан дындәылҵны дцеит.

Ари заҳаз Гьаргь акраамҭа ҿиҭуамызт, нас идтәалаз иԥшәма лахь ихы наирхан: – бара, бдин аныс, абни бычкәын бышиазҵаара, абри уаб хымш рышьҭахь душьҭып ҳәа угәы иабаҭоу ҳәа, – иҳәан, илымшазо аарла дааԥышәарччеит Гьаргь.

ХЫГӘ ДЫԤСЫЗ ԤЬЫСШЬАН

Камлиа Хыгә иԥҳа Ленца Ҭаркьыл Алусҭан изҳәаны иҟаз, аԝны чара лзуны аргама хаԥа дишьҭуан. Аҭацаагацәа аанит, аԥсшәақәа анрарҳәа, рнапқәа дырзәзәаны аишәа иахадыртәеит. Гьаргь ара таламбашьс далырхит. Шәаҳәароуп, кәашароуп, лафҳәароуп. Ус асасцәагьы азәазәала аишәа ахыԥра иаҿын, аҭаца ддәылыргар акәын, рышьҭахьҟагьы ирзыԥшын. Аҭацаагацәа иааҟәымԥзакәа "радеда" аҳәара иаҿуп. Уашьҭа цәгьа ирбом рымԝа иқәлар, аха аԥшәамацәагьы макьана ҳәа реырҕәҕәаны игылан. Асасцәа рахьтә азәы-ԝыџьа раҟарагьы аеқәа дырхәмарт.

Ари збоз Гьаргь асасцәа аеқәа дырхәмаруа, ҳара ара баша ҳаҟоума иҳәан, иеы ахьҿаҳәаз днеин амгәырххақәа аархханы ахьышәҭҳәа дыԝеыжәлеит. Еилаҟь игылаз ауаа Гьаргь аеы ширхәмаруаз анырба, инаскьа-ааскьан, амԝа наирҭеит. – Чоу! – иҳәан, иеы наршәаны хынтә агәарԥаҿы даалеиԝеит.

Нас еиҭах, – чоу! – иҳәан, Хыгә иашҭа злахкааз ацитрус аанда, уаԝышәара аԥкьыс еиҳаз иарбаны аҿанынаирха, агәарԥаҿы игылаз хаԥагьы-ԥҳәысгьы арԥәаа-арԥәааҳәа аҳәҳәара иалагеит, ари уеизгьы-уеизгьы дҭахеит ҳәа. Гьаргь ацитрус аанда дахыԥан агәарабжьарахь данынкаԥа, ахьышәҭҳәа иеы длалбаан аҿы ианкны агәарԥ данынҭашыла, – зымцахә мыцәаша, ари иԥсы ҭоуп ҳәа Хыгә ичкәынцәа Чачи Кәычкеи иԝны инеиԥыххалт. Гьаргь иеы аҕәара шикыз ихҭырԥа ааихихын, иԥылаз Хыгә ичкәынцәа ихы нарықәкны: – Ҳаи, сыԥсра шәбандаз, – иҳәеит.

– Ииуеи, Гьаргь, узҳадашшылои, ҳарҭ ачара ҳамоупеи? – рҳәеит.

– Хыгә дымԥсзеи, уара, – иҳәеит Гьаргь иеыргызмалны.

– Избан, ҳаб ана дгылоуп, уара ԥьара машәырк ухьзар ҳәа дшәаны, – рҳәеит.

– Ҟоҳ, – иҳәеит Гьаргь, ани ацитрус аанда сахыԥан санцоз "радеда" иаҟәыԥны, аҳәҳәабжьқәа иҟаз рыла, сара сгәы ишаанагаз Хыгә дыԥсызаап ҳәа ауп, – иҳәан дԥышәарччо иеы аҕәара шикыз Хыгә дахьгылаз ахь иҿынеихеит.

ҚЬЕЦБА ЧАГӘ ИАЖӘАБЖЬ

Гьаргь имаҳә, Аацы ақыҭан инхоз, Ԥачалиа Шьрыф аҭацаагара иман. Уи ичкәын Руслан ԥҳәыс дааигон. Ауха аҭаца ус дааргон, ачара аҿҳәара арҭон. Аҭацаагацәа аеазыҟаԥара иаҿын.

Ашьтәа агәараҳәа ижәуа иахьҭаз, агәыла-азла, азәык-ӡыцьак иааихьаз асасцәагьы акәшаны итәан. Ажәеи-ажәеи неихҳәаауа иштәаз, Чагә даацәажәан: – Уара, Гьаргь ихабар збазом, акы дахнагоу, мамзаргьы игәы рахәымушь, – иҳәеит.

– Мамоу, Чагә, Гьаргь ирласны ара дҟалоит, – иҳәеит Шьрыф иҷкәын агәабжьанытә Беслан. Чагә игәы иаахәеит, Гьаргь уаха дышрыҟәшәоз аҟара анеиликаа. Гьаргь избахә Чагә ианаацәырига, итәаҟәаз зегьы илафҟәа неимда-ааимдо ргәаларшәара иаҿын.

– Шәара шәҳәашьаҟәагь саҳауеит, аха иара ихаҭа даанхьазҭгьы иаҳа ҳааирлахҿыхрын, – иҳәеит аԥшәмацәа раҳәшьаԥа Оҭандагьы дахьтәаз.

– Уеизгьы-уеизгьы ҳаицәажәара Гьаргь ишҟа ианиажәга, ишәзеиҭасҳәап уахык Лыхны аҟыҭан сара сызлахәыз, Гьаргь иххәааy лафк. Зегь ахьтәаз иаалахҿыххеит, рлымҳаҟәа кыдҵаны инатәеит.

Абас дналагеит Чагә иажәабжь: – Усҟан сара ара Аацы сҭаршынс аус анызуаз акәын. Лыхны аҟыҭан аҿырыӡра ду ыҟан. Аҿырыӡра иалагарц рацәак агымкәан, сахьгылаз даасыдгылеит, усҟан Лыхны сҭаршынс аус зуаз сӡыза бзиа Лиониа Гагәулиа. Лиониагьы саргьы аԥсшәаҟәа анааибаҳҳәа, – Чагә уаха сыӡны имнеиц сасцәаҟәак сҭаараны иҟоуп, иҟалозар акы еиԥшымкәан суҳәоит, иуҭаху уӡызцәаҟәак аашьҭыхны усыҟәшәарц, – ҳәа дсыҳәеит. Иҭабуп, Лиониа, учеиџьыка азҳалааит, акыр сузаԥсазар уа сыҟоуп, сҳәеит.

Аҿырыӡра ианалага, иҟоу абас ауп ҳәа анрасҳәа, Ԥачалиа Шыгәаагь Мархолиа Севагьы мап сцәырымкит, ӡызара сзыруит. Ихашәымҵозаргьы зыхьз сҳәаз рӡыџьагь ара иҟоуп, шәрызҵаа, мцык злоу ак ыҟазар.

– Шыгәаагьы, Севагьы, саргьы ҳаиманы Лиониа иҿы ҳаннеи, асасцәагьы ԥыҭӡык неихьан, изызԥшызгьы ыҟан. Лиониа дааҳԥылан, бзиала шәаабеит ҳәан аԥсшәа анҳаиҳәа, – шәааи арахь, иҳәан аӡныҟа ҳныӡнеигалеит. Азал еихҳәа-еицҳәа ду аҿы иакәшаны итәаны ацәажәара иаҿын иааихьаз асасцәагьы, ԥыҭӡык аԥшәмацәагьы. Ҳаргьы аԥсшәаҟәа нараҳәаны ҳҭыԥҟәа аанкыланы ҳнатәеит.

15-ӡык раҟара ауаа ахьтәаз, шамахамзар, 4-ӡыкҟа рыда зегь здыруан. Макьана ахәы мазеимхацызт аҟынтә, сасгьы-ԥшәымагьы зегь еиужьны лафҳәаран, цәажәаран изҿыз. Сара, иарааминуҭ, зегьы даарылскааит зҿы ааихамгылазоз, злафҟәа рыла зегь рырчара иаҿыз, зыԥшреи, зсахьеи рыла уаазеилаҳаратәы иҟаз хаҵак. Амни дысзымдырт, дазусҭада, сҳәан сганаҿы итәаз Гагәулиа Матрониа сиазҵааит. Ани Лиониа иӡыза бзиа иоуп, Сам-

ырзаҟан ақалақь аҿы дынхоит, Саатбеи ихьзуп, саргьы иахьада дсымбацызт, аха уаҩы дызмыхәазо лафҳәаҩы баапсык иоуп, – иҳәеит Матрониа. Ажәакала, Саатбеи иҿыцҳәацәоз атәы аиҭаҳәара цәгьоуп – убысҟак итәаз зегь илафқәа рыла ихыхны иман. Иара ус ҳахьтәаз акы зҭахны иааҩнашылоз дхацоума, дыпҳәысума адәылцха рымҭакәан акы ныpхиҳәаауан, даргьы ччо индәылцны ицон.

Сара сахьтәаз сгәанала ахәыцра саҿын, иҳауи шьыри уаха абра Гьаргьи Цьгәаҭи руазәк дыҟазҭгьы, Саатбеигьы даргьы еибарҳәацәацәҟьаран иҟазаарын ҳәа. Убри аамҭазы ҳахьтәаз апшәма Лиониа дааҩнашылан, аҭамзаара ныҟаицеит, шәхәы армазеира хәыҷык ҳадхалеит ҳәа.

Уара Лиониа, уи ҳхәы мазеихап ҳабаццакуеи, аха аказын суазцаарацы сҭахын, – иҳәеит Саатбеи дахьтәаз.

– Сзырҩуеит, – иҳәеит Лиониа.

Иахьа абри Лыхны ашҭаҿы акыр снапшы-аапшит, аха цьарагьы дсымбеит, дунеихаан еырыҩра иагымхазоз Габечиа Гьаргь ҳәа царкьык дшәыламзи, дыпсу дыҟоу, – иҳәан даачеит. Итәазгьы ааибарччеит. Дыпсыцәҟьазар ашәацьҳәаҩ даҳдырбарын, иҳәан Лиониагь, Гьаргь дааихлафит. Нас иажәа инаципеит: – Саатбеи, Гьаргь хәыҷык игәы рахәымызт, убри аҟынтә аеырҩыраҿы дҳақәымшәеит, дҳақәшәар ҳаргьы иаҳҭахгәышьан, аха...

Амала, Саатбеи уара Гьаргь дубацәҟьарц уҭахызар, амашьына изысышьҭуеит, ишьапы дықәгыло дыҟазар, мап сцәикуам, дзааны даныҟала шәызхарагьы шәеибарҳәацәап, иҳәеит Лиониа дычо. – Убасеипш улшозар, Лиониа, иҭабуп ҳәа уасҳәон, иҳәеит Саатбеи.

Лиониа ҩыцьа аҷкәынцәа даарыпхьан, – Гьаргь иҿы шәцаны, Лиониа асасцәа иҭоуп, ушьапы узықәгылоны уҟазар, усықәшәарц сҭахуп ҳәа сызиашәҳәа ҳәа, – машьынала идәықәиҵеит.

Сара, Гьаргь дааҳгоит ҳәа аҷкәынцәа анца ашьҭахь еилыскааит Гьаргьи Саатбеии еибадыруеижьҭеи акыр шаацуаз, Очамчыреи Гәдоуҭеи цәгьароума, бзиароума еиқәшәалозаарын, алафгьы рыбжьан, патугьы еиқәызцоз уаан ҳәа. Саатбжакгьы мырцыкәан Гьаргь дрыман Лиониа иашҭа иааҭалеит. Гьаргь даазгоз аҷкәынцәа рыла еиликаахьазаарын Очамчыратәи иҩыза бзиа алафҳәаҩы Саатбеигьы дсасны Лиониа.

Лиониа, Гьаргь диман ҳахьтәаз азал дныҩнашылт, уи ашә данынахыц, итәаз зегьы Саатбеи днлалацаны ҳҩеихацгылеит. Гьаргь апсышәа мҳәазакәан илабашьа иган иацаргылан, акраамҭа зегь лапшыла ҳаимидон. Уажә сара сахьгылаз иаразнак сцәа

иаалашәеит Гьаргьи Саатбеии лафла еиқымлакәан ҟалашьа шыҟамлоз. Нас Гьаргь азәазәала зегь рнапқәа рымхуа, аԥсшәа рахәо, азал дакәшо дышнеиуаз, Саатбеи инапы имкыкәан дынивсын, итәаз зегьы аԥсшәа нарахәаны, азал аназараҿы игылаз асқам дныкәтәеит Гьаргь.

Зегь леибартәеит. Азәгьы ҿитуамызт, амц ԥыруазар иуахарын. Уажәы Гьаргь иҟаицаз Саатбеи иахихәаарищь хәа зегь хаикәызыруа хтәоуп. Ус азырҩра аа илеигеит Саатбеи.

– Лиониа, сара абра исзеилымкааз акы ыҟоуп. Абас еиԥш асасцәа бзиақәа ахьыҟоу аҩнатаҿы, абни ала цыркь иааины акәакьаҿы икҿатәаз сзеилымкааит, – ихәеит Саатбеи дымччакәан. Аха итәаз зегьы ааибарччеит. Гьаргь акраамта илабашьа ицламхәа иацаргылан дтәан, ҿитуамызт. Нас ашьшьыхәа даацәажәан: – Саатбеи, уара уиашоуп, ажәаҿгьы ирхәоит ала цыркьгьы акы иазҟазоуп хәа. Сара абра сыззааиз убри ауп, Лиониа ауаа сзынаишьтит асасцәа стоуп хәа. Сысасцәа аҿырыҩрахьынтә иахьаауаз иахьрыцнагала сыздыруам Самырзаҟантәи лаԥскгьы рыцны иаан, ҿааихак ҟанацом ашра иаҿуп, иштәыр атахызаап, Гьаргь, иҟалозар унашьклаԥшыр цәгьамызт хәа ансзынаицха, мап сзымкит, – ихәеит Гьаргь мыжда.

Убасҟан Гьаргьи Саатбеии еибыхәаны иҟазшәа ахьышәтхәа иҩагылан, азал агәтаны иааиԥылан, рнапқәа ааицыхны иаагәыдибакыланы илеиватәеит. Зегь рызах чало ччаран изҿыз. Абас атак иитеит Гьаргь папацҟәыр Саатбеи, – ихәан иажәа даалгеит Чагәгьы.

УААХӘНЫ УМАЗЕИНЫ...

Гьаргь ичкәын Васиа ԥхәыс дизааиган, ачара ду изиуан. Шьыжьнатә ачара зеадызкылаз Гьаргь иҩызцәа Цьгәати Матбеии ашьыжь амацуцәа акранырфоз рқьафқәа бзианы иҟарцеит. Нас агәарԥаҿы аца ацаҟа итәаны рыбз ацәа ахыхра иаҿуп. Хәычгьыдугьы зегь рыкәшаны ччароуп изҿу. Уажәы ицәылхрыда хәа инаԥшы-ааԥшуеит, аха макьана рыцәгәыр иаҿадыршәо хәа азәгьы дырбомызт.

Гьаргь уажәы урт раха имазам, ичара ауп ихы итоу, аладааҩада имацуцәа ирыгу-ирыбзоу ухәа. Ус, иԥшызар, Гьаргь итынха бзиа Гьезал-иԥа Хәыршьыт агәарԥ даатaлеит. Хәыршьыт агәарԥ дшаатaлаз збаз Цьгәат папацҟәыр, игылаз чкәынак ихы наиқәикын: – Уласны Гьаргь абраанза дахзаагищь, – ... Гьаргь адырра анирта, иҩызцәа ахьтәаз дааин даа...

Цьгәаҭ даацәажәан: – Гьаргь, рацәак ҳаха шумамгьы ҳбоит, аха ани иааура дубоо? – иҳәан, агәашә ахь днаирԥшит.

– Дсымбакәа исыхьи, Хәыршьыҭ иоуми.

– Гьаргь, удин иамаҿоуп аиаша шуҳәара, амни уҭынха бзиа Хәыршьыҭ иныҟәашьа зеиԥшнушьалозеи? – иҳәеит Цьгәаҭ цәгьахәыц дхәыцуа. Хәыршьыҭ уаҩ аукы, ибҕа акыр иаархәаны, ижәҩахырқәа ылыҩрызшәа инапқәа иаԥхьаҟа иаархахашәа акәын ныҟәашьас имаз. Гьаргь иҭынха бзиа цасҳәа лафк илымхыкәан: – Иныҟәашьа зеиԥшнысшьалозеи, азә дышныҟәо дымныҟәои, – иҳәеит, уажәы Цьгәаҭ мыжда ари ак шихиҳәаауаз дырны.

– Цқьа шәихәаԥши, уара, шәдин иамаҿоуп, амни Хәыршьыҭ имцәыжәҩақәа иаԥхьаҟа ирхахаза, ашәашәи арбаҕь арцына ианазнеиуа деиԥшзами?

– Цьгәаҭ, иабаҟоу изызнеиуа, ҳгәарԥ шәашәи арцына ықәзамеи! Урҭ зегьы ачаразы иаҳшьхьеит. Амала, амни ашәашәи арбаҕь ҳәа узҿу ааишьа злазбо ала, раԥхьа изызнеиуа уара уакәхап. Уааҳәны умазеины угылаз, – иҳәан, Гьаргь дааҳәын аказарма шыҟаз иҿынеихеит.

– Гьаргь, иахьаҳәаз анышә нҭасыԥсааит, иахьа зацәык иааихоукыргьы амузеи? – иҳәеит Цьгәаҭ, Гьаргь ибжьы иқәырго: – Уара, ма Хәыршьыҭгьы аԥсшәа иоумҳәазои?

Гьаргь даақәгьежьын, Цьгәаҭ иахь ихы рханы: – Уи иаргьы уаргьы шәус шәаалганы шәеанаашәырҭынчлакь, сцынхәрас уара даагәыдкыл, – иҳәан Гьаргь мыжда дыччо имацуцәа рахь иҿынеихеит.

ДОУУ СЫЗДЫРАУАМ, АХА...

Гьаргь ашьыжь дҩагылан иҿы зык анақәиҭәа, фырцьанк аҟара ааникылар цәгьа имбеит. Анахь иҳәеит, арахь иҳәеит, деимдааит, аха акгьы имбеит, нас ауҭра иҭаз иԥшәма лахь ибжьы наиргеит.

– Бара фырцьанк аҟара сыбҭонда, доуу сыздыруам, аха сымгәа хәычык ичушәа збоит, – иҳәан, илымҳақәа кыдцаны илҳәарызеишь ҳәа даазырҩит. – Уара уажә акы узбеит, изакәу анцәа иоуп издыруа. Иабаҟоу ауаҭка, инцәеит. Аҿыц ҳаршаанза иаачҳа, – лҳәеит.

– Бара, хәмарачыда, адоу ацҭәа цәгьоуп, ахҟьа амоуп рҳәоит, цқьа бхәыци, – иҳәахт, Гьаргь мыжда.

– Уанацьалымбахт, абна ԥаҭлыкак аҟара наԥхьаскит, ҳазцәыԥхашьо азә дааиуазар ҳәа.

Анс иҳәеит, арс иҳәеит, аха акгьы илымҭеит иԥшәма.

"Ус акәзар бзиоуп" иҳәан аказарма шыҟаз иҿынеихеит. Уа дныҩнашылан ҷабрыхәак ааникылан иџьыба инҭаҵаны адәахьы дындәылҵит. Дыҧшызар, аџьма иҧсыша амаҵә азылаҟәуеит рымҳәеи, иашьеиҳаб иҷкәын Жора амҩаду дыбжьалан длеиуеит. "Арaанза уааинда" иҳәан ибжьы наиргеит. Жора агәарҧ дааҭалт.

– Иҟоу удыруоу, Жора, – абаҳча иҵаз аҵәҟатақәа рахь днаирҧшит, – унеины абрахь ҳара ҳала игылоу аанкылишь.

Жора днеин аҵәҵыс днамҵасын иааникылт. Гьаргь иҷабрыхәа иџьыба иааҭиган, аҵәҵыс ахәда иакәыршан ирхханы ианааҿеиҳәа, илхьышьшьын агәараҳәа илрымҵаҳаит. Жора Гьаргь дызҿу уамашәа ибаны дихәаҧшуеит, иаҵанакуа ҳәа акгьы издырам. Зыҧсы зызламга-ҩамгоз аҵәҵыс рыцҳа ахькажьыз ишахәаҧшуаз аҷра иалагеит. Нас Гьаргь ибжьы аарҕәҕәаны иҧшәма лахь ҿааиҭит:

– Бара уа бызҿу иалабхи, ҳаҵәҵыс ахьыҧсуа бымбазои, аҷра иаҿуп, доузар ҟалап, бласны ауаҭка ааг.

Гьаргь иҧшәма аҷаи аҵәыца абжеиҳара ауаҭка лыман иаразнак дааит:

– Унан, дида, – лҳәан, ауаҭка лыҧшәма иниркны, дыҩны аҩныҟа лҿыналхеит лыла ишабоз иҧсыр ҳәа дшәаны.

Гьаргь иҧшәма аҩны даныныҩнала, иаҵәца ҩышьҭихын "уа бахьыҩналаз акрыҟазар балхымзааит" иҳәан, дҩахан ижәит.

Иаҳәызба ааҭиган аҵәҵыс ахәда иахаз аҷабрыхәа анаахиҵәа, иҩагылан игырҕыруа аҩызахь аҿынанахеит.

– Усҭ, Жора, ҽаанбзиала унеит, – иҳәан иҭаҵәыз иаҵәца наиркит. Жора уажәшьҭа иҟалаз анеиликаа, дыччо, иаласхи, Гьаргь, иҭабупеи, иҳәеит.

– Уаргьы иужәыр уҭахызар, аа, абар аҷабрыхәа ахькаршәу, аҩыза аҵәҵыс ахәда аахәаранны илышьҭоуҵар, нас уҭаца "бзиахә" лахь убжьы ноургар, аҷаиҵәцала ауаҭка узаалымгои, – иҳәан дҧышәарччо аца аҵаҟа игылаз аҟәардә днықәтәарц иҿынеихеит Гьаргь.

САРА СНАПАЛА ИЛЫШЬАСҴОИТ

Аҽыбҕаҟаза Џәыш Гәагә аҷара иуан. Уи иҩызцәа, иқәлацәа зегь рқьафқәа ҟаҵаны амҩа ианықәлоз аҽырхәмарра нап адыркит. Ус, ишҧшуаз Гьаргьгьы даақәлан, ҧсуаҵас аҽы ирхәмарт. Гьаргь аҽы ширхәмаруыз збаз иҩыза алафҳәаҩ Сафар: – Аҳамҭа, аҳамҭа аҧшәмацәа иуанаршьеит, – иҳәан қьаадк и[illegible] наган Гьаргь иуапа иныцеикит. Уи акәҳеит. Зегь р[illegible] амҩа иқәлеит. Гьаргь аҩны данааи аҵх акыр инеихьан. Иҽы

нҭакны, нас Сафар иитәаз аҳамҭа астол аҿы иныҟәаҵаны, иаргьы дыцәеит. Ашьыжь Гьаргь иԥшәма дангыла, днаԥшызар, астол аҿы акы еилаҳәаны ишыҟәыз лбеит. Днеин иаашьҭылхызар, ампахьшьи, нас акәалаԥ хәыҷык иҭаҵаны дохьума, ма сапынума лзымдырруа инарҳәы-аарҳәуа акы лкуп. Иара усгьы иҭоу гәасҭапи лҳәан иаахлыртызар, лыла иабо лызхаҵом. Аҳәсаҟәа ҳәынтаԥсҳәынтаԥсза, ран ишаалыхшаз, иҵәаԥеыгаха иҟоу амацаҟәа ҭоуп. Нас наҟ днахан иныҟәылҵеит.

Лыԥшәа данааԥш: – Усҭ, уара, ачараҿы ари аҳамҭа "бзиа" иуанаршьаз, лҳәан, инаиркны лара адәахьы дцеит.

Гьаргь ампахьшьы наҟ днаханы, ани акәалаԥ иҭаз днахәаԥшит. Инаирҳәуеит-иааирҳәуеит, аҳәсаҟәа рсахьаҟәа дрыхәаԥшуа аччара даҿуп. Иусырбап сара уара, асаҳәҭаҟшәа иҟоу, аҳамҭа ашашьа зеиԥшроу иҳәан адәахьы дындәылҵит. Гьаргь акраамҭа ахәыцра даҿын абри ирласны џьара дабасыҟәшәаришь ҳәа. Дагьиҟәшәеит, харак имгакәа, ачара зуаз Ԥлиа Кәышә игәараҭаҿы. Араҟа аԥсшәаҟәа анааибырҳәа, Гьаргь даацәажәан: – Иҭабуп, Сафер, сыԥшәмаԥҳәыс Цәыш Гәагә ичараҿынтә илзынаушьҭыз азаҳәан. Сафаргьы аҟырҟырҳәа даччан, – иҳамҭа цәгьамызт, ҳәа сгәы иаанагоит, – иҳәеит.

Ажәлар шәтәа ҳәа ирыма ашьаԥа ианныцала, Гьаргь днеин Сафар иеы дԥакәтәан апҟараҳәа иԥны даакылсит. Иԥшәма лчамадан ааиртын, дрылаԥшуа, леиҟәаҟәа еиҳа ихахьаз акы аарылихит. Иааилеиҳәан, ахьышәҭҳәа ачараҿы дылкылсит. Гьаргь уажә дзызԥшу ажәлар анбагылошь, Сафер аеы анбаирхәмаруеи ҳәа ауп.

Ус ажәларгьы гылт, хәыҷы-хәыҷы аеырхәмарраҟәа ирылагеит. Сафер ицызгьы иаргьы аеырхәмаррахь иасуашәа аниба, Гьаргь хыхь дыԥхалан, мпахьшьык аарымихын, нас аԥнынтә иааигаз иԥшәма леиҟәа инагәылаҳәа, иеырмазеины даагылт. Сафер иԥызцәагьы иаргьы аеҟәа андырхәмар, Гьаргь днеин Сафер аҳамҭа уанашьоуп иҳәан, иеилаҳәаара иикыз наиԥыҵраикит. Сафер иауимдырхуаз, даччан, – ара иагәылаҳәоузеишь, Гьаргь?

– Уи са исыздыруам, аԥшәмацәа иуанаршьаз ауп, – иҳәеит.

Уи акәхеит. Зегь рыԥныҟаҟәа ицеит. Арҭ ирзеибауз Лыхни Ҟәланырхәеи зегьы ирхыҵәахьан, аамҭагьы акыр цеит, аха џьаргьы еиҟәшәомызт.

Мызкы аҟара ааҵуанеиԥш, Камлиа Хыгә сасцәаҟәак изаауан кампаниак иман. Хыгә иҭынха бзиа Сафергьы агәарԥ дааҭашылт. Гьаргь минуҭк ала Сафар илаԥш наиҟәшәеит. Арҭ ирзеибауҟәахьаз здыруаз, уажәы рлымҳаҟәа кыдҵаны иԥшын азбахә анбацәырырго ҳәа.

Ус, аԥсшәаҟәа ааибырҳәеит Гьаргьи Сафари. Арҭ рыҟазшьа здыруаз зегь дара ахьеицәажәо ирыкәша игылоуп, аха макьана азәгьы акгьы далацәажәом. Лафҟәак нарҳәоит, џәык неиларцоит, азәы акы нихырҳәааауашәа ишаауаз Сафер даацәажәан: – Гьаргь, даараза иҭабуп ҳәа узаалыцҳауеит сыԥшәмаԥҳәыс, – иҳәеит. – Ампахьшь хәбаба даара илгәаԥхеит, аха иалухи, ани уԥҳәыс леиҟәа иамуит, илышьамлеит, илыцәхәыҷхеит, – иҳәеит аџьыҟә-џьыҟә дыччо, ианаџьалымбеит, абри уашьҭа ара аџыхәа ԥџәоу , мамзаргь ари апапаџҟәыр даеак ахиҳәаарушь ҳәа дыԥшуа. Игылоу зегь рызах ҷало аччара иаҿуп, арҭ ирзеибауз атәы бзианы издыруаз.

– Сафер, иҳәан, ҿааиҭит Гьаргь,– Сара уара уцәажәашьа злазбо ала, уԥшәма имхәыцзакәа акрызфо азә лакәзаап. Сара иуасҳәо абри ауп, Мызкаҟара ишылдыруа лыфатә иаглыжьлааит, аидара даџаџаны думаз, нас енак ԥшь-верск еицамкәа дырыюла. Абарҭҟәа аныҟауцалакь, мызк ашьҭахь сара снеиуеит, снапала илышьасџоит. Убасҟан илышьамлозар, сара избап, – иҳәеит.

АМШГЬЫ ЗЕИԤШРАХО ҲАМБАКӘА

Гьаргь дахьышьҭалалоз иуаҭах аҿы иаԥхьа аԥенџьыр изыҟәгылан радиоприомник хәыҷык. Уа, уахеи-иахьеи ажәабжьҟәа, ашәаҟәа уҳәа дырзызырюлон.

Гьаргь имоҭа хԥаҟа шыҟәса зхыџуаз Сима, лабду арадио даназызырюлоз ларгьы лысҟам хәыҷы иганаҿы инаргылан дныҟәтәон. Нас ларгьы лабду дихәаԥшуа арадио дазызырюлон. Зныэынлагь априомник ахәыҷы лнапаҿы иаанылкылар лҭаххон, аха лабду иуамызт юынтәҟа ибжьылххьан азыҳәан.

Енак, Гьаргь арадио дшазызырюуаз, имоҭа дааины данааидтәала: – Сима, сара санԥслакь, абри арадио хәыҷы бара ибтәызаауеит, ианыбҭаху базызырюлап, амала ибжьыбымхлан, – иҳәан, лхы ааишьшьит, ахәыҷгьы даачеит.

Ус, хәымшҟа аацхьан еиԥш, Сима дкәыруа лабду дахьтәаз дынидгылан: – Даду, уанбаԥсуеи? – ҳәа диазџааит.

Гьаргь дԥышәарччо: – Иззыбҳәеи? – иҳәеит.

Априомник лнацәа наҟәылкит, амни сара истәымхои, ааннарго. Гьаргь имоҭа иласҳәаарызеи, ианакәзамыз саҿалкит ҳәа дышхәыцуаз, даацәажәан: – Сҟамфафыл хәыҷы, адәахьы аҟәа кыдхаеа ишлеиуа бымбои, ас амш бааԥсы азыҳәан ҳаҕоу дыԥсааит. Ауаа бзиаҟәа анԥсуа, амра каххаа ианԥхо ауп, – уаҳа ҭакс илиҭара изымдыруа. Ларгьы даачан наҟ дынидкәраан дцеит. Хымшҟа анџы енак ашьыжь, Гьаргь агәарԥаҿы аца аџаҟа дыштәаз,

Сима дыюуа лабду дахьтәаз дынидгылан: – Даду, амра ԥхеит иахьа, умԥсзои? – лҳәеит. Ари рацәа исыҟәылкит ҳәа дхәыцуа, нас даацәажәеит:

– Иабаҟоу, Сима, аԥсыха ҳарҭом бымбазои? – макьана цқьа мшазацт, ѡыџьа ааихьеит. Раԥхьа иааиз, иахьшәны сѡыза бзиа Тәан Чына ачара имоуп Ешыра ҳәа наҳәаны дцеит. Ашьҭахь иааиз, сара иԥсхьоу џьысшьоит, инеиҭаргаша Дамыџь-иԥа Сааҭқьери иԥҳәысгьы иаргьы уацәы еикәаржуеит, иҳәеит. Абарҭ зегьы срылсны смаакәа, амшгьы зеиԥшрахо ҳамбакәа, иаабасҳәо ҳәа акгьы сыздыруам, сқамфафыл хәычы, – иҳәан, лхы аашьшьит. Ахәычгьы лабду иихәаз еилылкаазазшәа акыркырҳәа дааччан, дыюуа ашҭа дныҟәлеит.

АК ҠАНАЏАРГЬЫ ҠАЛАП

Аѳырыюра ду ыҟан Лыхнашҭа, ажәлар аизара иаҿын. Гьаргьи Шулиеи инаԥшы-ааԥшуа, шьоукы аԥсшәа нараҳәо, нас рыԥсы злаз аѳқәа инрышьклаԥшуа иқәын. Дара уажәшьҭа иѳыжәланы хәмаррак рхы аладырхәуа ҳәа иҟамызт, избанзар, рықәра назахьан. Урҭ уажәшьҭа ируалыз итәаны иѳыжәлаз рҟазшьа ахәаԥшра акәын. Рѡыџьагь шеидгылаз Гәымба Грышьагьы даарыдгылеит, аԥсшәақәа ааибырҳәеит. Ахѡык еицәажәо ишгылаз ауп, зѳы аҿы ианкны илага-ѡаго ашҭа иқәыз Баѡатәи Сафарбеи ҳәа хаџак дшаарыдгылаз. Сафарбеи ѳык анимырххоз имазамызт, аха убри иѳы ыюны ҭыԥк агеит ҳәа азәгьы имаҳацызт. Аха иара даҟәыџгәышьомызт, сынтәа иамургьы ѳааны ҳәа даҿын. Нас Сафарбеи, Гьаргь ихы наиқәикын: – Гьаргь, саҭамзааит, аха аказын сынуазџаар сҭахын, – иҳәеит.

– Изакәызеи? – дџааит Гьаргь.

– Изакәу умбои, абри аѳы сырѡыр сҭахуп, унахәаԥшыр цәгьа избомызт, уара уеизгьы аѳы унашьклаԥшны иалоу удырусит, – иҳәеит Сафарбеи.

– Ахьз бзиа алаугааит, – иҳәеит Гьаргь. – Амала иуасҳәо ҳәа акгьы сыздыруам уажәтәиала, аѳы аѡшьа сымбацт, аԥашьа сымбацт, ус унахәаԥшны аѳы иалоу адырра цәгьоуп, насгьы, аѳы азыҟазџо уара уоуп, уѳы алшарақәагь уара еиҳа иудыруазароуп.

– Уигьы иашоуп, аха уара угәанала заҟа рҟынза исырыюри, иалшап угәахәуои? – даҟәыџуам Сафарбеи.

Шулиагьы Грышьагьы неиҿаԥшы-ааиҿаԥшуеит, дабаҳадхалеи имцахә мыцәеит ҳәа. Даҟәыџхаҭом Сафарбеи, ԥскы дикит, – Гьаргь, уара утәала заҟа рҟынза исырѡри? – ҳәа.

– Нас, иумузозар ҧшь-верск рҟынза, – иҳәеит Гьаргь игәы анҧҵәаза.

– Ҧшь-верск ирылаҵан идәықәсҵар, акыр алшару? – иҳәахт Сафарбеи.

– Иҟоу удыруоу, Сафарбеи, – иҳәеит ибжьы ҩхацалазан, згәахы ҧҵәаз Гьаргь.

– Изакәызеи? – дҵаант Сафарбеи.

– Изакәу умбои, абни игылоу абаа умбои, – иҳәан инацәа наирххеит.

– Исымбакәа.

– Амни абаа ҳавсны ҳанаауаз избон убраҟа еуацк кажьын, уеы убри ауац иахыҩрны икамҳакәа абра ҳахьгылоунза изааир, издыруада ак ҟанаҵаргьы ҟалап, – абригь наиҳәеит Гьаргь, Сафарбеигьы иеы аӷәра шикыз наҟ ауаа рыжәпара дналалеит...

АБРИ СЫЗҚӘШӘАЗ САҚӘЫМШӘАКӘА...

Баграт иан ашьыжь дангыла, лыҷкәын лхы наиқәылкын ус даацәажәеит:

– Оо, нан, Баграт, суцәычмазаҩхар ҟалап, – лҳәеит.

– Избан, сан, сахьбыхәаҧшуа хар бымамшәа збоитеи?

– Избан умбои, иаха ҧхызырала Габечиа Гьаргь дсыкәаиазшәа збеит, ҧхыызрала атәым хаҵа дсыкәаиоушәа анызбалакь, саамчмазаҩхар аузом, – лҳәеит.

Баграт иан иалҳәаз уамашәа ибаны аччара даҿын. Аены Баграт усқәак иман азыҳәан, Гәдоуҭаҟа дцеит. Иусқәа ҟаҵаныдгьажьны дшаауаз, Гьаргь дахьынхоз даннавала, ус избеит, Гьаргь иҿы сымҩахыҵып, маҷаркгьы зжәып, лафқәакгьы неибаҳҳәап ҳәа. Баграт дымҩахыҵт Гьаргь иахь. Дахьнеиз аҧшәмаҧҳәыс днаиҧылан, длыманы лыҧшәма дыхьышьҭаз дналгеит. Гьаргь уеизгьы еык имырххар ҟалозма иажәрагьыиҿарагьы, ура бааҧсык сыбжьоит ҳәа дшаҿыз, аегьы иаргьы шеимаз ӷәӷәала дкаҳазаап, ишьапы ҧҵәеит, инапы ҭҧеит. Аҟаза даарган деиқәыршәаны, дҿаҳәаны диан.

Баграт Гьаргь дахьышьҭаз дныҩнашылан, аҧсшәа ааиеиҳәеит. Нас асқам днахан иаҧхьа днатәеит, диацәажәо.

Гьаргь ихьаа ӷәӷәан, ацәажәараҵәҟьа илымшо аҟынза. Ус, Баграт акы наиҳәо, акы ааиҳәо Гьаргь ааи ҳәа ихы аарҵасуа иштәаз, Баграт иан лыҧхыз атәы аацәыригеит: – Уара аҧхыз зны-зынла лабҿаба уаҩы ибозаап, – иҳәеит. Багратгьы иабеиҭахыз иан лыҧхыз атәы алацәажәара, аха иаҳашаз акәзаарын умбои.

– Избан? – аарла даацәажәеит Гьаргь.

– Избан умбои, иахьа ашьыжь сан данаацш суцәычмазаҩхоит, нан, – лҳәеит, – избан ҳәа санлазцаа, цхызрала уара улыкәаиазшәа лбазаап. Арахь уара узықәшәаз, убоит.

Гьаргь акыраамҭа ҿымҭзакәа, нас аарлаҳәа ицсыц аалеигаҩеиган: – Баграт, – иҳәеит.

– Аа, сзырҩуеит, Гьаргь.

– Абри сызқәшәаз сақәымшәакәа, уан цхызырала акәымкәа, иара ус лабҿаба слыкәаиазаргь хьаас исымазма, иҳәан, аарлаҳәа даақәыцсычҳаит Гьаргь.

АЕҴЬЫЧРА ГӘАРАҲАИТ

Маҭбеи Аҷандара иҭынхацәақәак рахьынтә еыла даауан. Иқәхәло ианалага, уаха аҩныҟа сахьцо акгьы ыҟам, уи аҵкьыс сҩыза Гьаргь иҿы сымҩахыҵып, ҳазхарагьы лафк ҳҳәап, ҳқьафқәагьы ҟаҳҵап ҳәа збаны.

Маҭбеи Гьаргь иҿы даннеи хәыҷгьы-дугьы зегь ргәы иаахәеит. Гьаргь ицшәма ахәырмазеира далагеит, дара еицәажәо иштәаз Гьаргь иашьа Михагьы дааит. Ахҩык еидтәалан ахәы мазеихаанза рҳәан фырцьанк-фырцьанк ааныркылеит.

– Маҭбеи, ҵаара цхашьарам, цьарантә уаауоу, мамзаргьы ухы сықәкны уаау? – дҵааит Гьаргь.

– Мамоу, Гьаргь, уск аҵыхәала Аҷандара сыҟан, уаантәи сшаауаз ауп ахәлара ианалага, уаха саашәылацхьап, ҳазхарагьы ҳаицәажәап, сҳәан, сымҩахыҵит.

– Уи бзиоуп, иҭабуп уахымҩахыҵыз, иҟоузеи Аҷандараҟа ажәабжьс?

– Иҟоузеи? Иеиу акгьы ыҟам Аҷандара ақыҭан, ишакәым ала аҕьычрақәа рацәахеит, – иҳәеит Маҭбеи.

– Иарбану, уара, ирҕьычуа?

– Иарбану умбои, аеҕьычра гәараҳаит, хымш рыҩныҵҟала 24-хы аеқәа аларгахьеит.

– Иалызгода, уара? – дҵааит Гьаргь.

– Макьаназы азәгьы дырзымкыцт, зыеқәа ызыз раҕәрақәа шьҭкәыцәаа игәароуп, аха башоуп. Излаpҳәо ала, араантәи ирҕьычуа аеқәа, наҟ Нхыцҟа иганы ирцсахуазаап, абасала ауамақәа ирҿуп, – иҳәеит Маҭбеи.

– Уи рахәымкәа иҟалеит, – иҳәеит Михагьы.

– Арахь шәа шәахь иҟоузеи? – дҵааит Маҭбеи.

– Макьаназ ҧырхага ҳамам, аха иалухузеи, Лзаа инеиз Мзаагь инеит рымҳәеи, арахь ҳара ҳашҟагьы игәарлозар акәхап, – иҳәеит Гьаргь.

– Маҭбеи Михеи ахьынзеицәажәоз Гьаргь днеин Маҭбеи иеы акәадыр аақәхны, иара иеы ахьҿаҳәаз авараҿы ахәы наҭан инҿеиҳәеит.

Нас, рхәы анымазеиха, илатәан рқьафқәа ибзианы иҟарцеит, алаф рҳәеит, ихәмарт, иччеит. Аџх акыр инеихьан еиҧш, игылан аиарахь рхы дырхеит. Михагьы шәыџх аабзиахааит, иҳәан аѡныҟа дцеит. Гьаргь Маҭбеи дныхәныган днаган дышьҭеицеит.

Гьаргь имала заџәык дтәаны, аҭаҭын дахо ахәыцра даҿын: Маҭбеи, зегь акоуп, акы ихымҳәаакәа дысзышьҭуам уаџәы ҳәа. Нас ашьшьыҳәа дѡагылан иуадаҿы игылаз ашкаф ашә ааиртын, апатреҭқәа згәылаз альбом дагәылҧшаауа дышнеиуаз, Маҭбеи арра даныҟаз Гьаргь ҳамҭас изааишьҭыз, акавалеристцәа рформа ишәцаны, иаҳәа-чаҧа ду иҟәынҳәалан иҟаз ипатреҭ аарылихт. Гьаргь апатреҭ иманы днеин аеқәа ахьҿаҳәаз рыбжьара аҭзаҿы иныкнеиҳан, иаргьы днеин дианы дыцәеит.

Ашьыжь анша, зегь гылеит. Маҭбеигьы дангыла, иҿы зык наҟәиҭәан, заа сеы скәадырп санцо азгьы еиҳа сарманшәалоит, иҳәан аеқәа ахьҿаҳәаз днеизар, абар ассир, ипатреҭ ѡызза аеқәа рыбжьара ишкнаҳаз ибеит. Гьаргь абарџа дыџагыланы аччара даҿуп.

– Уара, зықәлацәа ирылшәаша, ари спатреҭ абананагеи аеқәа ахьҿаҳәаз рыбжьара?

– Иабананагеи умбои, иаха аѡы уеарганы уѡхәыџаланы уцәеит, арахь уара уоуп аеҕьычцәа ауама ҟарџоит ҳәа иааҟәымџзакәан иаҿыз. Аеқәа срыцәшәеит. Уаҳа иҟасџоз ансзымдыр, еҕьычк дааиуазаргь дукып, дмааиргьы иара ус аеқәа уаарыхәаҧшлап, сҳәан икнасҳаит, – иҳәеит Гьаргь.

КӘЫКӘА ИТАПАНЧА

Лакрба Закан ичара ауханатә иеадикылт Лакаа рҭынха бзиа, Анхәатәи Мқан Кәыкәа. Гьаргь иѡыза бзиа алаф ицызҳәало, аеқәагьы ирызгагаз Кәыкәа ачараҿ дшааиз аниба амыргәырҕьа ихы иҭалеит. Ауха ачараҿы акрыфа-крыжәны иангыла, Гьаргь Кәыкәа аиара ҳәа аѡныҟа диманы ддәықәлеит.

Еицәажәо амѡа иахьықәыз Гьаргь иѡыза џьара акы ихымҳәаакәан, ҵәык илымхыкәан Анхәаҟа дҳацәцар иашахарым ҳәа цәгьахәыц ахәыцра даҿуп. Аха макьана иџеигаларахәа акгьы издыруам. Иубаратәа иҟан Кәыкәа иқьаф хәыҷык инамцхәны

иҟаҵаны дшыҟаз. Аӧны ианааи, Кәыкәа днаган дышьҭеиҵоит. Гьаргь Кәыкәа данириоз, илаԥш наҟәшәеит итапанча ихчы ишаҵеиҵоз. Гьаргь дхәыцуа дындәылҵны дцеит. Ԥыҭк анҵы, Кәыкәа уашьҭа дыцәахьазаргьы дыцәахьеит анигәахә, ауада дныӧнашылеит. Кәыкәа аххаҳәа дыцәоуп. Гьаргь, ма абри ала ԥыҭк дсырҳәацәап, иҳәан ихчы иаҵаз итапанча ааҵхны игеит.

Анша зегь гылт. Арҭ ачарахь ицаанза, лҳәан Гьаргь иԥшәма рхәы лырмазеит. Аха, иалухуи, Кәыкәа адунеи дазкуам, дахьиаз дыӧналеит-дыӧныҵит, дшаҟьоит, итапанча ахьицәыз игәалашәом, Гьаргь иҿы акәу, ачараҿы акәу. Ари иҟәшәацәгьаны дызҿу зегь Гьаргь ибоит, аха ак изымдырзошәа иеыҟаҵаны ауп Кәыкәа дышихәаԥшуа. Арахь Кәыкәа ихьыз Гьаргь иҿы изҳәом, ма ҵәык сахеиҵоит ҳәа збаны. Рхәы ианахатәа, Кәыкәа иакәзамкәан ауп ихәы дшахатәоу. Гьаргь иӧыза лафҟәак наилхуа, ииулакь хәбаҟа ҵәыца иржәит.

Аишәа иахыҵын ачарахь амӧа иҟәлеит. Кәыкәа уажә гәыӷырҭас имоу итапанча иаха ачараҿы ҷьара иҟәныӧрны икаҳазар, ламыс змоу азәы иԥыхьашәазар, ишԥасԥыхьаимыршәари ҳәа ауп. Ус, ачараҿы инеит. Гьаргь араҟа амаҵ иуан, иус ахь диасит. Гьаргь дахьԥшуа ибоит Кәыкәа дшаҟьо дышрылоу – ана азәы дынидгылоит, ара азәы дааидгылоит, азаара изааны, ашҭеи агәарԥи дрымкуа дыҟәуп. Атәара анмазеиха, ажәлар зегь тәеит. Кәыкәагьы длатәашәа иуит, аха башоуп, ирласны дгылеит.

Ари зегь Гьаргь ибоит, аха макьана акгьы цәыригом. Ԥыҭрак ашьҭахь Гьаргь дыԥшызар, аӧны аганаҿы Кәыкәа Шулиа диацәажәо дышгылаз аниба, Гьаргь ашьшьыҳәа днарыдгылан: – Ҵаара ԥхашьарам, тапанча усума шәызлацәажәо, – аниҳәа, Кәыкәа ихы ӧышьҭикәыцәаан Гьаргь днеиҿаԥшит. Гьаргь имаҟа иавҵаз Кәыкәа итапанча аавҵихын, ажәӧан ахь ахы рханы аҵыҟь-ҵьыҟьҳәа даахысын: – Усҭ, Кәыкәа, узыргәаҟуаз утапанча, машәыр аалоумгааит, – иҳәан инаиркит.

Оо, Гьаргь, ухы иааҭашәааит, иахьа анша аахижьҭеи сеивысны ауаа сахьрылоу умбазои, иаасзууи, – иҳәеит.

Гьаргь дааччан, убри аивысра ҳәа узҿу хәыҷык шулоу здырдуан азын ауми изыԥхьаск, мамзар ачараҿы уи ала машәырк умхаҟаҵар алшон, – иҳәеит.

ИХИРХААИТ

Аены Ҵьырхәа аҟыҭан пату змаз аҭаҳмада Агыр Хәаҭхәаҭ анышә дарҭон. Гьаргь араҟа аԥсанышәаҭараҿы дыҟан. Аԥсы анышә данамарда, ажәлар дыртәан акрырҿарҵеит. Гьаргьи, ицыз

Ҭаркьыл Маҳмеди, Хәаҭхәаҭ иҷкәынцәа ҳара акгьы ҳхарам ҳәа нараҳәаны рышьҭахьқа амҩа иқәлеит. Еицәажәо ишаауаз, Гьаргь иҩыза бзиа Уасил дахьынхоз ианнавала, уааи, Маҳмед, ҳнымҩахыҵны Уасил ушԥаҟоу ҳәа иаҳҳәап, дсымбеижьҭеи акраацуеит, – иҳәеит.

– Уара ишуҭаху бзиоуп, – иҳәеит Маҳмедгьы.

Ахацәа ишиашаз Уасил игәашә ианнадгыла, Гьаргь ибжьы наиргеит: – Уасил уҟоума, Уасил! – ҳәа.

– Изуеи сыҟамкәа, – иҳәан, аҩны аганахьала даавҵны днарԥылан, – шәааи арахь, бзиала шәаабеит, иҳәан, рыҽқәа нҿаҳәаны, исасцәа дреигәырӷьо иман аҩныҟа иныҩналт.

Уасил иԥшәмеи иҭацеи асасцәа аԥсшәа рарҳәеит. Рхәы мазеихаанза ҳәа ауаткеи иақәнагози ааган иааҟәлыргылт аҭаца. Фырҵьанк-фырҵьанк ааныркылахьан еиԥш, Уасил иԥшәма акәакьахь лҿы нарханы деимсеит. Гьаргьи Маҳмеди ҩалхаҵгылан, – ихирхааит, – рҳәеит. Ус инеицәажәо, лафқәак ныбжьагало ишаҿыз акәымкәа, еиҭах деимсеит. Адырҩагьых, аԥхьан еиԥш ибхаҵгылахын, ихирхааит рҳәеит.

Ари збаз Уасил ицәа иаалашәеит, сыԥшәма даеазнык данеимса, Гьаргь, ак лхымҳәаакәа дынижьуам ҳәа. Даеа фырҵьанк иахныҳәаны ижәны иныҟәдыргылон еиԥш, иамуит аимсара мыжда, даеа знык деимсахт Уасил иԥшәма. Уаҳа хаир ҳәа азәгьы имҳәеит.

– Уара Уасил, абри уԥшәма ҵьаракыр чмазара лымоума, мамзаргьы хәшәтәҩы диурбахьоума? – ҳәа дҵааит Гьаргь.

– Мамоу, Гьаргь, сааукәыхшоуп, иара ус баша гриппшәа ак лыхьын, насгьы ари амаамашьа иҟоу убоит, зегь зыхҟьагәышьо адгьыл ахьшәашәара дахьықәгылоу ауп, – иҳәеит, Уасил, ак шиаҳауаз аҟара ицәа иалашәаны.

– Ҳаит, Уасил абааԥсы, сара уара акрыздыруа ауаҩ ҟәыҭа ҳәа усыԥхьазон, аха араҟа агха ду ҟауцеит, – иҳәеит Гьаргь.

– Изакәызеи? – дҵаахит Уасил.

– Изакәызеи умбои, ари лҩыза аԥҳәыс бзиа лшьапы адгьыл ахьшәашәара ишԥақәурсуаз. Иауазеи, ҷапрыхәак лыхәда инахаршәны, лшьапқәа асаара ишьҭамсратәа, ани угәарԥаҿы игылоу аҳаҿы дыҩкноуҳар, ҩымшҟа ракәын, нас лыгриппгьы нылхымҵрызи, ларгьы дҷыгәза дылбааумгарызи! – иҳәеит Гьаргь.

– Аимсара ҳанаҟәымҵза ак шҳаҳауа аҟара саргьы издыруан, – иҳәеит Уасил дыччо.

ТӘАН ЧЫНА ИСАСЦӘА

Ешыра ақыҭан инхоз Тәан Ҷына еснагь асас изыҳәан зышә ҟьаҟьаза иаартыз аԥсуа хаҵа наган.

Гьаргьи Ҷынеи ианыҷҟәынцәаз аахижьҭеигьы аиҩызара ду рыбжьан. Аҟәа, Ешыра ақыҭан еырыҩрак мҩаԥысуаны иҟамлацызт Гьаргь иҩызцәагьы иаргьы Ҷына дырԥыланы имҩахимгацкәаны. 40-тәи ашықәсқәа ралагамҭазы Аҟәа имҩаԥысуан Аԥсны еылатәи ачемпионат. Раионцыԥхьаза еиқәшәаз аеыбҕаҟазацәа, ша-шаны ааигәа-сигәа инхоз анхацәа рыҩныҟақәа имҩахыргон сасраҳәа. Аеынтәи рықәгыларақәа ианрылга, Ҷына Гьаргь днаидгылан: – уаха, уҩызцәагьы уаргьы аҩны сышәзыԥшуп, – ҳәа наиаҳәаны дцеит.

Гьаргь иҩызцәа абжеиҳараҩык сасра ҳәа иргахьан. Инханы иҟаз Романгьы Тышькәагьы аашьҭихын иманы сасра ҳәа Ҷына иахь дцеит.

Ара рыцҳарас иҟалаз, еицыз ахҩыкгьы грак змамыз ҳәа азәгьы дыҟамызт. Тышькәа данцәажәоз иҿы акуан, Роман иакәзар, даара шамахак акәымзар, ихылԥарч ихихуамызт ихы еилҕьашааеилаҕьашаа иахьыҟаз аҟынтә, Гьаргь уеизгьы дцыркьын.

– Гьаргь иҩызцәагьы иаргьы Ҷына иашҭа ианынҭала, агәыла-азла еилагьыжьуа, ашьтәа шьны, аҳаҳаираҳәа аҵәа ахыхра иаҿын. Аԥшәамацәа рԥылан асасцәа аԥсшәа рарҳәеит. Аха Гьаргь иҩызцәагьы иаргьы Ҷына иԥшәма аԥсшәа анларҳәоз, илыцны иааины аԥсшәа разҳәаз аҭыԥҳа ԥшза Гьаргь иахьада Ҷына иҩны димбацызт. Лыԥшра-лсахьа уахьынлыхәаԥшуаз уаахылымхырц залшомызт. "Дгәыла зҕабу, ма Ҷына диҭынханы сасра ҳәа дыҟоу, – саргьы аҳәса аазымгац арԥарцәа заманақәа сыцуп, иудыруеи азәы динасыԥхаргьы, нас цқьа деилыскаап" ҳәа гәаныла азбра даҿын Гьаргь.

Ахәы мазеихарц макьана акрагуп, ууанза Ҷына исасцәа иман аҩныҟа длеин фырҵьанқәакгьы раанкылара иаҿын. Ҷынагьы ахәмарра-ачҷара азыҳәан иуҭахуазеи, исасцәагьы иаргьы инеимда-ааимдо алафҳәара иаҿуп. Ани аҭыԥҳа ԥшзагьы дааҩнашылан асасцәа рфырҵьанқәа ауатка рызҭаҭәара даҿын.

Гьаргь сабаццакуеи, уашьҭан деилыскаап ҳәа игәы иааҭеикуан еиԥш, Тышькәа дахьтәаз дҿаҳа-ҿасуа даацәажәан: – Уара Роман, ухылԥарч наҟ иааухухыр, ухгьы ԥшак ныкәымшәшәари, – иҳәан, Гьаргь дыниалацәҟәысит.

– Тышькәа, уажә уара Роман дабахҭоукхи, уи ихылԥарч ус ихымхзакәан ишихоу анышә даҳҭоит ҳамҳәахьеи, – иҳәеит, Гьаргь Роман дыниалацәҟәны даачеит. Ани аҭыԥҳагьы адәахьы дындәылҵит, Роман ихы шҭабааз аҟара агәра ганы. Арҭ ахәмарра-ачара ишаҿыз, Гьаргь дԥагылан адәахьы дындәылҵит, иагьизбеит аишәахь ҳаиасаанза, уаха аеыԥ иаҿасцаша ҳаскьын бзиак ахьыҟоу заа исԥшаап ҳәа. Араҟа аеы арҳәырҭа ҭыԥкәа Гьаргь ибзиан идыруан.

Амандаринаҭрақәа дныргыс-аарҭысуа дышнеиуаз, азымҵар ахьыҟаз ахықә дныққәгылеит. Ус, дыԥшызар, ани аҭыԥҳа Чына иҿы иибаз лыԥҳал лыман азы днамцагылт. Ԥадаҟала илагаз амԥахәасҭала даеа ҭыԥҳакгьы лыԥҳал кны, лԥыза дахьгылаз даалыдгылеит. Аҭыԥҳацәа аԥсшәа неибыҳәаны аицәажәара иалагеит.

Гьаргь дара дырбарҭазам, реицәажәабжь зегьы иаҳауеит дахьгылоу. Ус, ани Чына иҿы иибаз аҭыԥҳа даацәажәан: – Какашьа баб аеырыԥрахьтә асасцәа мԥахимгазеи? – ҳәа.

– Асасцәа шԥаҳҭам, саб 4-ԥык аеҟазацәа мԥахигеит, ашьтәа рзаҳшьит, рхәы армазеира ҳаҿуп, – лҳәеит.

– Имԥахигада, бара Какашьа, лҳәеит.

– Макьана хьызла-жәлала азәгьы дсыздыруам, аха рыԥшрарсахьа, рцәажәашьа уԥсы иузалымхуа арԥарцәоуп, реилкаарагьы ҳадхаларым, – лҳәан даачеит Какашьа.

– Чына уаха азәгьы дымԥахимгазеи, бара Марҭа? – лҳәеит Какашьа. Марҭа акәзаап илыхьзу. Ари дышԥаҳахцәжәаришь ҳәа цқьа илымҳақәа кыдҵаны азырыԥра даҿуп Гьаргь.

– Абар алакә ахьиаҳауа.

– Ҳара ҳҿы иҟоу ҳәа акгьы ыҟам, сыздыруам Чына ишьтәа зыхирҟьаз, – лҳәан лнапы аалҟьеит.

– Иауеи, бара Марҭа, ишәҭада?

– Чына илақәа ҭыхзу сыздыруам, имԥахигаз хԥык арԥарцәа еыбҕаҟазацәоуп ҳәа умҳәозар, рыхԥыкгьы џьмахьча бзиак иԥсам, – лҳәеит.

– Избан, бара?

– Избан бымбои, азә дҿаҳауп, аԥбатәи ихы ҭабаауп, ахԥатәи дцыркьуп, – лҳәеит Марҭа.

Аҭыԥҳацәа ԥыҭрак ианцәажәа, рыԥҳалқәа аашьҭыхны рыԥныҟақәа рахь рҿынархеит. Гьаргьдгьажьны Чына иҿы даннеи, иԥызцәа наскьеиԥхьан, дахьыҟаз иибаз-ииаҳаз акы аанмыжькәан ирзеиҭеиҳәеит, иагьрабжьеигеит, аишәа ианахатәалакь, Чына, Анцәа улԥха ҳаҭ ҳәа аҵәца аниклакь аамышьҭахь, аԥбатәи аҵәца ықәиxаанза дара аныҳәаҿа шыркшаз.

Агәыла-азла Ҷына изеиҳәаз зегьы 20-ҩык ирзынаԥшуа аишәа иакәша илатәеит. Ус, Ҷына дҩагылан иаҵәца аақәхны, Анцәа улԥха ҳаҭ, уаха иахҭоу ҳасасцәа ахьз бзиақәа шәызԥшызааит, – иҳәан, ижәны илықәиргылт иаҵәца. Зегьы иааныркылт. Ҷына аҩбатәи иаҵәца ақәыхха имҭакәан, Тышькәа дҩагылан, Гьаргь ишиабжьеигаз еиԥш, иаҵәца ҩышьҭыхны, Ҷына ихы наиқәкны, дҿаҳа-ҿасуа аныҳәара дналагеит:

– Иа, Анцәа ду, суҳәоит, – иҳәеит Тышькәа, – уаха инаркны ҿаҳас иҟоу зегьы рҿы амкуа, дара ргәы ишаҭаху ицәажәартә анцәа иҟаиҵааит, – иҳәан иаҵәца иҭаз ыжәны илықәиргылт. Ҷына ари иикыз аныҳәаҿа омашәа ибо дышԥшыз, Роман дҩагылан ихылԥарч ааихихын, ихы ҭабаарсҭа инапы ныкәишьын, аныҳәара дналагеит иаҵәца ҩышьҭыхны: – Уаха нахыс Анцәа умчала, хҭабаас иҟоу зегьы рхахәқәа қашәқашәо ииаугарц азын суҳәоит, – иҳәеит.

Роман илатәамҭаз, Гьаргь дҩагылан: – Ҷына! – иҳәан ихы наиқәкны, – ацыркьцәаҵәҟьа ирылухуеи, аха хәыҷык зшьапы неихьызшьуашәа иҟоу, ршьапқәа риашаны аргылашьа иақәшәо анцәа иҟаиҵааит, – иҳәеит.

Убасҟан, аҩы наҳауа ирхагылаз Марҭ лгәагәым ныкәыргыланы адәахьы дындәылуурааит.

Марҭа лҩызеи лареи еибырҳәаз, лара азы лыманы данааи ашьҭахь, ахкаара ахьынтә ихынҳәыз Гьаргь ишиаҳаз аҟара лцәа иалашәеит.

Ҷына исасцәа иркыз аныҳәаҿа зызҳәаз ҳәа акгьы изеилымкааит, иара усгьы ари Гьаргь ирчақьыз лафуп ҳәа збаны дҩагылт. Нас арысҟак зхы иахашшаауаз сысасцәа саргьы лафк нырхысҳәаап иҳәан, иаҵәца аақәихын: – Иа, хыхь иқәтәоу ҳаиҳа зымчу, умчала абраҟа итәоу сгәылацәеи сареи ҳахьзала, абарҭ ахҩык ананамгацәа уаха исасцәаны исҭоу зыҳәаз руҭарц азын суҳәоит, – иҳәан дԥышәарччо иаҵәца иҭаз ыжәны илықәиргылт. Сасгьы-ԥшәымагьы зегь ччароуп изҿу. Ус ианааиқәтәақәа, Гьаргь ихы наиқәикын: – Ҷына ани ҳахьзала узыҳәаз ҿҳәарас иуҭеи? – иҳәеит дыччо.

– Гьаргь, уи шәара шәыда ус имамкәан дыҟоума, дааҭынчхар нас шәара шәусгьы дахәаԥшуазар акәхап, – иҳәеит Ҷына.

– Аиеи, ҳгәыҵлап, имгәыҵкәа иԥсхьада, – аниҳәа Гьаргь, – агәыҵрагьы акыр иаԥсоуп, шәтәа, – иҳәеит Ҷына еиҭах дыччо, исасцәа иааныркылаз аныҳәаҿа зыхҟьаз ҳәа макьаназы акгьы изымдырзо.

УАРА СУЗӘЫХРУ

Унеишь-уааишь ҳәа зарҳәо, Лыхны ақыҭан инхо, Гәымба Шаликәа, Ладариа Ваниа иҷкәын ичараҿы иқәлацәа дрыдтәаланы ацәажәара даҿын.

Ажәытә-аҿатә, алаф-алазб ишалацәажәоз, Шаликәа, анкьа зны Гьаргьи сареи иаҳзеибауз шәасҳәап, – аниҳәа, зегь аазырҩит.

– Аибашьра ду ҟалаанзоуп, уеизгьы еснагь закәан ҿыцк ауаԥырамҵахуаз. Азакәан иаԥырҵоз еснагь зегь реиҳа изқәыҕәҕәоз анхацәа ракәын. Убас еиԥш ԥҟараны иҟарҵеит, колнхарацыԥхьаза анхацәа бригада-бригадала иаадрыхуа аҵьықәреи зегь ҭыԥк аҿы еиларԥсо. Нас иара уа ицәырҳәны иганы аконтора ааигәара игылаз аца ду иҭарԥсон. Пыҭрак ашьҭахь, доусы ҭаацәала шаҟаҩ ыҟоу иахәаԥшны ишаны ԥсымышьҭыгақәак рырҭон. Ари ус цәгьан, аамҭа акыр агон, уахҭаԥса змамыз анхацәа амлакра рыхьнагзон. Ари ҳара ҳазланхоз абригада, – лахьхьи архан, Чад игәаҩа ҳәа иахьашьҭоу, анхацәа имаҷымкәан амхқәа лаҵаны ирыман. Ишысҳәаз еиԥш, иҟарҵагәышьоз анхацәа рҵьықәреиқәа иҿырхыз зегь наган ҭыԥк аҿы акаԥсара иалагеит, ишырҭахгәышьамыз. Еизганы ишьҭарҵоз аҵьықәреи уахынла ахьчара аҭахын, архан иҟаз аҵьықәреи зегь еидыркылаанза. Анхацәа азәазәала уахынла иадтәалан ирхьчон еизганы ишьҭаз аҵьықәреи. Ус, уахык аҩны имтәазоз Гьаргь, аҩны даныҟаз иақәшәан, аҵьықәреи ахьчара иқәшәеит. Сара акантораҿы исыԥхьаны сырган, снапы ианырҵеит, х-бригадак уахынла сынрылсаарылсны игәасҭарц аҵьықәреиқәа еизыргоз рыхьчоу-ирмыхьчоу.

Снапы ианырҵаз аус насыгзар акәын, абригадақәа ҩба сынкыдгылан иангәасҭа, нас ҳара ҳабригадахь, Гьаргь дызҿу збап сҳәан, ауха Чад игәаҩахь сылбааит. Аҵьықәреи еизганы иахьышьҭаз снеизар, азәгьы дыҟам. Ора, – сҳәеит, еи, – сҳәеит, аха умԥсит, Гьаргь ҵьаргьы дызбом. Ус сыԥшызар, абас хышәҟа метра бжьоуп, ахәаны амца шеиқәыз збеит. Амна иҟоу збапи, сҳәан сҿыҩахан сҩеизар, абар ассир, Гьаргьи аҭырқәа Наазыбеии амца еиқәҵаны итәоуп, афара ажәра иаҿуп. Хәлыбзиақәа, сҳәан аԥсшәа анрасҳәа, ара улатәеишь, иҳәан Гьаргь иганаҿы ишьҭаз ахысмыҟә насирбеит.

– Гьаргь, нахьхьи аҵьықәреи ахьышьҭоу ахь иҟоуи? – сҳәеит.

– Аа, аҵьықәреи уа ишьҭами, – иҳәеит.

– Уа ишьҭами, аха ҵьычк дааины ак ахихыр, – аныСҳәа: – Иара убри аҵьычыҩ ҳәа узҿу иоуми избар иҟамлазо, – иҳәеит Гьаргь мыжда. Нас еиҭах ажәа сымҭакәан даацәажәан: – Уара Шаликәа, ауаа ажәытә ирымаз рҵьыҟәреи нҵәеит, аҿа еизганы ара ҳадтәалоуп, рхәыҷҟәа амла ирцәакуеит. Азәы даагәаҟны калаҭк, ҩ-калаҭк ахихит ҳәа уа ианыԥшуа иҟам, – иҳәеит.

Саргьы иуаҩышьақәа сымдыруази: – Гьаргь, ус еиԥш егьа ыҟазаргьы аҵьыҟәреи зтәу анхацәа роуп, ааигәара уҟазар цәгьамызт сҳәеит, иҳәеит Шаликәа.

Гьаргь ашьшьыҳәа дҩагылан, ишәақь аашьҭихын изҟәа инкыдиҵеит: – Сара сцоит аҵьыҟәреи ахьышьҭоу ахь, амала идырны иумаз, ҵьычҩык дааины, сгәы иамукәан дсамхашьыр, уара сузҿыхру Шаликәа?

– Нас дцоу? – рҳәеит итәақәаз. Дышгылаз аҵәца аашьҭихын дныҳәеит: – Ԥхзашала аура аазрыхыз, афара иахымбаакәан анцәа иҟаиҵааит, – иҳәан ижәит. Нас Наазбеигьы саргьы иаанышәкыл иҳәан ҳаргьы иаҳиржәит.

– Уахатәиала снапаҿы анцәа азәгьы дҭоумырхан, – иҳәан аҵьыҟәреи ахьышьҭаз ахь дылҭалт, – Гьаргь дԥышәарччо.

АЄАДА АНЫҲӘАҾА

Чырыгба Володиа дахьынхо униеиҩсны, ахаха Ҳыԥсҭа азиас аҿы уахьылбаауа иахьагьы ихгылоуп 100 шықәса реиҳа зхыҵуа Ґәаҭасаа (Габечиаа) рызлагара.

Ари ахҭыс аныҟала Гьаргь акыр дхәыҷын. Єнак, Гьаргь иашьеиҳаб Амтон идиҵеит ҩ-ааҵәак аҵьыҟәреи наҟ-ааҟ аєада илақәиҵаны, рызлагараҿы дцаны илаганы иааигарц. Гьаргь аєадала азлагарахь дахьишьҭуаз рацәак иаҭәеимшьеит.

– Иауеи, Амтон, єыла сцоит, – аниҳәа Гьаргь, – Амтон имуит, аєы макьана цҟьа ибжьам, насгьы ҩ-ааҵәак аҵьыҟәреи аҵәыхьанҭоуп, иҳәеит.

Иҟаиҵагәышьози, Гьаргь, иҭахы-иҭахым, иєада аҿы ианкны рызлагара ахьгылаз ахь амҩа дныҟәлеит. Азлагараҿы даннеи, азлагарахьчеи иареи еиҵхырааны ааҵәақәа рыманы азлагара иныҩнашылеит.

Амца иакәшаны итәаз Уасил, Симон, Миха уҳәа 7-ҩыкҟа лагара ҳәа инеиз аԥсшәақәа нареиҳәеит Гьаргь. Уасили, Симони, Михеи абызҳәацәа идыруан, егьырҭ иидыруаз ҳәа азәгьы дыҟамызт. Ажәеи-ажәеи неиххәаауа иштәаз, Уасил дҩагылан дындәылҵит. Уасил дахьынхоз рацәак бжьамызт, аҩны дцан ԥхалк

азна аҩи иаҭахыз ахыжәлагеи иманы дааҩнашылеит. Ари збаз зегьы аалах-ҿыххеит.

– Ҳабаццакуеи азын мшха, ҳшылақәа мазеихаанза ҳааибаныҳәақәап, – иҳәеит Уасил.

– Иҭабуп, Уасил, учеиҵьыка азҳалааит, – рҳәан итәақәаз, азлагарахьча иеишәа иаахан иладыргылан, зегь акәшаны илатәан, аҳаҳаираҳәа акрыфара-акрыжәра иалагеит.

Азлагара аҩнуҵқа хәмарроуп-ччароуп зегь зҿу. Гьаргь хԥаӄа цәыца анижә, уаҳа сылшом, иҭабуп иҳәан дҩагылт.

– Иӄалеи, Гьаргь, уаҳа зумжәуеи? Ани уеада ижәны уаныӄоу уаднамыргылазои? – иҳәан Уасил Симон дыниалцәӄәысит.

– Ааи, хәыҷык алеишәа ҷыдақәагьы амоуп, – иҳәеит Гьаргь.

Абас 10-10-ӄа цәыца ааныркылахьан еиԥш, ауу рыхга иштәаз, Уасил шәаангылишь, уара, иҳәан итәақәаз ааирзырҩит. Нас Гьаргь иахь ихы наирхан: – Гьаргь, амни уеада, ҽадоуҽадаԥсу? – дҵааит дԥышәарччо.

Гьаргь уажә ибоит арҭ еибарлацәӄәысуа, дыҷқәыншьаны, иҵәылхра ишаҿу.

– Ҽадаԥсуп, – иҳәеит Гьаргь цасҳәа.

– Анцәа иудихьчалааит, ҳәара зқәым ҽада жәла бзиак акәымкәан иӄам, – аниҳәа Уасил, итәаз зегьы ааибарччеит.

Гьаргь дахьгылаз, – иҭабуп, Уасил, – иҳәеит.

Нас Гьаргь иааиӄәаҵын раҵәцақәа рахь инаиасит. Даҽа хәбаӄа цәыца анааныркыла ашьҭахь, Уасил ак сҳәоит ҳәа Гьаргь иахь ихы наирхон еиԥш, Симон даацәажәан: – Уара, Гьаргь, амни аҽада шәыднагалеижьҭеи акыр ҵуоу? – ҳәа дҵааит, итәаз рахь дыԥшны дыччо. Гьаргь ибоит арҭ уашьҭа зынза дшыхҭарказ.

– Ааи, аҽада ҳаднагалеижьҭеи акрааҵуеит. Аҽадагьы абри шәзыҩнатәоу азлагарагьы аҳәынҭқар Николаи дахыргаанза саб Қәабзач ҳамҭас иҭахьан, убри аахижьҭеи иҵуа шәара ижәдыр, – иҳәеит Гьаргь.

– Ӄоҳ, ари аҭоурых бзианы идыруазаап жәбо, – иҳәеит Уасил.

Симон дахьтәаз: – Гьаргь, уаб Қәабзачи аҳәынҭқар Николаии еиуарас ирыбжьазеи?

– Урҭ еиуара рыбжьазамызт, Қәабзач лыԥхала амҳаҵьырра ахьынтәи иҭаацәагьы, насгьы, Уасилгьы Симонгьы шәыжәлантәқәа 10-ҩык ауаа аҭырқәа идгьылаҿынтә рыԥсы еиқәырханы Аԥсныӄа иахьааигаз аӄынтә ауп ҳамҭас аҳәынҭқар Николаи саб аҽадагьы азлагарагьы зииҭаз, – иҳәеит Гьаргь, игәы аԥ[illegible]ьаны.

– Уара, ари аума ҳаиҳәеит. Џьара ак иаҳақәаахьазаап умбои, – иҳәеит Уасил, иаҳаз ԥхашьо. Уасили Симони Гьаргь ииҳәаз ажәа рацәак иргәамԥхагәышьеит, аха иҟоуцои, идырҳәеит. Гьаргь уашьҭа даҽа зны сыхҭарказа сшыла рлагаанда ҳәа дыԥшын.

Ус, Уасил, шәаазырҩишь, абраҟа аныҳәаҿа бзиак скыр сҭахуп, – аниҳәа, зегь аазырҩит. Гьаргь абри ҳзыҩнатәоу Ґәатасаа шәызлагара еснагь лагатә агымхааит, аҭоурых ду змоу шәеадагьы шәыгымзааит, абраҟа уныҳәаҿа ааныскылап ҳәа акәын, аха, ара сызлахәаԥшыз ала, шәеада аҭоурых зладуу ала, раԥхьа иара сныҳәоит – Гьаргь, иахьа ҩ-аацәак аџьықәреи абрааза иузаазгаз шәеада, еадаԥсуп умҳәозар, аҭоурых ду змоу еадажәла бзиоуп, Анцәа хырҳагас ишәиҭааит, – иҳәан Уасил иаҵәца иҭаз ыжәны илықәиргылт.

– Аҳы, уашьҭа зегь ишәкы Гьаргь иеада аныҳәаҿа, – аниҳәа Уасил, – зегь еибарччо раҵәцақәа ааинҟьаны аеада иақәныҳәаны иржәит.

Симон Гьаргь ихы наиқәикын: – Гьаргь, қыҭак ауаа ҳацәгьаҳабзиа уеада аныҳәаҿа ҳкит, ҭабуп ҳәа ҳаумҳәазои, – иҳәеит.

Убасҟан ахәыцра зеаҭаны игылаз Гьаргь, ашьшьаҳәа днеин раԥхьа иқәгылаз џәыцак аақәихын, даацәажәеит: – Даара иҭабуп, Уасил, Симон, абра итәоу зегьы. Сара сеада зыԥсамыз ала, аныҳәаҿа лыԥшаахқәа азызҳәаз шәҭаацәеи шәареи шәеихыбаамзааит, иахьа абра ҳазлагараҿы зчеиџьыка змаы иааиз Уасил еснагь учеиџьыка азҳалааит. – Аиаша шәасҳәап, сара амалахазгьы сгәы иаанагомызт, сеада абриаҟара пату ақәызџо ақәлацәа шәамоуп ҳәа.

ҚӘЫҚӘА ИШЬА ШИУЗ

Аҟәа аеырыҩра ду ыҟан. Гәдоуҭантәи инеиз аеыбҕаҟазацәа аеырыҩра иаҥалга рышьҭахьҟа амҩа иқәлеит.

Рызегь шеимаз Афон-ҿыц ианаалала иԥшызар, аеқәа ирчычаз, лафлагьы ихәыдамыз Анхәатәи Мқан Қәықәа амҩа дшангылаз рбеит. Еицыз Қәықәа аԥсшәа аниарҳәа, даацәажәан: – Сшәзыԥшужьҭеи ԥыҭк ааҵуеит, еснагь ахьз бзиақәа шәызԥшызааит, исаҳаит аԥхьахә шәыманы шәшаауа. Иҟалозар, аҳәара шәысҭоит шәымҩахыҵ, шәсасцәаны шәысҭазарц сҭахуп, – иҳәеит.

– Даара иҭабуп, Қәықәа, – иҳәеит аеыбҕа ҟазацәа реиҳабы Шулиа, – ишубо еиԥш, мчыбжьык аахижьҭеи аеырыҩраҿы аџьабаа ҳбеит, аҷкәынцәа ааԥсаны иҟоуп, ҳашьҭахьҟа ҳгьежьыроуп. – Учеиџьыка азҳалааит.

Аха Кәыкәа иуам, дрыдҧсыланы икит, уаха сара сахь шәанымҩахымҵ шәаргьы саргьы аҧсышәа ҳабжьам ҳәа.

Шулиа иаӷәра ҿырхха дахьгылаз, – нас ианумузах, – иҳәан, аҷкәынцәа рымҩа иныҟәҵаны, Шулиагьы Гьаргьгьы Кәыкәа ицны Анхәаҟа рҿынархеит.

Гьаргьи Шулиеи хәынтә еиҳамзар еиҵамкәаны рҩызцәа рыдкыланы имҩахыганы ашьтәаҟәа рзишьхьан Кәыкәа. Ауха ацә лкажьны ирзишьит Игәылацәа дрыҧхьеит. Уахыки-енаки еиужьны афара-ажәра иаҿуп, аха иаргьы акы иаҿоукуа иакәзамкәаны даауеит. Ус, ашәаҳәарахь-акәашарахь ианиас, икәашо иҟәыз аҷкәыни азӷаби кәашаны ианааҟәҵуаз аламҭалаз, Шулиа итапанча ааҭиган ҩынтә аҵыҟь-ҵыҟь ҳәа даахысын, нас абри ҳамҭас сара исымҭаны, иҳәан итапанча Кәыкәа инаииркит. Ари аҳамҭа бзиа Кәыкәа даара игәы иаахәеит.

– Саҧсахааит, Шулиа, сыҧсы ҭанаҵы исхашҭуам, – иҳәан днахан имаҟа инавҵеиҵеит. Акрыф-акрыжә аишәа иахыҵит. Шулиеи Гьаргьи аеыжәларахь рхы дырхеит. Иҧшызар, Кәыкәагьы иеы икәадыр аҟәҵара даҿуп. Ус ргәы иаанагеит, ҧыҭк ҳнаскьаганы дгьежьуазаап ҳәа.

Кәыкәа иҧшәма лахь даацәажәан: – Бара, хымшҟаҧшьымышҟа сҟамлозар хьаас сшәымкын, арҭ сысасцәа уахыкуахык аҟара сынрылаҧхьап ҳәа сызбеит, – иҳәеит. Ари заҳаз Гьаргьи Шулиеи неиҿаҧшы-ааҿаҧшит. Ус аҧсшәаҟәа нарҳәаны ианеыжәла, Кәыкәагьы иеы даҟәтәан дынрывагылт. Агәашә ианынҭыҵ, Гьаргь – Кәыкәа, иҭабуп, ҳанаскьагара аҭаҳым, ауадаҩ узалаҳҵои, – иҳәеит, Кәыкәа дызеыжәлоз заманала ишидыруазгьы, изымдыруашәа ҟаҵаны.

– Мамоу, Гьаргь, уахык-уахык Шулиагьы уаргьы сыншәылаҧхьап, сыгәгьы аасхасыршҭып ҳәа сызбеит, – иҳәеит Кәыкәа. Еиманы ишлеиуаз Шулиа, Гьаргь иеынидикылан: – Уара Гьаргь, ари иҳацны ицо аҩны длаҳгар изаҳуеи, иара ианеиҵам хәбаҟа шьтәа ҳҿеиҵахьеит. Уареи сареи жәык-жәык роуп иҳамоу, урҭ ҳшьыр ҳхәыҷҟәа амла иагоит, – иҳәеит Шулиа.

– Уи ауп иуҳәаша, ҳахьнеиуа ҳҭаацәа ҳрыдыркыло ҳаздырзом, Кәыкәа дырххо дабаҳҭаху, – иҳәеит Гьаргь дҧышәарҷчо.

– Нас изаҳуеи?

– Уи мариоуп, еыҳәҵәыла ҳанис-ааисып, ииҳәо ҳбап, иамур даеак ҳазбып, – иҳәеит Гьаргь папаҵҟәыр. Акыр ианыласкьа, Гьаргьи Шулиеи рыеҟәа аҟамчҟәа нарыхҟьаны, знык-знык раҟара еыҳәҵәыла Кәыкәа иницәхас-ааицәхасит.

– Шәызҿуазеи уара, сҩы бзианы ихәмаруа иалагама? – иҳәеит Кәыкәа.

Дара аанымгылт, иаарҭәҭәаны иҩанк рыла ианис, Кәыкәа иаа-аигәампхеит.

– Уара, шәарҭ сышьтәа шәҧырхагахоу сыздыруам, аха ак арчақьра шәаҿуп, изакәу сзеилкаауам, – иҳәеит. Аха дгьежьуам, дрыцны ацара даҿуп. Даргьы ҿырҭуам, иаргьы ажәак иҳәом. Ус иаазыдгылаз азиас ианынҭала Кәыкәа наҟ-наҟ инаивагылан, ркәадырқәа иҩрынгыланы иакәымыз изыруит.

Ари заҳарыз Кәыкәа иакәызма, ахьышәҭҳәа даақәыгьежьаан: – Сара шәуааз џьысшьон, счеиџьыка шәзымгааит, шәаргьы саргьы даҽазных ҳаиқәшәап, – иҳәан иҩныҟа иҿыҩеихеит.

Шулиеи Гьаргьи еибарччо: – Угәнаҳа ҳара ҳахь имааиаит, рҳәан рымҩахь рҿынархеит.

Агаҿа ианлеи ахәларахь ахы архахьан. Лыхныҟа рхы рханы рҿынархон еиҧш, еыла аҩныҟа сцоит ҳәа иаарыдгылаз Зазариа Ладемыргьы даргьы аҧсшәақәа аaибыҳәаны амҩа иныкәлеит.

Рацәак ихарамкәа инхоз Ладемыр игәашә ианазааигәаха, аҳәара риҭеит имҩахыцырц. Аха дара мап ркит, изеиҭарҳәеит ирныҟәашьаз, Аҟәа аеырыҩра ахьынтә ишааyaз Кәыкәа ишымҩахигаз уҳәа.

Ладемыр иеаҧсреиҭазеит, зынзаск шәынсырхом шәышгылоу акәзаргьы, ҵәыцак-ҵәыцак аанымкылакәан шәысшьҭуам, ҳәа. Иҟарҵагәышьоз ишамуаз анырба, Ладемыр ицны имҩахыҵит Гьаргьи Шулиеи.

Агәарҧ аҭалахагь рмоуит, Ладемыр иҧшәма иараминуҭ ашәашәи арбаҕь ахы нхылкәыҵәааит. Уи акәхеит, рхәы мазеихеит, итәеит, крырфеит-крыржәит. Аҵх агәҭа аҩнашоны Ладемыр учеиџьыка азҳалаaит ҳәа аҧсшәа наиаҳәаны иҩеыжәланы рымҩахь рҿынархеит. Лакәиа Дыгә игәашә иҩавсны, Хәтачаа ахьынхо иназарц рацәак рыгымкәан, шәнапқәа шәырҩаха, рҳәан, аҵыкьаҵыкь ҳәа ихысны ирыкәшаны иаагылеит.

Ирылшози, ҩыџьа ахацәа ибџьардаз хәҩык еиқәных бџьарла иҟаз абрагьцәа рҿаҧхьа. Рыеқәагьы даргьы аилагьыжьра иаҿуп. Иаҳ–зыжәымун, амҩа ҳашәҭ, ҳара ҳашәҧырхагам, ҳазусҭақәоугьы абарҭ ҳауп, рҳәеит, аха иуҳәо заҳауада. Рымч аадмырхакәан, рразны маҟақәеи рразны ҟамақәеи аарыхкәыцәааны, – уашьҭа шәымҩахь шәца, – рҳәан, ажәҩан ахь ҩынтәҟа иаахысын, абнара рыенарҭеит. Иҟарҵагәышьозеи, Гьаргьи Шулиеи имеидагәеидаха ркәымжәқәа ырбҕьаауа иҩбжьалан, аҩныҟа ицеит.

Гьаргь ауха аҩны данааи ҳазқәшәааз ҳәа ак ауиҳәаxуаз, дҩышьҭалан дыцәеит. Адырҩаены ашьыжь шааанза дангыла, дтәаны ахәыцра даҿын, иаха изықәшәааз аҧхашьара ду иазизбра изымдырyа. Ус, иҧшәма дгылеит, аха лхаца иакәзамкәан ауп дшылбо.

– Иухьи уара, шәаҵахама, ма шәаҵадырхама аеырыҩраҿы? – анылҳәа, Гьаргь лыҟәҿимҭзеит.

– Иҟалома мшәан, зынгьы шәаҵахароуп, зынгьы шәаиа-аироуп, амҟәыба еснагь азы аанаго џьушьома. – лҳәеит.

Гьаргь иҧшәма лажәа ҳәаны даалагон еиҧш, Шулиа ашә аартны дааҩнашылеит. Аҧсшәа наҳәаны днатәеит, зынзаск гәалаҟазаарак имазамкәан. – Иҟалеи, уара Шулиа, ари иакәын деиҟәыҧсы дтәоуп, уаргьы избац уакәзам, нас зны шәаҵахазар уамак ҟалама, еазны шәара шәаиааип, – лҳәеит Гьаргь иҧшәма.

Нас Шулиа даацәажәан: – Уи иакәым, Шьушьа, быххьа сара изгааит, ҳара даеа ус бааҧсык ҳаҟәшәеит.

– Иҟашәцеи, уара, ауаҩы дышәшьыма?

– Иҟалаз бымбои, Шьушьа, – иҳәан Шулиа, ахы инаркны аҵыхәанза изыҟәшәаз зегь лзеиҭеиҳәеит.

– Унан! Уи смаҳакәан сыҧсында, закәытә ҧхашьара дуузеи шәызҟәшәаз, – лҳәеит.

– Иауазеи, уара, сгәы ҧшаашәа ианыҟала стапанча ҳамҭас Кәыкәа исымҭахи, ихы иааҭашәааит. Ҳтапанча ҳамазҭгьы ус изцарымызт, аха иабаҟоу, ҳазҟәшәаз иббо ауп, – иҳәеит Шулиа.

Гьаргь ҿиҭзом, ҿыцха дыҧшуа дтәоуп. Ирыхьыз даназхәыц-лакь, зны иаагәнигоит, нас гәаныла даачоит.

– Иакәымыз шәыхьит ҩыџьа ахацәа баба дуззаҟәа, ауаа рҿы шәнеишь-шәааишь ҳәа шәарҳәоит, ари даара иҧхашьара духеит шәара шәзын – лҳеит Шьушьа, арҭ ирыхьыз гәынганы.

Дара тәоуп инеиҿаҧшы-ааиҿаҧшуа, азәгьы ҿиҭзом. Шьушьа дналагахт: – Шәыздыруаз брагьцәан иҟазар, ауаа шәрыладыр-ҵәашт, инашәыхәаҧшлакь ашәаргәындаҟәа ҳәа шәзырҳәо.

Убасҟан Гьаргь дахьтәаз дзызхәыцуаз уара уахәаҧш, уашьҭа алаф ахь иимгар ада ҧсыхәа шамамыз бо.

– Исҳәо баҳауоу, бара, ашәаргәындаҟәа ҳәа шәзырҳәап ҳәа бааует. Арахь ҳара маҭәа мазарак ааҳшәыхны иргеит. Ҳагәгьы џьа инеиҭамҧеит, – иҳәан Шулиа дыниалаҵәҟәысит Гьаргь.

– Уи знымзар зны ашьҭра ҳаҟәымшәар ҟалазом, – иҳәеит Шулиа, иаха ирцәыргаз раҧхьа иааган иааҟәырҵозшәа.

Убри аамҭазы адәахьы, агәарҧ агәҭаны дааиуеит, Гәдоуҭа араиком аҩбатәи амазаныҟәгаҩ Ҧлиа Гриша имашьынаныҟәцаҩ Павлик.

Ари даурымдырхуаз, бзиала уаабеит, рҳәан, инеиҧылан аҧс-шәа наиарҳәеит.

– Шулиа, уара уҿы сыҟан, Гьаргь иахь дцеит анырҳәа, арахь сааит. Шәҩыџьагь ирласны Гриша шәиҭахәуп, – иҳәеит Павлик.

– Бзиароу, Павлик? – дҵаат Шулиа.

– Уи сыздыруам, снап ианиҵаз ирласны иаага ҳәа ауп. Еиманы инеины агәашә аԥы игылаз авилис илақәтәаны амҩа иқәлеит.

Ашә аартны Гриша икабинет ианыныҩнашыла, Гриша дыччо дҩагылан днарҧылт: – Уа шәахьцо шәаалеит, ахьз бзиа ҳзаажәгеит, – игәыдкылан аԥсшәа раҳәан, – илеибартәақәеит. Шәҩызцәа иацжәацы иааит, шәара иаха акәхап, – иҳәеит Гриша.

– Ааи, Гриша, аҷкәынцәа арахь идәықәаҳҵеит, ҳарҭ Кәыкәа ишаҳамуаз мчыла ҳамҩахимгар имуит, – иҳәеит Шулиа.

– Аа, Кәыкәа нҵәа ачеиџьыка азыҳәан иуҭахуазеи, ашьтәа шәзиимшьыкәа дыҟам.

– Аҵә замана ҳазшьны, агәыла-азла ҳадгаланы ҳчара иуит, – аҭак ныҟаиҵеит Гьаргь.

– Иацы шәықәҵит ус акәзар Кәыкәа иҟнытә?

– Ааи, иацы ҳақәҵит, – аҭак ныҟарҵеит.

– Нас? – дҵааит Гриша.

Гьаргьи Шулиеи неиҿаԥшы-ааиҿаԥшит, иараминуҭ иаурымдырхуаз, Кәыкәа дааны изыруз Гриша ишиеиҳәахьаз.

– Аҩныҟа амҩа ҳаныкәла, Кәыкәагь дҳацны даар цәгьа имбазт. Аха дҳаргьежьт, – иҳәеит Гьаргь.

– Дызхашәыргьажьи уара?

– Гриша, сааукәыхшоуп, ҳара, акы, ҳааԥсаны ҳаҟан, иҩбахаз, Кәыкәа аҩны дааганы ирххара ҳцәуадаҩхеит, – иҳәеит Шулиа.

– Ус еиԥш егьа иҟазаргьы, ари аҟара пату шәықәызҵаз шәахьаауаз даажәгазҭгьы омак ҟалозма, – иҳәеит Гриша.

– Гриша уххьа згаа ит, Кәыкәа Анхәа дабжакуп, ирахә изеихцом аԥсҭа иҵоуп, есымчабжь шьтәак ишьуеит. Ҳарҭи ҳҩызцәеи ҳзыҳәан мацара ианеиҵым 5-ҟа шьтәа ҳзишьхьеит. Нас аҩны дҳаман ҳаар, Гриша уххьа згааит, Гьаргьи сареи жәык-жәык роуп иҳамоу, урҭ изаҳшьыр ҳхәыҷқәа амла иакәеит, – иҳәеит Шулиа.

– Нас? – иҳәахт Гриша ҵаҟа дыԥшуа. Нас, ҳаицәажәан дҳаргьежьырц иақәаҳкит, – иҳәеит Гьаргь.

– Ргьежьышьас ишәҭеи уара Гьаргь? – дҵааит Гриша дԥышәырччо. Раԥхьа ҿыҳәҵәыла ҳалаган, аха уи ала акгьы ҳзеиҿымкааит. Ҿыҳәҵәыла ианаму ҳкәадырқәа ҳаҩрынгылан иакәымз ҳамхаҟаҵеит, иҟаҳамҵар акәын, аха...

Ԥыҭраамҭак азәгьы ҿиҭуамызт. Гриша ашьшьыҳәа иаԥхьа истол инапы ныҵишьын иааҭыганы раԥхьа иныҟәиҵеит рмаҟақәеи рҟамақәеи. Шулиеи Гьаргьи неиҿаԥшы-ааиҿаԥшит ари змааноуи ҳәа ихәыцуа.

– Абарҭ Кәыкәа иҟнытә ҳамҭас, – иҳәеит Гриша дыччо. – Иаха Хәтачаа раԥхьа шәанҩеиуаз ишәаԥылан

"аԥсшәа" шәазҳәаз Кәыкәагьы, – ишәыдтәалан шәчара зырԥшзоз Кәыкәа игәылацәагь роуп, – иҳәеит. Гьаргьи Шулиеи ари омашәа ибаны ишынеиҿаԥшы-ааиҿаԥшуаз, Гриша икабинет аганаҿы иҿаз ашә аартны дааԝнашылеит Кәыкәа. Кәыкәа иҭацәыз асқам дныҟәтәан Шулиеи Гьаргьи дрыхәаԥшны аччара даҿын.

Шулиа дахьтәаз иԥсахы ԥжәо: Кәыкәа, ухы иааҭашәааит, ҳамҭас иусҭаз атапанча алоума иаха аҟәҟәаҳәа узлаҳаҳәҿахысуаз? – ҳәа ҿааиҭит.

Кәыкәа ҿиҭзом, дыччоит.

– Уи хаҵара иатәым, Кәыкәа, ҳара ҳашбџьардаз удыруан, ҳаауахәмарт ҳәа ус еиԥш ҟаумҵар акәын – иҳәеит Гьаргь дахьтәаз.

– Иауеи, уара, иацы шьыбжьон Анхәа шәкәадырқәа шәанрынгылаз шәтапанчақәа еихаххаа иҟан. Иаха Хәтачаа раԥхьа шәанԝеиуаз шәпатронақәа шәрылгахьазма – иҳәеит Кәыкәа дыччо.

ДАРАФЕИ ИБҐА ГЬАРГЬ ИШИРИАШАЗ

Аԥсны ахи-аҵыхәеи Хыш Дарафеи ихьзи ижәлеи бзианы иадыруеит. Уи иажәабжькәеи илафқәеи уанырзызырԝуаз, абри еснагь сааиԥырымҵзакәан сидтәаландаз уҳәаратәа ухихуан.

Дарафеи агәаҟра дууза ихигеит иҷкәынра азыҳәан. 37-тәи ашықәс еиқәаҵәақәа раан, харада-хара зду ҳәа ауаа андырзуаз, Дарафеигьы даҿамшәар амуит. Уи дахыган Сибраҟа, ашықәс рацәа иқәҵаны. Абахҭаҿы аџьамыҕа цәгьа ихигеит, аҟанч ԥҵаҵа дадыргазаап, дахьтәоу дзымгыло аҟынза. Аџьма имԥсыша амаҵә азылаҟәит ҳәа, иԥсы нхараны дыҟагәышьазаарын. Аамҭа анааи, дхынҳәгәышьеит иԝныҟа иԥсы цәгьала иманы.

Дарафеи ихеигаз акартоҕа ибҕа архәеит ҳәашьак узамҭо. Зоура-зыҭбаара наза-аазаз Дарафеи, ихы асаара ишьҭасуама уҳәаратәы ихы импыҵаԝруан, нас ԥыҭрак ашьҭахь ииулакь мчыла хәычык ибҕа даахгылон. Аха дырԝегьых иаухуамызт, еиҭах ибҕа зынзаск ирхәазон. Иара ус ибҕа ырхәан ихы асаараҟа илашьҭны дшыҟоу, ихы данԝахалакь илақәа аразра рхыҳәҳәыла унхирԥшылон.

Сақаниа Манча ачара ду иуан, Манча иҭынха бзиа Дарафеигьы араҟа дыҟан. Гьаргьи Дарафеии ишынеиқәшәаз еиԥш, аԥсшәақәа ааибыҳәан ашьашәыраҿы инатәеит. Уи акәхеит, арҭ ара иштәаз збаз хәычҷгьы-дугьы дара ирыкәшан иаагылт.

Дара-дара еихлафуан, нас азә дыхҭаркуан, уи ишиҿу даҽазә иахь инисыхуан. Игылан ирзыԥшыз зегь ачча рҿықәыхәхәуан.

Дарафеи ихигаз игәаӄрақәа зегьы бзианы идыруан Гьаргь. Зегь акакәын, Гьаргь, Дарафеи алаф иххәаара даӄәыцзомызт, иаргьы иеаҵамырхакәаны аҭак бзиан инаииҭон.

– Дарафеи, удин аныс, абри убҕа зырхәаз ҳәа зны иаҳзеиҭоуҳәоз, абарҭ игылоу ишырзеиҭоуҳәара, – аҳәара ӄаицеит Гьаргь.

– Уара Гьаргь, папаҵӄәыр, уажә ак арчақьра уаҿыхуп, изакәу здырхуада, – иҳәеит Дарафеи. – Ус аныш әҭахха ишәасҳәап сыбҕа абас изырхәаз, – иҳәан, дналагеит Дарафеи ачча иҿықәыххо.

– Сара аԥсҭазаараҿы исыднагалзаз сыԥшәма лоуп изыхӄьаз сыбҕа абас ахәара. Избан? – ҳәа шәҵааузазар, лара Дбарцыцԥҳауп. Барцыцаа рыжәла, ишыжәдырруа еиԥш, ираҵәоуп, қыҭас уахьнеилагь иахьнымхо ыӄазам. Сара уеизгьы аѡны итәо сакәзар жәдырруеит. Ԥсреи бзареи зегь рҿы сыӄазароуп. Сахьнеилакь, ани д-Барцыцуп рҳәо, ари д-Барцыцуп рҳәо зегь рҿы пату ӄасцоит ҳәа схы ларӄәны ргәы сшагәзуаз маҵара, ишыжәбо еиԥш сыбҕа абас ихәаны, риашашьа амазамкәа иаанхеит.

Ари ииҳәоз заҳаз Гьаргь ҿҭы имазамкәан дтәан. Дырѡагьых, Дарафеи даацәажәеит Гьаргь иахь: – Уара амыжда, абри сурҳәарц уҭахын, уажә ак ахәыцра уаҿыхуп, – иҳәеит.

Изакәыхи исхәыцуа, Дарафеи, амна, аԥаса уажәа иалаҵаны иуҳәеит сыбҕа уаҳа риашашьа амазамкәа иаанхеит ҳәа. Сара стәала иамоушәа збоит убҕа ариашашьа, – иҳәеит Гьаргь.

– Уи ишԥыкәу? Уара, апапаҵӄәыр, сыбҕа акы нахҳәаа аишь, – даацәажәеит Дарафеи.

– Сара сгәанала абас ауп, ҳҿы абзиа аҳәааит, аха амни акәыбахь унарымгар анамуа аан, сара стәала, угәы аѡада ирханы акәыба уҭаҵара хәычык иманшәаламхозар акәхап. Ус аҵкьыс раԥхьа ҿыцха улҭаҵаны, нас ани уздынҵәалаз Барцыцаа ҳәа иӄоу, рахьынтә еиҳа зыкапан ҕәҕәоу азәы убҕа иелақәырҕәҕәаны ашьшьыҳәа уанааиҵихлакь, аѡада угәы ѡарханы акәыба ахѡа аҷарахәа илахадыршәуеит. Убас ада даҽакала иалагар, ирзеиҿымкаар ӄалоит, – иҳәеит Гьаргь.

ИАРА ИАЧҲАП, АХА БАРА ИБЗЫЧҲАРУ

Ҽнак Гьаргьи Синаҭи абазараҿа еиқәшәеит. Еицәажәо игылан, нас уара уаазцеи , сара саазцеи ҳәа иналагеит.

– Иацы абра абазараҿы сыҟан аба ахьырҭиуаз, кабак злыцрыз цәоычак збан, санцо изгап ҳәа сусқәа сышрышьҭаз аамҭа сыцәцазаап, санааи адәқьан ашә адыркхьан. Иахьагьы убри азоуп сзаа, – иҳәеит Синаҭ.

– Уааи ҳнеины иаҳбап, саргьы исгәаԥхар кабак зааира аасхәап, – иҳәеит Гьаргьгьы.

Ус, адәқьан ианыныонашыла, ауаа рацәаны ауачарад иахьықәгылаз, даргьы неины инагылеит.

Азәазәала доусы ирҭаху аахәаны инадцны ицо, раԥхьа игылаз аԥҳәыси дареи ааизынхеит.

Раԥхьа игылаз аԥҳәыс уаоы имаҳаратәы акрыҭио ԥлымҳа дынҭахәыҭхәыҭит.

– Ббаашәт, џьара хәыҷык алымт зычҳауа чыҭк сзалыбхындаз, – лҳәеит.

Ари аԥҳәыс егьа лыбжьы ныцалкызаргьы Гьаргьи Синаҭи рлымҳа иауҭамсхыз.

– Гьаргь, иуаҳама? – дцааит Синаҭ.

– Исаҳаит, – аҭак ныҟаицеит Гьаргь.

– Нас илаҳәатәузеи? – иеыргызмалны даацааит Синаҭ.

– Абас ауп ишлаҳәатәу, – иҳәан Гьаргь... – Саҭамзааит, аха, – иҳәан даақәиргьыжьит аԥҳәыс.

– Абри алымт ҳәа иҟоу иаабхәо ачыҭ иачҳап аха, бара ибзычҳару? – иҳәеит Гьаргь.

Уи акәхеит, уи аԥҳәыс адәахьы дандәылцуазгьы рымбеит.

АМНИ ИҚӘУ ИАЦКЬЫС СЕИҴЬУП

Оҭҳара ақыҭан инхоз Аиба Џьгәанаҭ анышә дарҭон уи аены.

Гьаргь днеин дцәуан данаақәц, аџьабацәа дынрыдашшылан, днаскьаны днагылт. Ус хәыҷы-хәыҷы иааикәшо, иааикәшо иаагылт Гьаргь илафқәа бзиа избоз зегьы. Акы нраҳәо, акы аараҳәо дышгылаз ауп, Гьаргь иаҳәшьаԥа Аиба Уасил дааин, Гьаргь даагәыдкыланы аԥсшәа шиеиҳәаз. – Ушԥаҟоу, Гьаргь? – иҳәеит Уасил даацәажәан, – угәы рахәымызт ҳәа саҳан снабжьысынгьы усзымбеит, – ҳәа аҭамзаара нышьҭеицеит Уасил.

– Уасил, – иҳәеит Гьаргь, – абни аоада згәы рханы зԥаҵақәа хыршаны акәыба иҭоу Џьгәанаҭ дубо, – иҳәан инацәа уахь инархханы, – амни иацкьыс сеиҴьуп макьана, – иҳәан даачеит Гьаргь.

МАКЬАНА СЫМПСЗАЦТ

Гьаргь иҭаца ду Сониа дычмазаҩы ҕәҕәаны дышьҭан. Гьаргь ҿенак знык-ҩынтә днабжьысны: – бҿырҕәҕәа абааҧсы, макьана аҧсыха ҳамоума, – ҳәа лгәы ҟаицон.

Ус, ҿенак зынзаск аҧсра лҿазылкит. Уажәыцәҟьа Гьаргь даажәгароуп ҳәа рыдылцеит лыҷаҧшьацәа. Ас-ас ҳәа анизырцҳа, Гьаргь иараминуҭ даакылсит.

Иҟалеи абааҧсы, Сониа, ахәшә бзиақәа бымоуп, иахьа аҵкьыс уаҵәы беиҕьхап, – ҳәа лгәы аҟаҵара дналагеит.

– Оо, иауам, Гьаргь, иауам. – лҳәеит аарла дцәажәо. – Амала аказы суазҵаар сҭахын, – лҳәеит ачымазаҩ.

– Изакәызеи? – ҿааиҭит Гьаргь.

– Уара Гьаргь, абри иҧсуа данҧсуа дышҧаҧсуеи?, – лҳәеит дуазыруа дахьиаз.

Гьаргь акраамҭа ачымазаҩ дылҿаҧшуа дгылан.

Нас ихы налықәикын: – Сониа, убри атәык ҳәа ибасҳәо ҳәа акгьы сыздыруам, акьана сымҧсзацт. – иҳәеит Гьаргь.

САМАНТА СМИТ МОСКВА ДЫҞОУП

Гьаргь бзиа ибон ателевизор ала адырраҭаракәа рыхәаҧшра. Уи дырзызырҩуан ажәабжьқәа, егьырҭ адырраҭаракәа уҳәа.

Убри аамҭазы Москва дааны дыҟан Америкеи СССР-и рхәыҷқәа аиҭанаиааира рыбжьазарц зҭахыз Саманта Смит ҳәа ашкол зҕаб хәыҷык.

Ус, Гьаргь ателевизор дахәаҧшуа дыштәаз, адиқтор даацәажәан ибжьы нхҵаны, "Саманта Смит Москва дыҟоуп" – иҳәеит.

– Уа уабананагеи, арахь цәгьала иааргаша, уара аҭаҳмадажә? – иҳәеит Гьаргь дахьтәаз. Егьи ауадахьтә лыбжьы рго Гьаргь иҧшәма: – Узҿыда? – дцааит.

– Сызҿыда бымбои, Саманцьиа Шьқәыҭ Москва дыҟоуп ахьырҳәо бмаҳазои, – иҳәеит.

БАШОУП

Гьаргь рацәак ицәыхарамкәа инхоз Маздагә, каҵкәыр жыцә бзиак даҵаланы агаҿаҟа дышцоз ауп Гьаргь дшихьзаз. Аҧсшәақәа анеибырҳәа: – Мыздагә, узцоу закәи? – ҳәа дцаит Гьаргь.

Мыздагә ари амыжда акаҵкәыр иҭоу иасҳәар исцәифоит иҳәан, – уи, иалухи цьушьҭ, Гьаргь, башоуп, – иҳәеит.

– Башазар, башоуп, – уаҳа егьацимцеит Гьаргь. Ус ацара иаҿуп, иара усгьы абри башоуп ҳәа дызҿу закәу гәастәар цәгьамызт ҳәа избеит Гьаргь.

Ус аԥхзы иҿашы ацара дшаҿыз, Гьаргь ашьшьаҳәа Маздагә ишьҭахьҟа дниасын, имбаратәы инапы акаҵкәыр инхишьылт. Абар ахазына, алаҳа даҵоуп. Гьаргь акакала иахыхны афара даҿуп. Абас иажәаҟа цыра ифахьан еиԥш, Маздагә икаҵкәыр ласхоу, мамзаргьы ицәа ак алашәоу ишьҭахьҟа данаақәгьежь, Гьаргь алаҳа ацәа ахыршәшәо афара дшаҿыз ибеит.

– Узҿуи, уара Гьаргь? – иҳәеит Маздагә.

– Ҳаи, уара Маздагәхеит, ари абаша шԥахаау, – иҳәан, Гьаргь икажьыз ақды дныҟәтәеит.

– Улатәа, Мыздагә, ҳаԥсы ааиҭаҳкыр амҩа ҳақәлап, – Гьаргь иҳәеит.

– Иҭабуп, Гьаргь, уашьҭа скаҵкәыр акыр иласхазшәа збоит, ус ашьшьаҳәа сцалоит, – иҳәеит Маздагә.

Гьаргь аҵыхәтәа изынхаз илаҳа ацәа аахыхны иҿы инҭаҵан, Мыздагә дахьцоз дишьклаԥшны аччара даҿын.

ШЬКЫЛҚӘАК АМАЗАР

Гьаргь акьатеилашә азыҳәан дыԥҟан Гәдоуҭа ахәышәтәырҭаҿы дышьҭан. Дԥызҟазгьы иара бзиа дызбоз, еснагь илафқәа ирызҿлымҳаз, аԥҟаҩы Шоҭа иоуп. Гьаргь дыԥҟаны ииарҭаҿ даннарга, Шоҭа лассаамҭа дидымҵкәа дидтәалан, арыюшьыга далҵаанза ҳәа. Ус, арыюшьыга даналҵ, амедеҳәшьа дынидыртәаланы, иара иус ахь дцеит. Шьыбжьон Шоҭа дааихын Гьаргь иаԥхьа днатәеит. Ахәшәтәҩы Гьаргь макьана ацәажәара дшақәиҭым еиҳәеит, ҩымш азы агьама ибар шыҟамло, ифатә заны изҭо шыҟоу, убри иначыданы, дгыланы ашьашьма ахь аныҟәара шыҟамло уҳәа.

Хымш рышьҭахь ихьаақәа маҷк итәеит, маҷкгьы ифеит, хар имамкәа ихы ибо дҟалеит Гьаргь. Шоҭа дааҩналаны Гьаргь иаԥхьа данынатәа: – Иҟалозар аҳәара усҭоит ашьышьма аҟынза анеира сақәиҭтә ҳәа.

– Мамоу, Гьаргь, уԥҟара макьана цқьа имгьацт, убри аҟнытә еицәаҳтәыр ҟалоит, зык нкоуҭәар уҭахызар араҟа иузаарымгои, – иҳәеит. Шоҭа амедеҳәшьа акы налеиҳәан, дындәылҵны дцеит. Дыԥшызар, агәы ҭаԥаҟьаза, лагьанцас акы акәата ԥшра аҭаны иаалгеит. Нас Шоҭагь ларгьы дҩышьҭыхны дахьиаз

иницадыргыланы ицеит. Пыҭрак ашьҭахь Шоҭа дныҩнашылазар, Гьаргь ибӷа дыхтәалоуп.

– Иҟоуи, Гьаргь, уантәалашьа маншәалоу? – иҳәан даапышәарччеит.

– Шоҭа, еы шькылҟәак узыпшаауазар, уаҳа назҭахым кәадыруп ари сзынуртәалаз. Араҟа сахьынзашьҭоугьы еык сақәтәоушәа сгәы иамбалози...

МАКЬАНА ИМШӘЫТАХАЗАЦТ

Гьаргьи Даҵьи аҵьармыкьаҿы ианеиқәшәа, апсшәақәа ааибырҳәан, иҟоуи-иануи ҳәа ишеицәажәоз ауп рҩыза Сафергьы дшаарыдгылаз. Апсшәа аниарҳәа ашьҭахь акраамҭа еицәажәон. Нас Сафер иҟаиҵаз аҳәарала, ишиашаз рааигәа иҟаз акрыфарҭа ашҟа рҿынархеит. Акрыфарҭаҿгьы акыр аамҭа ргеит, рҟьафқәагьы цәгьамкәа иҟаҵаны иҩдәылҵит. Акы неибыҳәо, инапшыаапшуа, рыцәгәыр иаҿадыршәшаз азәгьы дрымбо ишгылаз, ус, рааигәа иҟаз арахәҭирҭа ҳналапшып ирыхәқәоугьы гәаҳҭап ҳәа уахь рҿынархеит. Арахә ахьырҭиуаз иназаанза адәахьы аҳәсақәа акәатақәа, ашәашәиқәа ршьапқәа ашашәақәа рхаршәны иахьырҭиуаз инарывалеит. Пҳәыск рбаӷьк ашьапы ашашәа иахаршәыз даҭрагылоуп, арбаӷь аикақәа еиқәаҵәҳаҳраза, ахы асаара ишьҭацаланы игылоуп. Ари зылапш иҵашәаз Даҵь мыжда апшәма длазҵааит: – Бырбаӷь шаҟа иапсоуи? Ларгьы деицамхазакәан: – 25 мааҭ лҳәеит.

– Ахә цәгьам, аха, иара агылашьа злазбо ала, аика шаҟа еиқәаҵәоу ала, ари амырза чымазара амазар ҟалап – иҳәеит.

– Унан, иуҳәо закәызеи, иабатәи мырза чымазароу, ари аҩнынтә ахы алада ирханы ашьапы ианкны иахьаазгоз, ашьа ахахьы икшашәа иҟалазаап, – лҳәаан ганха дыпшуа днагылт.

– Быххьа згааит, иахьысҳәо хәычык иажәа хьанҭазар ҟалап, аха абри сара иббо сахьыббо сааихьеит, абра ак сыцраҳәашәа иҟоуп, схы аа здыруеижьҭеи алада ахы рханоуп ишыҟоу, аха макьана ахы меиқәаҵәахазацт. Бара бырбаӷь аҩнынтә ашьапы ианкны абра иаабгаанза ус ҟалашьас иаиузеи? – иҳәеит Гьаргь.

ИААНХАЗ УҨНЫ ИАҚӘҬӘАН АМЦА АЦРАЦА

Гьаргьи Шулиеи аены чарак ахь ицараны иҟан, рыеқәа ршьапқәа чапазамызт. Ашьыжь шаанза Гәдоуҭа илеин, ажьи иҿы рыеқәа ршьапқәа рчапеит. Нас апҟараҳәа амҩа иқәлеит. Гәдоу-

ҭа аԥсыжра ахәы ианҩалс рҩыза бзиа Маҭбеи игәашә ианазааигәаха: – Гьаргь, иҳәан ҿааиҭит Шулиа, – уааи, Маҭбеи дыҟазар ҳашгылоу фырҵьанк-фырҵьанк аанаҳкылап, хәычыкгьы ҳааилнарҟьап, – иҳәеит.

Ари заҳаз Гьаргь мап ауикхуаз. Маҭбеи игәашә ианнадгыла, – Маҭбеи, уҟоума, Маҭбеи? – ҳәа рыбжьы надыргеит.

– Изуеи сыҟамкәа, – иҳәан Маҭбеи даарԥылеит.

– Уа бзиала шәаабеит, шәеыжәҵ, – иҳәеит.

– Мамоу Маҭбеи, ҳеыжәҵзом хәычык ҳаццакуеит, Ԥлиа Антипа ачара имоуп, ауаҩы даҳницеит, ҳахьзароуп, – рҳәеит.

Ус еиԥш егьа ыҟазаргьы Антипагьы шәихьзап, сара сшәыҳәоит, шәаансырхом шәеыжәҵ, – иҳәеит Маҭбеи.

– Уара иаҳҳәо заҳауа азә уакәзар, абра ҳашеыжәу фырҵьанк-фырҵьанк ҳаркы, мамзар ҳамҩа ҳақәлоит, – иҳәеит Гьаргь.

– Нас ус ада ишәымуазар, иццакуа итәгьы сымами, – иҳәан цәгьахәыц дхәыцуа аҩныҟа дныҩналт Маҭбеи. Ус, ишԥшуаз ԥаҭлыкаки ҩ-фырҵьанки иманы даарыдгылт, иҵьыбагьы инапы нҭишьын ҩ-канфеҭ цырак ааҭигеит.

Аԥаҭлыка ахы лаирхан афырҵьранқәа илырҭеиҭәеит.

– Маҭбеи, акы аанкыл раԥхьа уаԥшәымоуп, – анырҳәа, хәычык сгәы рахәым иҳәан, мап икит. Нас Шулиа иааимихын ҩбаҟа ажәа наҳәаны илацәқәа хҩаны, аҟыԥ аахиргеит. Аха уаҕоу иижәша агаз акәзаап, иҿы еимарҕәҕәа икуп, ажәак изҳәом.

– Иҟалеи, уара Шулиа, зынзаск иҵьбаразоума? – иҳәеит Гьаргь. Шулиа ҿиҭуам, аарла иԥсы анааивига: – Ижә, Гьаргь, ҳәара зқәым уаткәоуп, – иҳәеит Шулиа, Гьаргь ицидыраар имжәыр ҳәа дшәаны.

Маҭбеи дгылоуп игәы дҭаччо, ус ауп ишшәықәнаго ҳәа. Нас Гьаргь афырҵьан ааимихын акы наиҳәақәан ахыԥ ҳәа аҿынаирхеит. Далгарц рацәак игымкәа ҿамҩак аҟарагь леиҿыцҟьеит. Азәгьы ҿиҭзом инеиҿаԥшы-ааиҿаԥшуа игылоуп. Гьаргь аарлаҳәа иԥсы аҭыԥаҿ ианааи: – Иаҳуржә закәи, уара еилабгаша, – иҳәеит аарла иԥсыԥ лага-ҩаго.

– Абри шәара шәҩызцәа иццакуа ауаа ԥагьақәа тәамбашақә аеы илымбаакәа арыжәтә зжәо рзыҳәан уаҳа зҭахым уаткоуп, насгьы аԥша чымазара иахәшәуп рҳәоит, – иҳәан, иԥаҵа далаччо днарҿаԥшит Маҭбеи.

– Уара, абри зҭухыз уаҳа кыр ҭоума? – ҳәа дҵааит Гьаргь.

– Ааи, даеа ԥсызак аҟара ҭоуп, ишәҭахызар даеа хәычык шәзаазгап, – иҳәан дынралацәҟәит.

– Мап, уаҳа ҳҭахзам, амала ҳара ҳанцалакь ашьҭахь ԥсызак инхаз уҩны иақәҭәаны амца ацраҵа, иҳәеит Гьаргь. Ала ааиа-

аит, ахәа аиааит, – рҳәан, Гьаргьи Шулиеи меида-гәеидаха рымҩахь рҿыҩархеит.

Матбеи ибжьаланы ицоз иҩызцәа дрышьклапшны аччара даҿын.

ЛХАЛА ЕИЛЫЛКААР...

Американтәи Аԥсны иааны иҟаз телекомпаниак ажурналистцәа Гьаргь иҿы исасцәаны имҩахыргеит. Гьаргь исасцәа ҳатырла дырԥылеит. Даргьы 15-ҩык инарзынаԥшуа иҟаз ажурналистцәа атаҳмада илах-ҿыхшьа, ицәажәашьа, илафқәа зегь омашәа ибо, азцаарақәа итара иаҿын. Шаҟа шықәса ихытуа, иҷкәынраз занаатс имаз уҳәа акы аанымыжькәа зегьы ирызцаауан. Арт еибырҳәоз зегьы наҟгьы-ааҟгьы ҩыџьа атарџьманцәа аитагара иаҿын. Нас ибаҩ шизыласу рбарц аҳа дықәтаны мцәышәла идыртааит. Аеы дақәыртәаны ддырхәмарт. Арт зегьы камерала атыхра иаҿуп. Ашьыжь излагаз аус абар уашьта ахәларахь иааит, рхәы мазеиуп, аха иалухуи, рызцаарақәа цыхәаԥцәара рымам.

Гьаргь акы иеатцамырхакәан ртаккәа ҟаицоит. Зегь реиҳа еиқәырццакы азцаарақәа изтоз, Стелла зыхьзыз зықәра абжа еиҳа инеихьаз, ахцәы шкәакәа аԥҳәыс лакәын. Ак атак шааҟаицалакь иаразнак даеа зцаарак ахь дниасуан. Даеа зцаарак итаха ламразакәа, Гьаргь даацәажәеит, икәшан игылаз рахь дыԥшуа: – Уара, ари сыхталкцәеит, Анцәа иныс стакәажәи сареи ҳшеилылхуа, – аниҳәа, аԥсшәа заҳауаз зегьы ааибарччеит. Гьаргь ари атырџьман аитагаха имтакәа, шәиас арахь иҳәан, астол ахь иман иҿынеихеит. Аишәа ианахатәа, афара-ажәра иаҿуп сасгьыԥшәымагьы, аха, зегь акакәын, Гьаргь азцаарақәа шиоуц иоуан, иаргьы ртаккәа ҟаицон.

Уашьта уаҩы ибартә иҟан зегьы рқьафқәа цәгьамкәа ишыҟаз. Ус, ани Гьаргь дыхтакны дызмаз аԥҳәыс азцаара ҟалцеит атырџьман ила: – Дышԥаҟоу абри атаҳмада, аԥҳәыс лганахь ала? – ҳәа.

Азцаара шыҟалцазцәҟьа ларгьы лҩызцәагьы аибарччара иалагеит.

Абас-абас ҳәа атырџьман ианеитеига, зегь аԥышәарччара иалагеит. Гьаргь иганаҿы итәаз Аиба Ҳақыбеигьы, Гьаргь диҿаԥшны аччара даҿуп. Абри уажә такс илитаришь ҳәа иԥшуп зегьы.

– Сеидыроу, сара исҳәо ала ихалцару, уи ацкыс лара лхала еилылкаар еиҕьушәа сгәы иабоит, – аниҳәа еилызкаауаз зегьы аибарччара иналагеит. Атырџьман Гьаргь иихәаз иашаны еитеигоу-еитеимгоу азәгьы издырзом. Асасцәа зегь агәарахәа анапеин-

ꜧьара иалагеит, Стелла дҩагылан днеин Гьаргь иҿы наꜧ-ааꜧ днагәзын, дыччо лҭыԥаҿы днеины днатәеит.

УФАРА ШԤАꜦОУ?

Дәрыԥшь аҟыҭан инхо Ҷыҟь есҟьынагь алафи ахәмарреи бзиа избо, цәгьароума-бзиароума Гьаргь данибалакь аԥсшәа наиаҳәаны, нас дналагон:

– Гьаргь, угәабзиара шԥаꜦоу? Уфара шԥаꜦоу?– абри акәын дызҿзаз еснагь.

– Ҽнак иахьеиҟәшәаз ҭыԥк аҿы аԥсшәаҟәа анааибырҳәа, Ҷыҟь Гьаргь ииҭац азҵаара наииҭахт.

– Гьаргь игәы анԥҵәаза, есҟьынагь дааꜦәымҵзакәаииҭоз азҵаара шехарцәажәараз идыруан азы – уара, Ҷыҟь, уан аҩны дыꜦоу?– дҵааит.

– Ааи, дыꜦамкәа, – аҭак ныꜦаиҵеит Ҷыҟь, ицәа акы алашәаны.

– Ус акәзар, шьыбжьышьҭахь кәтык аашьны схәы Ꜧаҵаны, уан думаны аҩны шәнеир, ҳнеидтәаланы ҳазхарагьы ҳцәажәон, нас ани угәы иалоу сыфара зеиԥшроугьы убарын, уангьы сгәабзиара шыꜦоугьы гәалҭарын, – иҳәеит.

УАРА ИУМҲӘАРГЬЫ САРА ИЗДЫРУЕИТ

Лазын-иԥа Ԥанҵьа Гьаргь изааигәаз ҭынхан.

Ԥанҵьа бзиа ибон ажәабжьҟәа, алафҟәа. Ари лассы-лассы Гьаргь дидтәалан дизызырҩлон. Аҭаҳмада иҿынтә иаҳауаз зегь гәникылон ма ҵьара ҟьаадк иаиниҵалон. Ԥанҵьа иԥа дыꜦан, аха уажәы дыԥшын, зҵәа зтәымкәа иꜦаз иԥшәма лыꜦнытә, исоурыдашь ҳәа.

Ҽнак, Ԥанҵьа иԥшәма иаалыгхан ахшараиурҭахь дыргеит. Иаргьы илымҳаҟәа кыдҵаны дзырҩуан исаҳарызишь ҳәа.

Ус, ашьыбжьышьҭахь иааит илыцыз аҳәсаҟәа. Ԥанҵьа идырныҳәалеит аԥа дуоуит ҳәа. Насгьы иарҳәеит ииз ахәычы уамашәа згәамч ҿәҿәоу, насгьы зыкапан дуу азәы шиакәыз. Ари заҳаз Ԥанҵьа амыргәырҿьа ихы иҭалан, имаз аҵьмаҟәа руак ишьит. Агәыла-азла зегь идныҳәалоит, ахәы армазеира иаҿуп.

Ԥанҵьа ус избеит слеины Гьаргь иасҳәар, игәгьы иахәап, аҩныꜦагьы даазгар уаха ҳазхара ҳирччап ҳәа. Гьаргь иҿы дынкылсит.

– Бзиала уаабеит, Ԥанџьа бзиароу уаазца? – дцааит Гьаргь.

Ԥанџьа иабеиҭахыз иара иқәра зеиԥшраз ала ҭаҳмадак иҿы зегь аахтны аҳәара, аха иаҳашаз акәымзи даазцаз.

– Гьаргь, аԥа дсоуит, аԥа! Аӷныҟа уаалароуп, аџьма сшьит, ахәы армазеира иаҿуп.

– Уи бзиами, дԥамышхааит, – нацицеит Гьаргь.

– Гьаргь, иааиз аҳәсақәа изларҳәо ала ииз ахәыҷы 5 кьылаграммк деиҳамзар деицам, рҳәеит, насгьы илымҳа хәыҷқәа џарџаруа уама хшак иоуп ҳәа иалацәажәоит.

– Оо, Ԥанџьа, – иҳәеит Гьаргь.

– Изакәызеи, – ҳәа Ԥанџьа Гьаргь днеиҿаԥшит.

– Уара иумҳәаргьы сара издыруеит, аӷада-аӷада шахылҵуа, – иҳәеит Гьаргь, Ԥанџьа дихәаԥшны дыччо.

ГЬАРГЬ ИХЫ АЦЫС ШЫҚӘТӘАЗ

Гьаргь имала дынзацәажәо азәгьы димазамкәа ашьашәыраҿ дыштәаз шлаӷьычк ԥырны инеины ихы иныҟәтәеит. Гьаргь ацыс ихы ишықәтәаз аниба, иеирԥсзеит зынзаск иахьынзақәтәазаауа збап иҳәан. Ацыс икәмызцәа хылԥа ихаз ашьапхыц хәыҷқәа рыла иабӷьаҭуан.

Аӷны ашьҭахь ала иаавцыз иԥшәма, лхаца иахь данынаԥш, лыԥшәма ихы ацыс шықәтәаз лылаԥш нақәшәеит. Ари збаз иџьашьаны акраамҭа дшанханы лыԥшәма иахь аԥшра даҿуп. Иара иеырԥсзаны, илабашьа ицламҳәа иацаргәаны дтәоуп. Ацыс ааҟәымцзакәа изҿыц иаҿуп. Нас ашьшьыҳәа лыԥшәма дахьтәаз ахь лхы рханы лҿыналхеит. Данизааигәаха, ацысгьы шәан ихы иныҟәԥрааны ицеит.

– Уара, уанаџьалбахааит, ухы иқәтәаз умбазеи?

– Изымбакәа ацыс акәымзи, – аҭак ныҟаицеит Гьаргь.

– Ари аӷыза азәыр ибахьоума, уара, ари ибзиоу акы иазҳәоуп ҳәа сыҟам, – лҳәеит иԥшәма.

– Ари зызҳәоу бдыруоу, бара?

– Изызҳәоуи, уара? – дцааит.

– Ари зызҳәоу бымбои, ацыс қыдбажәк иқәтәаз џьанашьон. Иауазеи ибмыршәазҭгьы даӷа ԥыҭк аԥсы амшьози, – иҳәеит Гьаргь иԥшәма длыхәаԥшны дыччо.

УИ САЗЫМҴААЗЕИТ

Алиас иҷкәын аррахьынтә данаа, – акомпаниа сымоуп, сыҷкәын аррахьынтә дааит, – ҳәа Гьаргь адырра ииҭеит. Гьаргь Алиас иҿы даннеи, иааиԥылақәаз ахацәа аԥсшәа нараҳәан еиманы ашьашәыр аҿы илатәеит. Ус, Гьаргь дшааиз збаз Алиасгьы аррантә ииааз иҷкәын Родикгьы, Гьаргь аԥсшәа иаҳҳәоит ҳәа рҿанаарха, Гьаргь дԥагылан дныԥылан: – Уахьцо уаалеит, узгаз рымшра ааугеит, – иҳәан аԥсшәа наиеиҳәеит Родик. Алиасгьы идырныҳәалеит иҷкәын лыԥхнала дахьыхынҳәыз.

Гьаргь аҷкәын ихы наиқәикын: – Нас ууалԥшьақәа шԥаназугзеи?– аниҳәа, – Родик ихы ааирҵысит.

– Иарбан қалақьыз уахьыҟаз? – аниҳәа, – Урыстәылан, – иҳәеит Родик.

– Урыстәыла егьаҵьара Урыстәылоуп, ҭыԥс, қалақьс уабаҟаз? –

– Уи сазымҵаазеит, – иҳәеит Родик.

– Угәнаҳа Анцәа идимыргааит, уара хышықәса, убра урхха узмаз, – иҳәан, Гьаргь иганаҿ игылаз аҟәардә дныҟәтәеит.

ҲАЗЛАГЫЛОУ ШӘЫМБАЗОИ, УАРА

Шәи жәаба шықәса ирҭысхьаз Гәымба Қьаазым иан аены анышә дарҭон. Лыҿееира иаҭахыз ак агимыжьт, ааԥсара ду ҟазҵахьаз иан лзыҳәан, Қьаазым. Шәаҳәарак-кәашарак ыҟамызт умҳәозар, сасгьы ԥшәымагьы шәаха-саха ҳәа еилан. Агәарԥаҿы, ашьаԥаҿы алак-ԥак зегь зкыз Гьаргь иакәын. Гьаргь аены аԥсанышәаҭарахь данцоз, ашьыжь даныԥагыла, ихы-иҿы арыцқьара далагеит. Аха иусқәа иара ишиҭахыз изыманшәаламхеит. Ишыҟалаз уара идыр, идалаҟь маншәаламхоу, мамзаргьы иара дамхацҵакцәоу, иҿы аганқәа наҟгьы-ааҟгьы ицәԥит. Ус ашьа наларбашәа ныҟаҵаноуп аԥсанышәаҭарахь дышца.

Ажәлар агәараҳәа ииаиуан, азәгьы ддырҵәуомызт, идашшылан ианаақәгьежьлакь, Гьаргь алаапк еиԥш дрывагьежьуа, ишиашаз атәарахь игон.

– Ус, агәарԥ иааҭашылеит имҵәуацкәа иҟаз Аиба Ҳақыбеии Џьопуа Шоҭеи. Урҭ неин Қьаазым инидашшылан, иана[illegible]
Гьаргь дахьгылаз анырба уахь рҿынархеит. Гьаргь р[illegible]

хуа аԥсшәақәа анреиҳәа, арҭ зегь еицәакны: – Иухьзеи, Гьаргь ухы-уҿы зегь цәыԥны уҟоуп, – рҳәеит.

– Ҳаит абаақәа, ишәыхьи уара, иухьзеи ҳәа ишәҵаашьоузеи, ари ҳазлагылоу агәаҟра шәымбазои, – иҳәан дынралацәҟәыст.

Қыбеигьы Шоҭагьы ааибарччеит.

МААМЫНК ШӘБАЗ ЏЬЫСШЬАН

Ҳаԥсуа театр ахьзырҳәага, акомик Самсон Кобахиа ԥҳәыс дааигон, Лыхны ақыҭан, иаб игәараҭаҿ ачара иуан.

Гьаргь агәарԥ данынҭашыла, дыԥшызар, ажәлар еизаны игылан аччара ишаҿыз ибеит.

Абра иҟоу збапи, – иҳәан днеины данынрыдгыла, Џьни Џьгәаҭ рыгәҭаны дтәоуп, ибз ацәа ахыхра даҿуп, зегь аччара иаҿуп. Гьаргь, ас аниба, инапы наиҟьан, наҟ иҿынеихеит.

– Иҟалазеи, Гьаргь, уԥыза уидымтәалазои? – рҳәеит.

– Шәанаџьалбеит, жәларык шәеикәшаны, аҟыр-ҟырҳәа шәыччо шәгылоушәа анызба, маамынк шәбаз џьысшьан, – иҳәеит.

ЗАҞА АКАПАНУА ҲАМБОИ

Гьаргьи иаҳәшьаԥа Манчеи еицәажәо еидтәалан, ажәеи-ажәеи неихҳәаауа. Ус Манча даацәажәан: – Рамшьыхә иԥҳәыс лыԥны аганаҿ зхала иааз 47 кьыла иҟаз аҟабақ ҿылхит ҳәа иалацәажәоит, – иҳәеит.

Гьаргь дахьтәаз дааччеит.

– Узырччои, Гьаргь, ихаумҵазои исҳәаз?

– Ишԥахасымҵои, Манча иуҳәаз, ихасҵоит – иҳәеит Гьаргь.

– Нас узырччои?

– Сзырччо умбои, Манча, – убри Рамшьыхә ҳәа узҿу иԥҳәыс лыԥны аганаҿы аҟьамсар акажьра даҟәыҵааит, нас уаҟа иаауа аҟабақ иҿало заҟа кьыла акапануа ҳамбои, – аҭак ныҟаиҵеит Гьаргь.

АЛА АЛЫМҲА

Ҭраԥшьы Алҭун ичара еилашуан, ажәлар аҟәаққәа еинҟьаны ашәаҳәара-акәашара, афара-ажәра иаҿын. Гьаргь ашьаԥаҿы дыштәаз здыруаз Сафер мыжда ус избызаап, Гьаргь дахьтәоу

снеины ҵәыцакгьы скып, акгьы нихысҳәаап, шьоукгьы ҳарччап ҳәа.

Сафер ашахә-шыхә дыччо Гьаргь дыздтәалази иареи днырхагылт. – Сафер, ҵәыцак ҳзукроуп, – мап сҳәом, – иҳәан, аҵәца аарымхны даахныҳәан, ижәит. Гьаргь, Сафер иахь дагьԥшуам дагьиацәажәом. – Уажәы Гьаргь ицәа иалашәаны иҟоуп Сафер ак ихымҳәаакәан дшымцо. Даеа ҵәыцак сшәыркында, аниҳәа, даеа ҵәыцак наидаркит. Нас итәаз ааирзырҩын, Гьаргь иахь ихы наирхан: – Абри ахаҵа дыжәдыруазар акәхап, – иҳәеит.

– Дҳамдыркәан, – рҳәан, рыхқәа аадырҵысит.

– Иара дцыркьуп, уахьынаиҿаԥшуа иԥшра мчуп, аха иҟазшьа бзиоуп, шәицәымшәакәан крышәфа-крыжәжәы, – аниҳәа аламҭалазы аишәа ихәыҵаланы иааиуаз ала Гьаргь ишьапқәа иаарыбжьеикын, иаҳәызбаала алымҳа аамиҵкәеит. Сафер иаҵәца иҭаз ыжәны ианнықәиргылоз, Гьаргь ани ала алымҳа иамиҵкәаз, бысҭа ҿаҵак надикылан, асызбал инзаашьны: – Иҭабуп, Сафер, патула сахьуныҳәаз азыҳәан, – иҳәан иикыз днахан инапала Сафер иҿы инҭеиҵеит. Сафер иҟаҟеит-иҟаҟеит, аха, илбаауам. Иҿы иҭаз ааҭиган инапы ианҵаны дахәаԥшуа: – Уара зыԥсрада ԥсра ҟамлаша, изакәи сҿы иҭоуҵа?

– Кәацуп – кәац, иф Сафер, – иҳәеит Гьаргь.

– Изакәытә кәаци, уара, адунеи иқәымзааша ашьа ахьҵәҵәа, ахахәы ахьссы, –дҵааит Сафер.

– Шәарҭ амаҵуцәа ашьтәа еиҿкааны аҵәахыхшьеи акәац ишақәнагоу ажәышьеи шәзымдыруазар, ҳара асасцәа уи аҿы ус ҳамам, – иҳәеит Гьаргь.

НАҞ ИАЛХНЫ ИКАРШӘ

Гәымба Заабеҭ ичара адырҩаены, ахәы рҿыцны иҟарҵан, ирықәшәаз асасцәеи агәыла-азлеи, аҳаҳаира ҳәа итәаны афараажәра иаҿын.

Ашьаԥа аахьхьи аган ала Гьаргьи иҵегь агәылацәа аҭаҳмадцәеи асасцәа ирыдтәаланы крырфоит-крыржәоит, ахәмарра-аччара иаҿуп.

Егьи ариад аганахь ала, Гьаргь дызлатәоу иамариашаны ахаха ирҿаԥшуа итәоуп, зоура-зыҭбаара назаазоу Асҭамыр Кәабахиеи, Гьаргь иашьа иԥа Аркашеи. Рыгәҭаны дыб[illegible] ишәагаа аамаҷны, аԥсыԥ мпыл еиԥш дкәымпылза, [illegible] қәлан дҟаԥшьза Ҷыҷыкәа зыхьзу.

Арҭ аҩыџьа ауаа нарҳара дуқәа рыбжьараҿы ибжьатәаз Ӌыӌыкәа зынзаск дхәыӌзахеит. Гьаргь дзыдтәалақәаз нахьеирԥшын, еидтәалақәаз андирба, рыззегь аччара иалагеит. Урҭ ибжьы нарықәирган – изакәызеи, Гьаргь? – рҳәан иҩагылеит. Арҭ аҩыџьагь аныҩагыла, Ӌыӌыкәа зынзаск астол даќараны даанхеит. ихы-иҿы кәымпылза, апырпыл еиԥш дќаԥшьза, аарлаҳәа. Еидтәалазгьы рцәа иалашәеит Гьаргь ибжьы анрықәирга наҳыс акы шырхиҳәаауаз.

– Уара Асҭамыр, уанаџьалымбааит, амни Аркаша иара цқьа ибарҭамзар ќалоит, аха ишьҭахь иалоу апаҿ наќ иаалхны икаршәи, ишьа зегь илцәцәаны иахьажәуа умбазои? – иҳәеит Гьаргь.

ЌӘЫДК ДАШЬҬАЛАР ЦӘГЬАМЫЗТ

Гьаргь иӌкәын еиҳабы Мирод ақыҭаҿы ашәыр еингалаҩыс аус иуан.

Гьаргь дычмазаҩы ҫаҫәаны дышьҭан. Миродгьы дааҩнаххны иаб дибалон, аха иусутә рацәаан, уахь иаҳа аамҭа ицәагон. Аԥҳәасақәа ианраамҭаз акәын, Мирод аԥҳәаса енигалон. Гьаргь иԥсра шааигәаз ибон, арахь иӌкәын дибомызт, дцаацыԥхьаза аԥҳәаса аингалара даҿуп, рҳәон. Уаҵәы дыԥсраны, иахьеиԥш, аӌаԥшьацәа идтәалоуп, зынза дызцәажәогьы дыќазам. Ус иԥшызар, аарла илацәа аахитын, итәаз зегь лыԥшла иааимидеит. Гьаргь аарла даацәажәан, акәакь аҿы игылаз имаҳә аиҳабы Акаки ихы нақәикын: – Уара Акаки, абри Мирод дызбом дабаќоу, – дцааит. – Папа, Мирод аԥҳәаса аидкылара даҿуп, лассы дааиуазар ауп, – иҳәеит.

Уара, шәанаџьалымбахааит, игәы иҭоуи абри Мирод. Ашьаԥаҿы итәараны иќоу зегь, ԥҳәаса сызбала мацара рыхәҵәы шьаҭа ықәысхып ҳәа игәы иҭамзар. Сынтәа аќәыд маӌуп злар ҳәо ала, заа ќәыдк днашьҭаларгьы цәгьамызт, исызбал уашьҭа дааќәыҵны...

АХЫШЬҬЫХРА РБОНДА

Гьаргь дычмазаҩ ҫаҫәоуп, харак дзымнеир ќалап ҳәа заҳаз, Шкәан аҳабла инхоз Зоурбақь ус избеит: "Ари ишьапы данықәгылаз ҭыԥ сиҭомызт, аха уажәы анцәа дысԥыхьаиршәит,

снабжьысын дызбап, сызхарагьы сихлафп" – ҳәа амҩагьы дықәлеит. Зоурбақь Гьаргь иашҭа данынҭала, аԥшәмацәа неиԥылан, аԥсшәа наиаҳәаны, ачымазаҩ дахьыҟаз дрыман инеит. Зоурбақь Гьаргь данынеихагыла: "Иҟеи, Гьаргь, ушԥаҟоу?" – ҳәа дҵааит.

Аха аҭак аҟаҵара зылшодаз, уаҵә зыԥсҭазаара иалҵраны иҟаз илацәақәа хҩан, агәаҟра даҿын.

Ачаԥшьаҩцәа идтәалаз Зоурбақь иарҳәеит иацы аахижьҭеи ажәакгьы шизымҳәац, дҭанагалан дшыҟоу, аҳәарагь ирҭеит цәажәарҭахәыс димкырц. Аха Зоурбақь иуазма, анцәа дысԥыхьаиршәт ҳәа, хкыс иааутаху иҿыцҳәацәо, ачаԥшьаҩцәа дралацәҟәо рырччара далагеит.

Ус, Зоурбақь ихәы андырмазеи, Гьаргь иашьа иԥа Нурбеигьы иаргьы неидтәалан рқьафқәа ҟарҵеит ицәгьамкәа. Иангыла, Зоурбақь днеин Гьаргь иаԥхьа игылаз аҟәардә дныҟәтәан, итәаз зегьы ираҳартә ҿааиҭит дыехырччо: "Шәара ара шәызтәоу закәу сыздыруам, аха ари ишәчаԥшьо, сара дызлазбо ала, изара ҩахыс уахьихәаԥшуа иԥсуа иԥшра иман дызбом, амала изара лахыс иҟоу ҳәа ишәасҳәо акгьы сыздыруам".

Убасҟан Гьаргь аарла илацәақәа аахитын: – Оо, Заурбақь, – иҳәеит.

Итәаз зегьы уамашәа дбаны инеиҿаԥшы- ааиҿаԥшит.

– Сара ишәасымҳәаз ари ааигәа иԥсуа иакәзам ҳәа, – Зоурбақь ибжьы нҭганы даачча.

Гьаргь минуҭк аҟара изҿымҭит, аха нас имч ааизганы аарла даацәажәеит:

– Зоурбақь, сара сзара ҩахыс хар амамкәа убазар, сзара алахыс, иумбои, шәыжәла иаҩызоуп, ахышьҭыхра аурбоидаз, уи азын иҳауҭахози, – ҳәаны илацәақәа еиҭанеиқәиԥсеит.

АКООПЕРАТИВ ААИРТЫМА, УАРА?

Гьаргь дышԥсыз ала адырра зауз Мышәба Аркадиа мыжда, дааин дҵәуан длалбаан, адашшылацәа ахьгылаз днеин данынрыдашшыла, даацәажәан зегь аказарма абарҵахь ирԥшуа, ааҵәа хыла еилагылаз акапусҭа инахәаирԥшит. Уашьҭа алаф ахь ииаго: – Уара, Гьаргь дахьцо акооператив аартны имоума, ариаҟара акапусҭа икылжәгаз, – иҳәан дааԥышәарччеит.

Гьаргь иҷкәынцәа ҩыџьа рацкьыс еиҵбыз Васиа дахьгылаз деиҵамхазыкәан: – Ааи, Аркадиа, уаҟа ҩ-точкак нкыланы исымоуп, – иҳәеит, – акы иара изын, егьи Аркадиа дшааилакь иашәҳәа, ирласны днеиааит азәы исцәигаанза, руак иара исҭоит ҳәа ажәа нижьит, – иҳәеит.

Аркадиа акыр даахәыцын, нас дааԥышәарччан: – Уаб даиааанза умнеиааит, уҭак ҟаҵашьа бзиоуп, – иҳәан ауаа рыжәпарахь иҩынеихеит.

АЦҴАҚӘА

* * *

Гьаргь иаб Ӷәатас-иԥа Қәабзач усҟантәи аамҭа излашьашәалаз ала иҵәгьамкәан амал змаз дреиуан. Аԥсаса раҵәаны изанын. Зқьы рҳаны шәкы абна акырынтә илиҵахьан. Амҳаџьырра ашықәс еиқәаҵәақәа раан, аԥсуаа ирҭахы, ирҭахым амшын ихымлар амуит. Аҵыхәтәантәи амҳаџьырра аан Қәабзачгьы ибон ишамуаз иҭааҵәа иман азы дхымлар.

Аха рыцҳарас изыҟалаз, иԥсы изалымхоз иџьмақәа ԥсыхәас ирҭарыз акәын. Қәаьбзач агаҿа дкылсын аҭырқәа иӷба ныҟәцаԝцәа иреиҳәеит, абри амш аены сҭааҵәа сыманы азы схылоит, – абри аҟрагьы сымоуп ҳәа.

– Ҳара ауаа рзоуп ҳзаарышьҭ, аџьмақәа рзакәзам – рҳәеит. Зегь акоуп, Қәабзач имаҷымкәан ахьы риҭеит иџьмақәа рызхыгаразы. Иалхыз амш аены иҵакыра: зцәа зтәымкәан иҟаз иԥшәма Кәарцхиа-ԥҳа Енџьы, иҷкәынцәа – Амтон, Ԥычхьа, иаҳәшьа Фидан, иашьцәа еиҵбацәа: Ҭхәаԥс, Петра, Астапан иман азы дхылеит. Дара зҭаз аӷба акәымкәан, ахьы зыхшәааз аӷбақәа рҿы иҭан зқьы џьма. Қәабзач иҭааҵәагьы иаргьы ирахәагьы аҭырқәа идгьыл аҿы дызхыҵит.

Арыцҳара ду рыла иабеит ижьаз Қәабзач иҭааҵәагьы иаргьы. Амшын аҟәара иԥсаҟьаны иқәԥсан амла инҵәоз хкыдкыларҭа змамыз, Аԥсныҭәи инанагаз аԥсуаа мҳаџьырқәа.

Мызкы иназынаԥшуа Қәабзач иҭааацәагьы иаргьы аҟәара иқәын, амла инҵәоз амҳаџьырқәа ессыены 20-25 џьма рызшьны крырҿарҵон.

Қәабзач ибон араҟа ԥсҭазаара шырмоуаз, ак збатәын. Уи шьҭахьҟа Аԥсныҟа амшын ахылара акәын, аха ари ус имариаз акакәмызт. Қәабзач алашьцара иеалак дырзнеит Аԥсныҟа иааны амҳаџьырқәа аазгараны иҟаз. Ирзеиҭеиҳәеит дгьежьырц шиҭахыз, аха дара рҟынтә иаҳаз мап ауп. Зегь акоуп, ахьы мыжда иалшуа раҵәазаап. – Иааҵәырган иандирба абри аҟара ахьы шәысҭоит ҳәа. Иҟарҵоз аус рыҵырхыр ишақәзоз шырдыруазгьы, иақәшаҳаҭхеит. Қәабзач иҭааҵәа рымала иманы амԝа дықәымлеит. Иааигәа-сигәа инхоз иидыруаз ԝ-жәлак иреиуаз 10-ԝык ауаа Аԥсныҟа иааигеит.

Қәабзач иашьҭахьӄа амҩа даныҟәлоз 300-ҵьма рзынижьит, иашьҭахьӄа инхоз амҳаҵьырқәа ԥыҭраамҭак рыԥсы ҿнахп ҳәа. Уи акәхеит, иҭаацәагьы, – жәаҩык игәылацәагьы, изынхаз 200 ҵьмагьы иманы ишьҭахьӄа амҩа дықәлеит. Аҕба ныӄәцаҩцәа Қәабзач иарҳәеит Аԥсны дызхыргар русқәа хыбгалар шалшоз. Убри аӄнытә иаҳа русқәа маншәалахар алшоит Баҭым изхыҵыр ҳәа. Ус иагьыӄарҵеит.

Рхы дырхеит баҭымӄа, азы ихылан амҩа ианықәла, Қәабзач иԥшәма зцәа зтәымкәан иӄаз ахшаа длоуит. Гьаргь иаҵкьыс еиҳабыз Есыф ҳәагьы хьзыс ирҭеит.

Ауха ҵхагәҭаны Баҭым иаҳа иахьыманшәалаз ҭыԥк аҿы изхыҵит. Уаӄа аӄәара иахылаԥшуаз рылаԥш рықәшәааанза, ирулагь ашьха реарҭеит. Ҩымз – ана инхәыҵатәо, ара инхәыҵатәо, ирулакь иҭаацәагьы ажәаҩык игәылацәагьы, амшын аҿы иизасаби Есыф дрыма рыҩны иааит.

1906 шықәсазы иԥшәма данԥсы ашьҭахь, 90 шықәса ирҭысхьаз Қәабзач ҩынтәны аҭаацәара далалоит. Иднагалаз Еш-ԥҳа Сима лыӄнытә иоуит ҩыҵьа ахшара Гьаргьи, иаҳәшьеиҵбы Нуниеи. Нуниа иахьагьы лыԥсы ҭоуп, 88 шықәса дырҭагылоуп. Аацы ақыҭан Ԥачалиа Шьрыф димоуп.

Қәабзач 1921 шықәсазы 119 шықәса дырҭагылан – иура иҳәара иагмызт. Аха иаалырӄьаны дзықәшәаз арыцҳара ду изиҳымгеит.

Қәабзач иашьеиҵба Ҭхәаԥс иҷкәын, аҵара ду змаз (иахьа Гәдоуҭеи Аӄәеи амҩадуқәа зыхьз рху), амцабз иаҩызаз ареволиуционер, Н. Лакоба иарҕьажәҩаны ивагылаз – Мақсим (Иса) Габечиа – ашьажәцәа аменшевикцәа рнапала чарҳәара изуны, 32 шықәса дшырҭагылаз дыршьит.

Зыҽны иашьа иҷкәын анышә даиҭаз инаркны аиарҭа иееиҭеит. Зымзар акгьы лбаазымдоз Қәабзач 11 мшы рышьҭахь иԥсҭазаара далҵит.

Хәаҭхәаҭ Габечиа иҳәамҭоуп.
Ианҵоуп 1980 ш. Лыхны.

АУАҨРА

Сара сыԥсҭазаараҿы спорт хкыс иӄоу зегь реиҳа пату зқәысҵо еснагь сызҿлымҳау, зегь раԥхьа исыргыло аетәы спорт ауп.

1967 ш. Дәрыԥшьтәи абжьаратәи ашкол саналга сҭалеит Аӄәа аԥсуа ҳәынҭқарратә институт, абҩарҵәыратә факультет.

Сызҭалаз афакультет пату ақәысцон, аха хыхь ишысҳәаз еиԥш, еиҳа сгәы иҵхоз аеқәа ракәын. Иҟазҭгьы Аԥсны ҵараиурҭак аеқәа ирызку тренер ҵарак, мамзаргьы дара аеқәа ирыдҳәалоу акы иахьузаԥхьо факультетк, убасҟан хымԥада убри сҭалон. Рыцҳарас иҟалаз, ишысҳәаз еиԥш, уи аҩыза аҵараиурҭа ҳара иҳамамызт, иара ахьыҟаз ахара ацара сыламшеит. Аинститут саналгоз исызбеит сдипломтә усумҭа аеыбҕаҟазара иазыскырц. Сусумҭагьы хыс иасҭеит "Аԥсны ажәытә еыбҕаҟазара аветеранцәа" ҳәа ("Ветераны конного спорта Абхазии").

Ҳраион ажәытә аеыбҕаҟазацәа сынрылс-аарылсны, ажәытә-аҿатә изнысыз рымҩеи, насгьы урҭ Аԥсны араион азы ахьз дуқәа иаадырԥшхьаз иазкны аҩра салагеит.

Сручкеи стетради аанкыланы сырҭааит 7-ҩык раҟара абас еиԥш иҟаз аеыбҕаҟазацәа дуқәа: Шулиа Лакрба, Мелтон Кәарц-хелиа, Далаҭбеи Ачба, Наварбеи Арзынба, Лезбар Барцыц, Қьаазым Чуаз, Валико Ҭаниа уҳәа. Абарҭ исарҳәаз аеыбҕаҟазараҿы ирылшахьаз атәы зегь акы аабжьамыжькәан, хаз-хазы еиламырцҳакәан ашәҟәы ианысцон. Аҵыхәтәан иагьызбит сҩыза бзиа ашкол исыцалгаз, Аҟәатәи арҵаҩратә институт аҿы аҵара зҵоз Валико Габечиа иаб, аеыбҕаҟаза Гьаргь иҿы сымҩахыҵырц. Ус иагьыҟасҵеит. Иҩны саннеи, сҩыза Валикәа аҩны дыҟамызт.

– Уа бзила уаабеит, ҳәа аԥсшәа сарҳәеит ашьашәыраҿы итәаны еицәажәоз Гьаргьи, уа хаҵак идтәалази. Гьаргь сара ибзианы дыдыруан, уи иҩны акырынтә снеихьан ичкәын Валикәа сицны. Усҟан сара Гьаргь илафқәа ракәын еиҳа схыхны сызмаз, еснагь дцәажәаланда ҳәа сылақәа ҭырхаха сихәаԥшлон.

Гьаргь иҿы иааины аԥсшәа сазҳәаз, уи ашьҭахь дызлеилыскааз ала, ақыҭанхамҩа аус ду азызухьаз, Аҵьымеыҕра ақыҭан 25 шықәса хантәаҩыс иҟаз Манча Сақаниа иакәын.

Исныҟәашьоу ҳәа Гьаргь ианиасҳәа игәы иаахәеит, уааԥсеит, дад, дааукәыхшоуп, – ус уара угәы ианаҭахха ибзиоуп, иаҳдыруа аказыҳәан ҳхы ухаҳбаауам иҳәеит. Гьаргьи сареи ҳаицәажәара Манчагьы ихы бзианы иалаирхәон. Гьаргь исҭоз азҵаарақәа зегьы рҭаккәа сымццакзакәан ашәҟәы ианысцон.

Дад, Рауль, иҳәеит Гьаргь, – абри иубо ахаҵа, Манча ихы наиқәкны, иааԥсарақәа рацәоуп Аԥсны аеыбҕаҟазара ашьҭыхразын.

30-тәи ашықәсқәа рзыҳәан, раԥхьаза Шулиа Лакрба ҳаԥхьа днаргыланы, Аԥсны "АСОВИАХИМ" ҳәа изышьҭоу аиҿкаара нап анаҳаркы, ҭыԥс иазалхын Лыхны ақыҭан Аҵьымеыҕра аҳаблан акантора азааигәара, араҵыс ахьгылоу ҳәа иахьашьҭоу аҭыԥ аҿы. Ари раԥхьа нап зҳаркыз ииашан, имцымкәан, имариаз усмызт. Зегь рыла ҳаиқәшәамызт ҳеы-ҳкәадыр, ҳамаҭәа-ҳҩыҭәа

зҳәаз еиԥш. Манча аџьабаа ҳадибалон акалхоз уажәеиԥш еинҭәыла иауӄахыз. Аха иара зегь акакәын алада дца, аҩада дца, илшоз ала ҳаиқәыршәара даҿын. Ус хәыцы-хәыцы ҳаргьы ҳус ҳазлагаз ҳашьцылон, аамҭагьы цон, ҳкалхозгьы ахашәала цәгьамкәан иааиуа иалагеит. Нас, Манча еиӷьынгьы дҳацхраауан, аиҳабырагьы Ԥилиа Гриша раԥхьа днаргыланы, ахшыҩзышьҭра бзиа ҳарҭон. Ҳарҭ раԥхьаза аҽқәа рганахьала быжьҩык иааидибакылаз, уашьҭа араион ахьзала џьара ҳақәгылозаргьы ҳаамшәаратәа ҳаӄан.

Гьаргь иҩызцәа иқәлацәа раԥхьаза аҽыбӷаӄазара ауасхыр азышьҭазҵаз азәазәала дырхцәажәон дымццакыкәан. Аха зегь ак акәын иаҳа дырзгәдуны дырныҽхәон, иҩызцәагьы иаргьы раҵкьыс, урҭ аҭарчеи рымыздаз иахьа Аԥсны ахьз дуқәа азызчаԥо Васиа Ҳагба, Жореи Заабеиҭи Гәымбаа, Цика Лакрба, Наварбеи Арзынба, Чынчор Арџьениа, Чыҟь Ҭарба, Дора Папба, Камуниа Џьениа, Валико Ҭаниа, Маска Кәыџба, Валодиа Габечиа уҳәа азәырҩы.

Дад, Рауль, ҳарҭ амца ахы еибазыркыз ҳауп, арҭ еиқәысыԥхьазаз ҳара ҳацкьыс еиҳаны Аԥсны ахьз ҭызго роуп. Аб иаҵкьыс аԥа деиӷьхароуп рымҳәои, дад! Ус иагьыӄазароуп. Сара сыхәҭаакахь ала, ҳарҭ раԥхьазатәиқәа аҽышькыл иаҿагылаз ҳамышьҭ цәгьамызт ҳәа ҳхы ҳаԥхьазоит, – иҳәеит Гьаргь.

Абарҭқәа зегь ашәӄәы ианҵаны саналга сыздтәалаз аҭаҳмадацәа аҩыџьа зны-зынлагь лафлагь иааибакуаз арԥырҵра сцәуадаҩын, иҵегь сырзызырҩларц сҭахын.

– Аҳәара ӄасҵеит исзеиҭарҳәарц ажәытә аҽырыҩрақәеи ахәмаррақәеи иахьа ишымҩаԥасуеи аиԥшымзаарақәа рымоума ҳәа.

Сызҵаара хықәкыла Гьаргь ишизкызгьы раԥхьа аҭак аӄаҵара иалагаз Манча иоуп.

– Дад, сычҟәын, даара азҵаара бзиа ҳауҭеит – иҳәеит Манча. Дад, ԥыхьатәи аҽырыҩрақәеи иахьатәи аҽырыҩрақәеи аиԥшымзаарақәа рацәаны ирымоуп. Аҽырыҩраҿы иӄоу аицлабра ауп, зегь зышьҭоу аԥхьагылара ауп, уи бзиоуп, аха умбои дад, мчыла ахцәыргара акгьы иаԥсам. Иахьа аҽырыҩрақәа рҿы аимак-аиҿак рацәоуп. Зны-зынла аҽқәа аҵырӄьарҭахь ианиаргауа аума, мамзаргьы еицыхәмаруа акомандақәа роума аимак-аиҿак рацәаны ироуеит. Ари аҽырыҩра бжьанахоит, уи акәым даҽазны аҽырыҩрахь рацәак анеира угәамԥхо уӄанаҵоит. Зегь раԥхьа игылазароуп, дад, апатуеиқәҵара, ауаҩра. Доусы иара ишиҭаху ҳәа ианалагалакь нас агәнибырхарақәагь ӄалоит, уи [illegible] сам. Ҳаиҳабыра ирықәнагоуп ҳеырыҩрақәа раан ахш[illegible] бзиақәа ӄарҵаларц. Ҿыц иҽыжәло ҳачҟәынцәа гәахәшәарҭас

ирымкыртә еиԥш. Абра иузеиҭасхәоит, дад, Гьаргьи среи анкьа Аҟәа еырыҩрак аҿы ҳала иабаз хҭыск иҳәан, дналагеит Манча:

Ари аныҟала Лакоба ихаан ауп Аԥсны ареволиуциа ааишьҭеигь рацәак ҵуамызт. Еизара дук мҩаԥысон Аҟәа, аизара аамышьҭахь аеырхәмарраҟәагьы мҩаԥаргон. Лакоба ихаҭа ауаҩы дырниҵеит аеырыҩра рхы аладырхәырц, усҟантәи аамҭа ала аеыбҕаҟазацәа дуҟәа ҳәа иҟаз. Абзыԥан – Лыхны аҟыҭан инхоз Ҭарба Гәыди, абжьуаа рҿы – еицырдыруаз аеыбҕаҟаза Аҳашбеи (ихьз сгәалашәом). Аизара иалагеит аеырыҩрахь ииасит, нас гәыԥҩык аеҟәа дырҩит. Нестор Лакоба иҩызцәагьы иаргьы атрибуна иҟәгыланы иԥшуеит.

Ус абаз ашьҭхрахь ииасит. Аиҳабыра иахьырбарҭаз раԥхьа абаз наган инышьҭарҵеит. Раԥхьа абаз ашьҭыхраз ихьз рҳәеит Гәыд Ҭарба. Иеы абҕа даласоушәа дшантәалаз, чоу! – иҳәан абаз ахьышьҭаз ахь ахыкәлааиԥш иҿынеихеит. Уи акәхеит, дад, абаз анышьҭихоз зылаԥш аҟәымшәаз рацәахеит, убри аҟара длсны ишьҭикәыцәааит. Ажәлар агәараҳәа анапеинҟьара иалагеит.

Нас Аҳашба ихьз анырҳәа ахыкәлаа аиԥш дыбжьҟьеит; абазгьы шьҭикәыцәааит. Ажәлар адыҩрагьх, агәараҳәа анапеинҟьара иалагахт.

Азбаҩцәа арҭ аҩыџьа реицлабраҿы реиҳа аԥыжәара зтәу ҳәа рызбаанза, Нестор атрибунаҿы дахьыҟәгылаз аҟнытә дыччо даацәажәан, – иҩнапыкгьы ҩышьҭихын – иахьатәиала шәеиҭоуп иҳәеит.

Убасҟан, дад, ауаҩра, апатуеиҟәҵара хыхь зызбахә сҳәаз ахьыҟоу умбои.

Аҳашба дышиашаз иабаз инапы ишакыз, Нестор иҩазцәагьы иаргьы атрибуна иахьыҟәгылаз дынрыцагылан ҿааиҭит:

– Нестор, уххьа згааит, аиааира згаз Ҭарба Гәыд иоуп, избан ҳәа шәҵаауазар, Гәыд абаз шыцҟьаз ишьҭихит, сара абаз анышьҭысхоз аҳаскьын адкылан исымхашьҭыхит, иҳәан Аҳашба инапы ааиҵихын иабазгьы насгьы иадкыланы ишьҭихыз аҳаскьынгьы надирбеит. Ари ажәлар уамашәа ирбеит даарагьы пату аҟәырҵеит. Абас акәын уаҩрала ишеицлаблоз аеыбҕаҟазацәа, дад. Абасала, уаҩрала патуеиҟәҵарала игәыдибакыланы еидыҵит Гәыдгьы Аҳашбагьы, дад! Абарҭҟәа, егьырҭҟәа рхамышҭлароуп иахьатәи ҳаҷкәынцәагьы – иҳәан иажәа даалгеит Манча.

Уи уаҩроуп, уи патуеиҟәҵароуп иаанаго. Ауаҩра ҩадароуп зегьы иаурылшахо – иҳәеит Гьаргь дахьтәаз.

Манча, уажә исгәалауршәеит Гәлиа Ҭхан иаҳзиуз уаргьы ушаҭуп, иҳәеит Гьаргь.

– Ааи, Гьаргь, уи аӡазагыь зегьы ирылшом аҟаҵара, – иҳәеит Манча дахьтәаз.

– Уи шԥаҟалеи, сҳәан , Гьаргь схы наиқәскит.

– Иузеиҭасҳәап, дад!

Ари аныҟала аибашьра ду аамышьҭахь ауп. Қарҭ аеырыӡра ду ҟаларань иҟан. Иаҳзаарышьҭыз апрограммаҿ ианын ҿыц иаларгалаз еыҳәҵәала аисара. (Уи ашьҭахь уаҳа апрограммаҿы иагьыҟамлеит – ишәарҭоу хәмарроуп ҳәа иԥхьазаны).

Шулиа даасыдгылан, Гьаргь еыҳәҵәала аисара уара иудаҳҵоит иҳәеит.

– Шулиа, ҳаеқәа иҳамоу зегь акака ирызкуп, арахь еыҳәҵәыла узлақәԥо аеы амч ду амазароуп, ашәага бзиазароуп, уи аӡыза аеы ҳара иҳамоу, анысҳәа – унаԥшы-ааԥшла, иугәа-ԥхо ак убозар нас џьара ԥсыхәак ҟаҳҵап, иҳәеит.

Ус аҳачаҳәа даасгәалашәеит Ҟәланырхәа инхоз анхаӡ бзиа, унеишь-уааишь ҳәа зарҳәоз Гәлиа Ҭхан. Уи ӡынтәҟа ашҭаҿы дақәтәаны ирхәмаруа збахьан еы наза-ааза бзиак агәышԥы ҟьаҟьаза (еeиқәа цқьак). Абас-абас ҳәа Шулиа ианиасҳәа, ажәа амцхә шәзасыршьуеи, адырӡаены Ҭхан иеы ашҭаҿы ирыманы иааит.

– Хьыз бзиа алаугааит иҳәан, Шулиа аӷәра ианкны иманы дааин, иаасиркит.

Ианҳаамҭаз Қарҭ ҳнеит, ахәмарракәа ҳрылагеит, ҳусқәа зегь ҳара ишаҳҭаху иманшәаланы иааиуеит. Ус аҵыхәтәан еыҳәҵәыла аисарарахь ҳаниас (хырехәароушәа иҟалоит аха), аԥыжәара сара исыман. Аҵыхәтәан, иахьеиԥш исгәалашәоит, Жәыргьыҭҭәи аеыбӷаҟаза Зака Минџьиа ҳәа иҟази сареи ҳала еилкаахон аиа-аира зтәхоз. Ӡынтә ҳаиԥылт, ҳжьы ҳамцозар азәгьы ҳкаҳуа-мызт, ахынтә раан аиаша уасҳәаԥ, дад, даара ӷәӷәала уаҟа ҳаиҿакшеит, сбылхаҵгьы аагьажьит скаҳуама, анаџьаламбахт, ҳәа изулагь сеысҟажеит. Сыԥшызар, Зака иегьы иаргьы лхьышьшьын илеиваҳаит. Сӡызцәа ргәырӷьара ҳәаак амамызт, зегь сеы сыл-бааганы сгәыдкылара иаҿын. Аеырыӡра иалгеит, акубокгьы ааган иаахдыркит.

Ҳгьежьны лыԥхала Гәдоуҭаҟа ҳанааи, иааҳгаз аԥхьагыларазы аиҳабыра ишақәнагаз ала иаҳԥыланы, иҳадырныҳәалеит. Ус, Ԥи-лиа Гриша дааҳадгылан, иахьеи уаҵәи шәыԥсы шәшьа, уаҵәа-шьҭахь Лыхны Ԥлиа Амтон иҿы шәчара ҟаҳҵоит, Ҭхангьы ҳиԥ-хьан дааҳгап ҭабуп ҳәангьы иаҳҳәап иҳәеит Гриша ԥсаҭа шкәа-кәа.

Адырӡаены еицыз ҳкоманда зегьы ҳҭыԥаҿы ҳаиқәшәеит. Ҳаԥшызар Ҟәланырхәатә ауаӡы дкылхха даакылсит.

– Уаха Ҭхан иԥоны дышәзыԥшуп, хьызла-ԥшала шәахьыхынҳәыз аҟнытә шәчара аеазыҟаҵара даҿуп ҳәа.

Ҟоҳ, ари ҳирԥхашьеит рҳәеит еицыз. Уи акгьы амам ҳаргьы уаҵәоуха Амтон иахь ҳааиԥхьап – иҳәеит Шулиа.

Ашьабжьышьҭахь ҳкоманда еицыз згьы, аҟыҭа аиҳабыра абар Манча, Камлиа Аркади, Гәымба Қьаазым уҳәа, – Ҭхан иеы икәаба, ирыцқьа иҳагәҭылакны амҩа ҳақәлеит азар ҳәо. Ҭхан иԥоны ҳназарц шәҟа метра шыбжьаз, ҭшәарсҭаны ҳахьыныбжьалаз, ԥ-сақьк ылаҵаны иҟаз аанда згь ахысра ҳшаҿыз, умбои, дад, Рауль иҟалаша хырԥашьа амамзаап, Ҭхан иеы ашьапы асақь илкылашәан, арҕьа шьапы агәҭа ашшапара леиԥҵәа ицеит. Иҟаҳҵози, згьы иааҳақәшәеит, аха уара ианугаху узԥсуоу, аҕбажә иаԥызаз ахьз ду ҳзыргаз аеы аԥынхза анагара анцәа ду иҳалимыршеит. Иқәҳҵит, иқәҳхит, сааҭк аиҳа цеит, зынгьы ҳгьежьып ҳҳәеит иҟаҳҵара ҳзымдыруа ҳшеилагьажьуаз, иҳавсны акампаниахь иԥеиуаз ҷкәынцәақәак ҳазқәшәаз Ҭхан иарҳәазаап. Уи ауаԥы даҳзынаишьҭит:

– Иҟалозар, зшьапы ԥҵәаз аеабаа уа иааныжьны, дара арахь иаажәга ҳәа. Иҟаҳҵози ҳмеида-гәеидаха Ҭхан иашҭа ҳанынҭала, дыччо дааҳԥылеит.

– Уа шәахьцо шәаалеит, еснагь ахьз дуқәа шәызԥшызааит, – сара сшәызԥшуижьҭеи акраацуеит. Ишәыхьи, уара, абарҭ шәеиԥш ахацәа еицу, еабаак лак амгәа иҭазо ашьапы ԥҵәеит ҳәа аума шәеилагьежьуа шәышгылаз. Уи шәаҭәасымшьеит, шәара шәеибгазааит аеы шҳаура, иҳәан згь даахалагьежьны ҳнеимдааимда ҳгәыдикылт. Нас ҳаԥхьа дгылан дышиашаз анапызәзәарахь иҿынеихеит, дад, Рауль, – иҳәан Гьаргь иажәабжь даалгеит.

Рауль Қчач. 1973 ш. Лыхны.

Гьаргь Габечиа илаф ҳәамҭақәа абзиеи-ацәгьеи рҿы, иара ус баша шьоукы ахьааидгыло иахьагьы изгәаларшәаны изҳәо рацәаԥуп. Урҭ рҕьырак зҿынтә ианцоу иреиуоуп: Арзынба Шутиа (Гәдоуҭа), Гәымба Гриша, Кәарцхьиа Мелтон, Тәанба Иасон (Дәрыԥшь), Габечиа Котик, Габечиа Нурбеи, Гәынба Алиоша, Гәымба Шаликәа, Камлиа Харитон, Кобахиа Асҭамыр, Камлиа Зосим, Ҷанба Шота (Лыхны), Мышәба Аркади (Абҕархықә).

АХҚӘА

Аҧсуа ҽыбӷаҟаза, алафҳәаҩ ду 3
Сара сҭәакәзар ҟәыџьаллагь сеигзом 15
Бара, уа нымҩак аҧҳә аагишь 16
Заҟа ишьымҭа хааузеи 17
Капитон ипатреҭ 18
Закан иҽыҩ 20
Гьаргь аҩы дшахдырқәааз 21
Гьаргь ахәышәтәыртаҿ дшышьтарцаз 22
Тәан Мураҭ Гьаргь иан дшицәуаз 25
Махҭы аҳқәажә дышлыцныҟәаз 26
Азә астәи иҳәалап, азә арстәи иҳәалап 28
Иаргьы азҳап... 29
Гьаргьи Мышәба Аркадиеи 31
Абри Мураҭ итәы... 33
Амин 34
Гьаргь аҟәарҭ шимхашьыз 36
Гьаргь аҳәсақәа азы дшырыргаз 37
Гьаргьи Шулиеи аца шышьҭырхыз 38
Гьаргь ила Кәыгә ишииҭаз 39
Гьаргь ахәышәтәырҭаҿы старостас дшыҟарцаз 42
Уааи, ҳаҳәсақәа еиҧхынҳархлап 43
"Ахага" дызлоу ахор 44
Баша баталион 45
Сынтәа ҽада ҧсра ыҟазам, рымҳәахи 48
Сара уи азын смаазеит 50
Аҧшьра 52
Ихы аахцәа иухагылоуп 53
Сара шәсықәгәыҭны хьҭак шәылашәымцан 53
Мураҭ иқәымҿиеит 55
Гьаргь иҧшәма лныҳәаҿа хынтә ишикыз 56
Мамзар шәылзеиҩымдыраар ҟалоит 58
Гьаргьи Маҳмеди Симон ибара ишнеиз 59
Уасил иаҧсанышәаҭара 60
Уара уан лаан ауп... 61
Уахь ацаха сымазам 62
Алимова иаловаиа 63
Лжьы цахьеит, аха лыбаҩқәа аасҿаскааит 66
Абна раса 67
Гьаргьи дацьи реицныҟәара 69
Амҿтәы шьапы 70

Гьаргьи аполуторка аныҟәацаҩи ирзеибауз 71
Абра ҳахьтәоу змах ҭыԥхааит 74
Шәара шәыԥҟарагь цәгьазам 76
Дарыҟә-иԥа Мысҭафа 77
Апротезтә хаԥыцқәа 78
Сара амардуан аан... 81
Гьаргь самԥал маҳәҩызара шизиуз 82
Ах, сышьҭахь иаакылҳәҳәо... 83
Уаргьы еы бзиак уаҟароуп 84
Уахьақәымшәаз сгәы иалоуп 85
Рацәак шәыбжьамзаап 86
Гьаргь аҩы агьама шидырбаз 86
Саҭамзааит, аха... 87
Акгьы ҳзеиҿымкааит уҳәазар смаҳаи 88
Хымш роуп инхаз 89
Хыгә дыԥсыз џьысшьан 90
Қьецба чагә иажәабжь 90
Уааҳәны умазеины 93
Доуу сыздырауам, аха... 94
Сара снапала илышьасцоит 95
Амшгьы зеиԥшрахо ҳамбакәа 97
Ак ҟанаҵаргьы ҟалап 98
Абри сызқәшәаз сақәымшәакәа... 99
Аеҕьычра гәараҳаит 100
Кәыкәа итапанча 101
Ихирхааит 102
Тәан Цына исасцәа 104
Уара сузҿыхру 107
Аеада аныҳәаҿа 108
Кәыкәа ишьа шиуз 110
Дарафеи ибҕа гьаргь ишириашаз 115
Иара иачҳап, аха бара ибзычҳару 116
Амни иқәу иацкьыс сеиҕьуп 117
Макьана сымԥсзацт 118
Саманта Смит Москва дыҟоуп 118
Башоуп 118
Шькылқәак амазар 119
Макьана имшәытахазацт 120
Иаанхаз уҩны иақәҭәан амца ацраҵа 120
Лхала еилылкаар 122
Уфара шԥаҟоу? 123
Уара иумҲәаргьы сара издыруеит 123

Гьаргь ихы аҵыс шықәтәаз 124
Уи сазымҵаазеит 125
Ҳазлагылоу шәымбазои, уара 125
Маамынк шәбаз џьысшьан 126
Заҟа акапануа ҳамбои 126
Ала алымҳа 126
Наҟ иалхны икаршә 127
Ҟәыдк дашьҭалар цәгьамызт 128
Ахышьҭыхра рбонда 128
Акооператив ааиртыма, уара? 129
Аҵҵақәа 130
Ауаҩра 131

ГЬАРГЬ ГАБЕЧИА
(ҾӘАТАС-ИԤА)
ИЛАФ ЖӘАБЖЬҚӘА

Еиқәиршәеит
Леонид Саманба

Аредақтор *Лиалиа Чамагәуа-ԥҳа*

Акоррeқтор: Заира Ҭҳаицыкә-ԥҳа

Ашәҟәы аҭыжьра еиҿыркааит:
Кобахиа Аслан, Гәымба Беслан, Аиба Гена, Бганба Заур, Арзынба Дима.

Компиутерла акьыԥхь иаздырхиеит:
Димона Гергиа-ԥҳа, Нонна Кәарҷиа-ԥҳа, Илона Аргәын-ԥҳа, Алина Чамагәуа-ԥҳа

Икьыԥхьуп адиапозитивқәа рыҟнытә Аԥсны Аҳәынҭқарра аҭыжьырҭа-полиграфиатә еидҵараҿы. Аформат 60х90 1/16. Аофсеттә қьаад. Аофсеттә кьыԥхь. Аԥхьазага кьыԥхь бӷьыцқәа 8,75. Атираж 500. Аҿаҵаԥҟа 140

Аԥсны Аҳәынҭқарра, ақ. Аҟәа, Е. Ешба имҩа, 168.